

БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

Науково-теоретичний
та практичний журнал

BIBLIOTECHNYI VISNYK

Scientific theoretical
applied journal

№ 5 (235) 2016

Засновники

Національна академія наук України
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Founders

National Academy of Sciences of Ukraine
Vernadsky National Library of Ukraine

Головний редактор

Володимир ПОПИК,

член-кореспондент НАН України,
генеральний директор

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Editor-in-Chief

Volodymyr POPYK,

Corresponding Member of NAS of Ukraine,
Director General

of Vernadsky National Library of Ukraine

Редакційна колегія

О. Воскобойнікова-Гузєва (*заступник головного редактора*)

В. Горовий (*заступник головного редактора*)

Л. Дубровіна (*заступник головного редактора*)

Н. Маслакова (*заступник головного редактора*)

Г. Боряк

О. Василенко

Т. Гранчак

І. Давидова

Т. Добко

Г. Ковальчук

С. Кулешов

К. Лобузїна

В. Омельчук

О. Онищенко

М. Романюк

Г. Солоїденко

В. Широков

В. Леонов (Російська Федерація)

Р. Мотульський (Білорусь)

С. Нарбутас (Литва)

Є. Потшебницька (Польща)

Заснований у червні 1993 року.

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 17072-5842 ПР від 09.08.2010 р.

Виходить 6 разів на рік

Адреса редакції:

НБУВ, пр-т Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна

Тел. (044) 524-43-50

E-mail: bibvesti@bigmir.net

Електронна версія журналу:

http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html

Передплатний індекс 74049

Видання індексується Google Scholar

Журнал включено

до Переліку наукових фахових видань України

у галузях історичні науки

(наказ МОН України №1021 від 29 вересня 2015 р.)

та соціальні комунікації

(наказ МОН України №1328 від 21 грудня 2015 р.)

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до Державного реєстру видавців, виготівників

і розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 1390 від 11.06.2003 р.

Editorial board

О. Voskoboinikova-Huzeva (*Deputy Editor-in-Chief*)

V. Horovyi (*Deputy Editor-in-Chief*)

L. Dubrovina (*Deputy Editor-in-Chief*)

N. Maslakova (*Deputy Editor-in-Chief*)

H. Boriak

O. Vasylenko

T. Hranchak

I. Davydova

T. Dobko

H. Kovalchuk

S. Kuleshov

K. Lobuzina

V. Omelchuk

O. Onyshchenko

M. Romaniuk

H. Soloidenko

V. Shyrokov

V. Leonov (Russian Federation)

R. Motulskyi (Belarus)

S. Narbutas (Lithuania)

Ye. Potshebnytska (Poland)

Founded in 1993.

The State Registration Certificate:
КВ № 17072-5842 ПР of 09.08.2010

Frequency of publication is bi-monthly

Editorial office address:

VNLU, 3, Prospekt Holosiivskyi, Kyiv, 03039, Ukraine

Tel.: (044) 524-43-50

E-mail: bibvesti@bigmir.net

Electronic version of the journal:

http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html

Subscription Index 74049

The opinions expressed herein are solely the views
of the authors and do not necessarily reflect those
of the editorial board.

The journal is indexed in Google Scholar

Зміст

Онищенко О. Бібліотека і «цифрове» покоління: нова ситуація – нові форми роботи	3
Гальченко О. Науковий каталог писемних пам'яток як джерело і різновид наукових досліджень	7
Дікунова О., Лебедюк О. Створення бібліографічних покажчиків – складник інформаційно-бібліографічної діяльності бібліотеки вишу	14
Антонюк Т. Відділ зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: пріоритети діяльності та перспективи розвитку	20
Соколов В. Бібліотечна діяльність комітетів піклування про народну тверезість у Київській губернії наприкінці XIX – початку XX ст.	28
Тодорцев-Хлача К. Модель центральної бібліотеки національних меншин у Хорватії: досвід функціонування та стратегія розвитку	36
Фрис В. Книгознавчі студії академіка Ярослава Ісаєвича	42

ОГЛЯДИ. РЕЦЕНЗІЇ

Дуднік О. Бібліографічний покажчик літератури з питань світової економічної кризи початку XXI ст.	47
--	----

Contents

Onyshchenko O. Library and «digital» generation: new situation – new forms of work	3
Halchenko O. Scholarly catalogue of written records as a source and a form of scientific research	7
Dikunova O., Lebediuk O. Creating bibliographic indexes as a part of scientific informational-bibliographical work of a university library	14
Antoniuk T. Department of foreign Ukrainica of the Vernadsky National Library of Ukraine: priorities of activity and prospects of development	20
Sokolov V. Library activity committees care about people's sobriety in Kyiv province the late XIX th – the beginning of the XX th century	28
Todortsev-Khlacha K. The model of Central libraries for national minorities in Croatia: experience and strategy development	36
Frys V. Bibliological research of academician Yaroslav Isaievych	42

REVIEWS

Dudnik O. Bibliographic Index of literature on the global economic crisis the beginning of the XXI th century	47
---	----

Олексій Онищенко,

акад. НАН України, голова Інформаційно-бібліотечної ради НАН України

Бібліотека і «цифрове» покоління: нова ситуація – нові форми роботи

(Доповідь, виголошена на міжнародній науковій конференції
«Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору» 4 жовтня 2016 року)

Для бібліотечного співтовариства нині доленосно важливо зорієнтуватися в перспективі – заново знайти своє незамінне місце в суспільстві, культурі, інтелектуальному житті особи. Знайти заново (і це принципово!), бо стрімко змінюється все, на основі чого традиційно будувалася бібліотечна діяльність: виробництво, накопичення, опрацювання, поширення інформації, інформаційні потреби і способи їх задоволення. Сьогодні змінюється сам споживач інформації. Утверджується новий тип грамотності, новий тип освіченої людини. А бібліотеки завжди працювали на розвиток грамотності і освіченості. Тому недопустимо пасивно спостерігати за якісною зміною ситуації.

«Цифрова» культура, яка дедалі більше стає визначальним чинником суспільного життя, об'єктивно уготовує бібліотекам чільне місце в своєму середовищі, але за умов системної переорієнтації на цифрові технології співробітництва, передавання і освоєння інформації. До появи комп'ютера, Інтернету, електронних носіїв інформації бібліотека мала справу з книжками, журналами, газетами (переважно), рукописами (бібліотечними перлинами) і ще на додаток – зі звуковою і візуальною продукцією. З цими носіями інформації бібліотека і працювала, збираючи, накопичуючи та надаючи їх усім бажаючим. Навіть при найбільших (мільйонних!) тиражах друковані видання не могли бути доступними кожному вдома, тому люди ходили до бібліотеки за інформацією, знанням, культурними цінностями, інтелектуальним задоволенням. Історично склалася нерозривна пара безпосереднього контакту «бібліотекар – читач». На осмисленні роботи з друкованим інформаційним ресурсом (головним чином) та з фізично присутнім у бібліотеці читачем і виросло все донинішнє теоретичне і практичне бібліотекознавство. На жаль, воно й досі багато в чому накладає відбиток на весь стиль бібліотечного життя. Хоча основний бібліотечний ресурс уже набув цифрового характеру, а можливий читач став віддаленим. Далі все залежатиме від того, зуміє чи не зуміє бібліотека залишитися масово затребуваною на нових просторах перетину нових типів носіїв і нових типів споживачів інформації. Тут для бібліотеки двері в майбутнє – відчинені або зачинені.

Правда, бібліотеки нині перебувають у перехідному становищі – від переважання традиційних ресурсів і читачів до переважання цифрових ресурсів і шанувальників бібліотеки з числа постійних «мешканців» комп'ютерних мереж («нетманів», як кажуть наші англійські колеги). Врахування проблем переходу – архіважлива справа, суть якої в оптимізації, гармонізації, інтеграції традицій і новаторства. Щоб не вийшло так, що традиційні методи роботи ми занедаємо, а нових не виробимо. А це часом нам прямо-таки загрожує. Завдання полягає в тому, щоб одночасно продовжувати збір, накопичення традиційних бібліотечних ресурсів і задовольняти інформаційні потреби традиційних читачів і максимально освоювати новітні інформаційні ресурси та відповідати на запити «цифрового» покоління. Тоді бібліотеки в перехідному періоді вистоять і впевнено ввійдуть у інформаційне середовище.

Читач перехідного періоду різноманітний. І всі його категорії бажані для бібліотеки. Всім їм необхідно приділяти неослабну увагу, щоб не було пустуючих читальних залів.

Можна виокремити узагальнено такі типи сучасних читачів:

- читач – повний традиціоналіст. Він користується лише традиційними ресурсами і працює в читальних залах бібліотеки;
- читач-традиціоналіст, який частково використовує і новітні ресурси, і працює з бібліотекою також у віддаленому режимі;
- інтернет-читач, котрий користується переважно електронними ресурсами і віддаленим доступом, але періодично відвідує бібліотеку і працює з традиційними носіями інформації;
- «чистий» інтернет-читач. Завсідник мереж – «нетман». Він працює тільки з електронними ресурсами і лише в режимі віддаленого доступу;
- творець електронних ресурсів. Створює цифрові інформаційні продукти. Може передавати їх до бібліотеки і може користуватися електронним фондом бібліотеки, звичайно, у віддаленому доступі.

Все це реальні користувачі інформацією. І всі вони можуть бути відвідувачами (безпосередньо чи через

сайти) бібліотеки. В свою чергу, бібліотека повинна формувати, розрахований на кожну з цих категорій, ресурс і збагачувати форми їх обслуговування. «Традиціоналісту» – книжки, журнали, газети. Тут досвід багатьох століть, хоча можливості бібліотечного представлення друкованої продукції ніколи не можуть бути вичерпаними. Тим читачам, які поєднують використання традиційних і новітніх ресурсів та каналів інформації уже потрібно більше пропонувати цифрової інформації: повнотекстових універсальних і тематичних баз, бібліографічних баз, оцифрованих архівів, аналітичної продукції, матеріалів з мереж, надавати консультації з пошуку в Інтернеті.

«Нетмани» і творці електронних ресурсів – це вже люди добре обізнані з комп'ютерними справами. З ними слід працювати як з колегами, налагоджувати співробітництво у питаннях пошуку, постачання, використання, оцінки електронних ресурсів. За такого підходу і вони стануть активними прихильниками бібліотеки.

Взагалі, всі, хто шукає знання, інформацію, рано чи пізно, частіше чи рідше, але обов'язково згадує бібліотеку як центр інформаційних ресурсів. І він буде настільки пов'язаний з бібліотекою, наскільки вона зможе відповісти на його запити, потреби, уподобання. Для цього потрібно досконало знати кожну з категорій відвідувачів бібліотеки, мати картину їх поточних і можливих у перспективі інтересів. Тому настала пора організувати в бібліотеках професійну соціологічну службу.

Парадокс: бібліотека, яка за призначенням зорієнтована на обслуговування читачів, менше всього займається їх вивченням. Читачезнавство – периферійна галузь у бібліотекознавстві. Багато пишеться про фонди, бібліографію, каталогізацію, систематизацію, а про основний об'єкт впливу бібліотеки – читача – між іншим. Спрощені уявлення про читача – це теж одна з причин зменшення читачього контингенту. В бібліотечній соціології криється потужний чинник збагачення бібліотечної теорії і практики. Тут багато нереалізованих резервів нашої галузі.

Традиційний образ відвідувача бібліотеки як просто читача давно не відповідає дійсності. Сучасний відвідувач бібліотеки поєднує в собі цілий букет іпостасей – читач, шукач, користувач, споживач, аналітик, експерт інформації, співконсультант, співтворець, співучасник інформаційного обміну. Він не тільки замовник, а й колега, партнер бібліотекаря в роботі з інформаційними ресурсами. Тому лінію «бібліотекар – читач» («виконавець – замовник») слід перетворити на лінію партнерських стосунків, утверджувати стиль бібліотекарсько-читачього співробітництва – взаємозаінтересованого партнерства. І, мабуть, настав час частіше вживати поняття

«бібліотечний партнер», а не «бібліотечний читач». Це – суть важливо. У новому стилі взаємовідносин з'являється багато можливостей залишитися бібліотеці в центрі інформаційних обмінів.

Нові інформаційні ресурси й технології, новий тип грамотності, нові вимоги до використання інформації зумовлюють необхідність посилення просвітницької, експертної, консультативної, інтегративної функції бібліотеки. Новий тип грамотності, побутової культури, що виростає на швидкозмінних цифрових технологіях, виявився пробним каменем для людей середнього і старшого віку, грамотність яких будувалася на книжці, інших творах друку. Вони мало, а то й зовсім не обізнані з комп'ютерними справами і цифровими технологіями. Вони відстають в освоєнні цифрової культури, почувають себе в цифровому середовищі некомфортно, але дедалі більше відчують потребу вчитися новій грамотності.

Перед бібліотеками постало завдання розгорнути свою просвітницьку функцію в новому варіанті і в ширших масштабах. Відновити своєрідний всеобуч. У даному разі цифровий. І він може бути масовий і надовго. Ще багато років житимуть і працюватимуть люди, котрі сформувалися в традиційній культурі і грамотності. Цифрові технології і апарати швидко змінюються. І навіть ті молоді люди, які з нинішніми електронними приладами і програмним забезпеченням почувають себе впевнено, через деякий час відчують потребу перенавчання і донавчання.

Бібліотеки покликані стати центрами донавчання, перенавчання і просвітництва, інформаційного забезпечення в галузі всього того, що пов'язане з цифровою культурою і грамотністю. Ніша ця поки що системно ніким не зайнята. Бібліотекам доцільно було б організувати для читачів школи, семінари, тренінги, консультації, інформації з питань освоєння цифрової грамотності, техніки, технологій. Все це масово входить у виробництво, побут, освіту, суспільні відносини. Людина навіть з науковими званнями і ступенями, якщо вона застряла на традиційній грамотності, незабаром гостро відчує своє відставання.

Вже намітився цифровий – культурно-освітній – розрив між тими, хто володіє цифровою грамотністю, може працювати з електронними ресурсами, і тими, хто цього не може, і в першу чергу, через цифрову неграмотність. Футурологи вбачають у цьому конфлікт конфліктів переходу до інформаційної епохи. Бібліотеки, які мають багатовіковий досвід подолання неосвіченості, утвердження знання і культури в масах, можуть, змушені, зобов'язані зробити вагомий внесок у подолання цифрової нерівності, відставання значних верств суспільства в освоєнні нового типу грамотності. Це дасть їм додатково великі шанси і для самозбереження, і для

послідовного входження в нову цивілізаційну атмосферу як повноцінного суб'єкта культури.

Зростання обсягів інформації, множення її потоків і каналів різко загостило проблеми експертизи. Загальновизнано, що власне нової наукової, соціально значущої інформації не так уже й багато. Більшість її становлять повтори, інтерпретації, а то й просто інформаційні шуми, де значне місце посідають ненаукові, недостовірні, пустопорожні сюжети. Шукач конкретної якісної інформації може надовго потонути в безодні Інтернету і нічого не знайти. Кожен хотів би мати якісь надійні орієнтири, де, що і як шукати, щоб здобути справжнє наукове знання чи достовірні дані. Знову ж таки сама природа бібліотеки як багатоговікового накопичувача і систематизатора знання висуває її в число першорядних інформаційних експертів.

Тому вона повинна дати пораду усім, хто звернувся до неї за послугою, зорієнтувати, де і яка є об'єктивна інформація, як до неї доступитися, як її взяти, і де не варто шукати інформацію, бо там пустота, шум, а то й дезінформація. Особливо цінними були б такі поради стосовно нової інформації, зокрема знаннєвої, бо, як правило, нове знання стає відомим звичайному шукачеві з певним запізненням. І не завжди він може відрізнити нове знання з уже побутуючим. Це потребує прискореного розвитку джерелознавства цифрових масивів, міжнародних інформаційних баз, мережевих інформаційних потоків. Тут найважчі місця для шукача інформації і «козирні карти» для бібліотекаря. Розвиток експертної функції бібліотеки — це суттєвий внесок у її майбутнє. До свого образу збирача, систематизатора, хранителя і передавача інформації сучасна бібліотека повинна рішуче додати і образ інформаційного експерта.

Бібліотека завжди виступала інтегратором різних видів джерел. Спершу — рукописних, потім — друкованих, далі — звукових та візуальних, а тепер ще й електронних.

Однак і цього в наш час мало. Оскільки масовим став читач, який хоче мати інформацію на задану тему з усіх можливих джерел одночасно. Тому бібліотека мусить інтегрувати у своєму фонді ще й архівні та музейні джерела. Раніше вони були у бібліотеці невеликими складовими. Нині оцифрування дає змогу включати їх у бібліотечні фонди цілими масивами. І не потрібно цього боятися. Загальний процес інтеграції інформаційних джерел і потоків неминуче перетворює бібліотеку на медіатеку — інтегратора всіх видів, типів, форм, каналів інформації. У країнах з розвинутою цифровою інфраструктурою до фондів бібліотек розпочали додавати ще й скановані національні сегменти Інтернету, телебачення, радіомовлення, кіно.

Інтеграція інформативних ресурсів у бібліотеці нерозривно пов'язана з інтеграцією інформаційних

сервісів — обслуговування всіма видами інформації на всіх її носіях. Особливу увагу слід звернути на розвиток наукомістких, інформаційномістких сервісів, таких, як аналітична, біобібліографічна продукція, синтез тематичних знань із масивів інформації, оперативна інформація про новини наукового і суспільного життя, зокрема й про новини бібліотечного життя. Постійні тематичні блоки на індивідуальні замовлення. Галузеве обслуговування певних установ, підприємств, закладів, організацій. Виконання тематичних замовлень на синтез матеріалів з іноземних чи малодоступних джерел. Звичайно ж, ніскільки не слід послаблювати увагу до обслуговування конкретного читача / замовника конкретним документом. Це залишається неодмінним правилом діяльності бібліотеки.

Але у пошуках нових форм бібліотечного сервісу, в умовах панування цифрових ресурсів і цифрових механізмів передавання інформації, необхідно враховувати, що два шляхи тут є рятівними: а) обслуговування аналітичною продукцією; б) обслуговування у режимі віддаленого доступу. З розвитком цифрового і оцифрованого ресурсу дедалі простіше можна дістати конкретний документ. Шукач інформації дедалі більше хотітиме отримати від бібліотеки узагальнену, синтетичну, комплексну, аналітичну продукцію. Як свідчить досвід, серйозна аналітична продукція бібліотек викликає підвищений інтерес у наукових, освітянських, управлінських структурах. У багатьох країнах аналітичні підрозділи бібліотек стали безпосередніми чи опосередкованими службами інформаційного забезпечення органів влади. Звідси очевидна необхідність зміцнення і розвитку бібліотечних аналітичних служб, бо вони є надійними підвалинами стійкості бібліотеки в умовах складних трансформацій.

Як уже зазначалося, формується новий тип читача, фактично партнера бібліотеки, котрий виріс на цифровій культурі і грамотності. Йому сьогодні вже недостатньо традиційного обслуговування конкретними документами, звичайними бібліографічними консультаціями. Він хоче отримувати синтетичну, тематичну інформацію з різних джерел, як з внутрішніх бібліотечних фондів, так і з комп'ютерних мереж. Він запитує узагальнені довідки, аналітики, продукти екстракції знань, експертні оцінки джерел та інформації.

До того ж, у більшості з них є мобільні пристрої для отримання та передавання інформації, і види цих пристроїв швидко множаться. Послуги такий читач хоче мати не обов'язково в приміщенні бібліотеки, а з будь-якого місця свого знаходження, в будь-який час і на відстані. Судячи з тенденцій, бібліотечний «зал» у недалекому майбутньому розшириться до планетарних масштабів. А конкуренція бібліотек з іншими накопичувачами і поширювача-

ми інформації відбуватиметься, головним чином, на просторах онлайн-обслуговування.

Курс на електронні ресурси, дистанційне обслуговування, цифровізацію всіх бібліотечних процесів ускладнює взаємодію між трьома основоположними групами працівників бібліотеки – власне бібліотекарів у традиційному розумінні, інженерів комп'ютерних підрозділів і науковців. Стосунки між ними ніколи не були безхмарними. Кожна з означених груп відстоює свої переваги, наполягає на своїй важливості. Бібліотекарі – «традиціоналісти», тому що формували досі основний книжково-журнально-газетний фонд, і ним послуговуються донині. Комп'ютерні спеціалісти не без підстав заявляють, що вони задають параметри цифрового оновлення бібліотеки. А науковці беруть на себе роль теоретиків і розробників стратегій розвитку бібліотечної справи. І всі тут мають рацію. Однак, вся правда полягає в тому, що тільки об'єднаними, узгодженими зусиллями і якісною роботою всіх трьох груп можна забезпечити повноцінний розвиток бібліотеки і вписати її в перспективу. Розлад між цими групами, що спостерігається вже у великих бібліотеках, може дати згубний ефект.

При управлінні бібліотечною справою потрібно шукати розумне вирішення цієї проблеми. Можливо, варто уточнити розподіл обов'язків. Скажімо, «традиціоналісти» спільно з частиною комп'ютерників концентруються на формуванні і первинному опрацюванні ресурсів; комп'ютерники з частиною науковців працюють над створенням так званої «вторинної» бібліотечної інформації, головним чином, наукомісткої; дослідники дбають про теоретичне забезпечення всієї бібліотечної практики і формують стратегії розвитку. Якби сказав, що запобігання внутрішнім бібліотечним професійним суперечностям – одна з найважливіших проблем сьогоденного бібліотечного управління. Не слід ніскільки принижувати статус якоїсь із груп. Не варто допускати великих перекосів у зарплаті і заохоченнях. Необхідно створювати максимально сприятливі умови для всіх. Бібліотека може успішно функціонувати тільки як цілісний організм. А цю цілісність здатний забезпечити лише весь згуртований колектив.

Користуючись присутністю представників бібліотек академічних інститутів і університетів, хочу наголосити, що вони фактично працюють на передньому краї науки, освіти і практики. В їхніх фондах найбільш повно відображена документальна картина нових явищ у житті. Саме тут найчастіше і найраніше стають очевидними нові завдання в бібліотечній справі і шляхи їх вирішення. До того ж, в академічних і університетських бібліотеках уже цілеспрямовано працюють з новим типом читача: тим, котрий вийшов з «цифрового покоління», тим, котрий хоче «ходити» до бібліоте-

ки, «не заходячи» до її залів. Фактично в цих бібліотеках відпрацьовується «цифровий» образ бібліотеки і «цифровий» образ читача. Необхідно всіляко узагальнювати і оперативно впроваджувати цей передовий досвід. Доцільно організовувати постійнодіючі семінари, круглі столи, тренінги, дискусійні майданчики з питань оновлення бібліотечної діяльності на основі цифрових технологій.

Перехідні періоди завжди складні і важкі. Болісно руйнуються підвалини усталених норм життя, болісно утверджуються нові устої. Для бібліотек нинішній перехідний період, крім усього іншого, ускладнюється ще й двома фундаментальними чинниками: становленням нового типу грамотності і формуванням нового типу споживача інформації. До цього також варто додати несподівану, помилкову недооцінку в деяких управлінських колах бібліотек як носіїв знання, освіченості і культури.

Однак, усі перехідні періоди завершуються, соціокультурні перекоси вирівнюються. Наступає фаза планомірної праці. І питання питань, яке повинно повсякчасно ставити собі бібліотечне співтовариство, – з чим і якими ми вийдемо з кризи. Розчарованими, зневіреними, пасивними, закостенілими чи мобілізованими, озброєними новими ідеями будівництва бібліотечного життя в нових умовах, на нових технологіях, моделях і стратегіях? Вибираємо друге. Всі кризи – дволикі. З одного боку, вони руйнують. З іншого – неймовірно збуджують творчу енергію, пошук виходів і перспектив. Недарма говорять, що матір'ю усіх високих технологій ХХ століття була Друга світова війна. Великі загрози і потрясіння спричинили вибух творчості передових інтелектуальних кіл і широких верств населення. В результаті виникли нові соціально значущі технології і конструктивні принципи міжнародного життя, які й досі визначають цивілізаційні зрушення.

Кризові явища в бібліотечній сфері – не в самій природі бібліотек. Вони в недостатньому матеріально-фінансовому забезпеченні та в пасивності бібліотечного співтовариства, яке повільно переходить на нові форми діяльності, відповідно до якісно нових умов. На кризові явища ми повинні відповісти більшою енергією для їх подолання. В універсальних наукових бібліотеках уже знайдено багато елементів, які стануть складниками образу бібліотеки і бібліотекаря інформаційної епохи і будуть привабливими для «цифрових» поколінь. Необхідно прискорити їх синтез у цілісні моделі, програми, стратегії. При зміні матеріально-фінансових умов на краще ми зможемо невідкладно впроваджувати їх у практику. І це дасть змогу, як і раніше, підтримувати поважний статус бібліотеки, бібліотекаря в інтелектуальному і культурному середовищі суспільства.

Олена Гальченко,

канд. іст. наук, старший науковий співробітник
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Науковий каталог писемних пам'яток як джерело і різновид наукових досліджень

Уточнюється зміст терміна «науковий каталог»; охарактеризовано типи та види наукових каталогів відповідно до їхнього призначення; обґрунтовується необхідність віднесення наукових каталогів писемних пам'яток до категорії наукових видань.

К л ю ч о в і с л о в а: каталог, науковий каталог, класифікаційні ознаки наукового каталогу писемних пам'яток, писемні пам'ятки, рукописи, стародруки.

Термін «каталог» у нашій свідомості насамперед асоціюється з бібліотечним каталогом, каталогом виставки або торговим каталогом на певні товари чи послуги. Проте різновидів каталогів є дуже багато, і їхня кількість продовжує зростати. Вони розрізняються за типами та видами відповідно до різних ознак: за формою, змістом, призначенням, способами подання інформації, складом та характером матеріалів, що каталогізуються, тощо. В наших студіях ми розглянемо такий вид каталогів, як наукові каталоги на писемні пам'ятки¹.

Кількість посилань українською чи російською мовами на словосполучення «науковий каталог», що наводиться в Google, сягає понад 10 тисяч, а при введенні англійською (scholarly catalogue) – перевищує мільйон. Переважна більшість наукових каталогів, на які посилається Google та інші пошукові Інтернет-системи, це музейні каталоги на експонати або фонди одного чи кількох музеїв, присвячені творчості конкретного митця або певному типу музейних пам'яток. Наукові каталоги писемних пам'яток (рукописних книг, стародруків, актових документів) становлять значно меншу частину. Як правило, це детальні поодиночні наукові описи рукописних книг, документів з окремих зібрань та колекцій², що зберігаються в дер-

жавних установах (переважно в рукописних відділах бібліотек та музеїв), приватних зібраннях.

Незважаючи на величезну кількість посилань он-лайн, визначення поняття «науковий каталог» практично відсутнє в термінологічних словниках – як традиційних книжкових, так і електронних. Єдине визначення терміна «науковий каталог» наводить Т. Д. Храпова, репрезентуючи його як «систематичний анований перелік музейних предметів, які знаходяться у фондах або в експозиції музею, класифікованих за будь-якими ознаками» [38]. Воно майже тотожне визначенню «музейний каталог», яке наводиться в ГОСТі 7.60–2003 «Системи стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи»³ та методичному посібнику «Музеезнавство»⁴.

рукописних книг, окремих видів історичних документів, особові архівні фонди визначних діячів науки та культури), у державних архівах (середньовічні актові документи та відомчі архіви державних установ традиційно), хоча незначний їх відсоток знаходиться у музейних зібраннях України. Але традиційно основними методичними центрами з опису рукописних книг та документів особових фондів стали саме бібліотеки. Єдине значне музейне зібрання писемних пам'яток (рукописні книги, актові документи) сучасної України – це зібрання Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького.

³ Музейний каталог – каталог, що містить перелік предметів (повний або частковий), які зберігаються в музеї (музеях), і їх описання [3, с. 10, № 3.2.4.3.5.3.2.5].

⁴ «Музейний каталог – це анований перелік предметів, що входять до фондів, розташованих в певному порядку (відповідно до прийнятої в будь-якій профільній дисципліні системи класифікації або за іншими критеріями: хронологічним, географічним, приналежності певній особі тощо)» [28, с. 7].

¹ У законах України писемні пам'ятки називаються письмовими. Хоча прикметники «писемний» та «письмовий», за 11-томним академічним Словником української мови, є синонімами [33, с. 362, 366]. Ми вживатимемо більш звичне для науковців поняття «писемні пам'ятки», яке рекомендує академічний словник [33, с. 362].

² Переважна більшість писемних пам'яток зберігається в рукописних відділах великих бібліотек (колекції

З огляду на те, що писемні пам'ятки є однією з основних категорій предметів музейного значення, котрі підлягають каталогізації та обліку⁵, наукові каталоги на писемні пам'ятки виступають різновидом музейних каталогів, що зазначені в ДСТУ 3017-95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення» [6, № 12, 37] та ГОСТ 7.60-2003 «Системи стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи» [3, с. 10]. Отож, подібне визначення може бути застосоване і для наукових каталогів на писемні пам'ятки, безвідносно до місця зберігання, адже переважна більшість з них належить до унікальних або цінних документів, що мають статус національного культурного надбання⁶. Видання подібних каталогів, а це стосується переважно рукописних книг та документів, сприяє їхній актуалізації та вводить означені писемні пам'ятки в науковий обіг.

Поява перших наукових каталогів на писемні пам'ятки в Росії, Україні пов'язана зі становленням традиції наукового описування рукописних книг та актових документів у XVIII – на початку XIX ст. Перші друковані каталоги на писемні пам'ятки репрезентували опис приватних, музейних та бібліотечних збірок рукописів. Найбільш ранніми серед них є каталог грецьких рукописних книг Синодальної бібліотеки в Москві, укладений Аф. Скиаді (1723) [32] та «Обстоятельное описание

славяно-российских рукописей, хранящихся в Москве, в библиотеке графа Ф. А. Толстого» (1825) [10]. Перші каталоги писемних пам'яток були короткими, іноді вони нагадували прості переліки, що наводилися в монастирських та архівних описах документів, проте їхнє укладання вже тоді вимагало певних наукових знань та досвіду.

В Україні, більша частина якої на той час входила до складу Російської імперії, початок активного вивчення місцевих рукописних збірань та колекцій стародруків припадає на першу половину XIX ст. Перші каталоги українських рукописних збірань мали реєстраційно-оглядовий характер, що було зумовлено необхідністю їх виявлення, інвентаризації та введення в науковий обіг. Але вже з другої половини XIX – початку XX ст. розпочинається поглиблене дослідження рукописів, і як наслідок, з'являються детальні описи рукописних та друкованих єпархіальних збірань, збірок духовних семінарій, монастирських бібліотек з різних регіонів України, зокрема з Київщини, Волині, Поділля, Чернігівщини, Харківщини тощо⁷. Як правило, наукові каталоги писемних пам'яток з українських збірань виходили російською (державною) мовою, тільки на початку XX ст. починають з'являтися перші україномовні видання⁸.

У XVIII – на початку XIX ст. для визначення каталогів – як рукописних та друкованих збірань, так і музейних – паралельно з терміном «каталог» [32, 13] фахівці використовували терміни «описание» [1; 10; 22; 25; 26], «опись» [23; 29; 41]⁹, «роспись»

⁵ За сучасною музейною класифікацією, предмети музейного значення поділяються на такі категорії: 1) речові; 2) писемні; 3) нумізматичні; 4) художні; 5) природничо-історичні; 6) науково-технічні; 7) меморіальні. До писемних пам'яток відносять: рукописи, документи, першодруки книг, журналів, газет, листівок, прокламацій, афіш тощо. Матеріалом для їх створення може бути папірус, кераміка, папір, глина, дерево, кора тощо.

⁶ За Законом України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-ХІІ, «документ – це матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі та просторі» [7, ст. 1]. Під це визначення підпадають не тільки писемні пам'ятки (рукописи та рідкісні друковані видання), а й архівні документи (актові та відомчі), кіно- та фотодокументи, які в Положенні про Державний реєстр національного культурного надбання об'єднані під загальною назвою – документальні пам'ятки [27, № 2]. В Інструкції про порядок відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань з бібліотечних фондів до Державного реєстру національного культурного надбання наводиться перелік основних груп документів, що вносяться до Державного реєстру [9, розд. 2].

⁷ Детально тогочасний стан наукового опису писемних пам'яток в Україні розглядається в роботах С. М. Міщука [19; 20; 21].

⁸ Крім опису І. Свенціцького [30], описи окремих рукописів українською мовою були опубліковані на початку XX ст. І. Франком [37] і О. Колесою [16]. Цими виданнями і обмежуються україномовні каталоги, що вийшли друком за часів Російської імперії.

⁹ Термін «опись» (рос. «опись») у подальшому лишився тільки в архівній практиці і став основним обліковим та науково-довідковим документом для архівних документів та рукописних збірань бібліотек, що одночасно забезпечує їх пошук у межах окремого фонду або колекції. Сучасний архівний опис – це архівний довідник, де подано систематизований перелік од. зб. (од. обліку) архівного фонду чи колекції. Він призначений для їх обліку і розкриття їх складу та змісту, закріплення систематизації одиниць обліку всередині фонду і одночасно кожний окремий опис є переліком одиниць обліку (документів, од.зб., справ тощо) з самостійною валовою (порядковою) нумерацією.

[35], що надавало укладачам більшої свободи при поданні інформації¹⁰.

Фактично всі згадані терміни були синонімами, що визначали один тип книжкових видань – наукові каталоги. Лише у другій половині XIX ст. за музейними каталогами остаточно закріплюється загальний термін «каталог». А для наукових каталогів на рукописи й надалі, аж до першої половини XX ст., в Росії і Україні паралельно використовувалися терміни «опис» (рос. «описание») та «каталог». Тільки з виходом Зведеного каталогу слов'яно-руських рукописів у 1984 р. [31] термін «каталог» остаточно входить в обіг.

У XIX ст., як зазначає Ф. В. Стоян, основні принципи, якими керувалися при описуванні рукописних джерел, не були чітко визначені й залежали від багатьох причин та обставин, починаючи від загальної ерудиції археографа і до особистого наукового інтересу дослідника [36, с. 39]. Описова стаття в каталозі могла бути короткою (займати від одного до кількох рядків і містити загальну інформацію про рукопис – ім'я автора, назву, дату створення та обсяг) або доволі розлогою (крім загальної інформації наводилися описання почерків, історія надходження до колекції або збірки, постатейний розпис змісту пам'ятки із вказівкою на особливості мов та діалектів, з цитуванням окремих частин тексту тощо). Подібний методичний еkleктизм був властивий системам описування рукописів як у тогочасній Росії, так і в Україні, проте частина каталогів, зокрема А. Ф. Бичкова, О. Х. Востокова, О. В. Горського і К. І. Невоструєва, П. М. Строева, В. М. Перетца, І. С. Свенціцького, М. І. Петрова, М. Н. Сперанського, Д. І. Абрамовича, Г. Я. Крижанівського, О. О. Лебедева, С. О. Щеглової, не втратила свого значення й донині.

Головна мета створення наукових каталогів – введення в науковий обіг писемних пам'яток. Крім того, будь-який науковий каталог (повний або короткий), будучи за своєю природою довідковою літературою, має цінність першоджерела для подальших наукових досліджень. Отож, головною вимогою, яка висувається до наукових каталогів, є надання максимально точної, достовірної і вичерпної інформації про предмет описування.

Вступні статті, що є обов'язковими для наукових

каталогів, містять історіографічний огляд, основні відомості про структуру та зміст каталогу, науково-довідковий апарат. Сучасні каталоги писемних пам'яток, як правило, супроводжуються розгорнутими науковими студіями стосовно наведених у каталозі документів, що фактично робить їх повноцінними науковими дослідженнями за обсягом та характером представленої в них інформації.

Складання каталогів на фонди та колекції рукописних пам'яток дає змогу документально зафіксувати приналежність пам'ятки до певного книгосховища або зібрання і водночас бути ідентифікатором на випадок її втрати.

Науковий каталог є носієм історичної, політичної, наукової, естетичної або іншої інформації. Він

Класифікаційні ознаки призначення наукового каталогу як видання

Класифікаційні ознаки	Призначення видання за ДСТУ 3017-95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення» та визначення	Призначення сучасних наукових каталогів на писемні пам'ятки
За цільовим призначенням	4.2 наукове видання – видання результатів теоретичних і (чи) експериментальних досліджень, а також підготовлених науковцями до публікації пам'яток культури, історичних документів та літературних текстів – будь-який каталог рукописних чи архівних документів	Видання результатів всебічних теоретичних та прикладних досліджень з частковою публікацією тексту писемних пам'яток (змісту, записів, приписок тощо) мовою оригіналу, що супроводжується детальним описом зовнішнього вигляду та внутрішньої структури конкретного виду пам'яток, представлених у виданні.
	4.10 довідкове видання – видання коротких відомостей наукового чи прикладного характеру, розміщених у порядку, зручному для їх швидкого пошуку, не призначене для суцільного читання	Видання детальних відомостей наукового та прикладного характеру (про історію створення, надходження, побутування пам'ятки), які можуть бути отримані як з самої пам'ятки, так і з інших джерел (історичних документів та довідкових видань) і зазвичай розміщених у порядку, зручному для їх швидкого пошуку (алфавітом назв типів документів або їх частин, що представлені в каталозі), не призначене для суцільного читання.
За аналітико-синтетичним опрацюванням інформації	5.1 інформаційне видання – видання систематизованих чи узагальнених відомостей стосовно опублікованих чи неопублікованих даних з першоджерел, видрукуване організаціями, що здійснюють науково-інформаційну діяльність	Видання представлених у систематизованому порядку загальних та детальних відомостей про писемні пам'ятки, що зберігаються у фондах установи-власника; призначене для поширення наукової інформації про склад та зміст фондів установи-власника.
За інформаційними ознаками	12.34 довідник – довідкове видання прикладного характеру, побудоване за абеткою назв статей або в систематичному порядку. <i>Примітка.</i> За цільовим призначенням розрізняють: науковий, громадсько-політичний, виробничо-практичний, навчальний, популярний, побутовий та інші довідники	Довідкове видання науково-прикладного характеру, побудоване за абеткою назв статей або в систематичному порядку. Зазвичай інформація в наукових каталогах формується за типом пам'яток (рукописні книги, актові документи, стародруки тощо), персоналіями (особові архіви окремих діячів культури та науки) або часом їх створення.
	12.37 каталог – нормативне виробничо-практичне довідкове та (чи) рекламне видання систематизованого переліку наявних речей і послуг. <i>Примітка.</i> Розрізняють такі види каталогів: видавничий; каталог виставки; музейний; номенклатурний; промисловий тощо	Довідкове видання у вигляді систематичного переліку писемних пам'яток; за своїми інформаційними ознаками є різновидом музейного каталогу. Не є рекламним виданням.
Охоронна		Важлива ознака, не вказана в ДСТУ. Складання каталогів дає змогу документально зафіксувати склад, зміст пам'ятки, її зовнішній та фізичний стан на момент описування, ввести їх в науковий обіг і таким чином сприяти збереженню культурної спадщини країни.

¹⁰ Обсяг статті не дозволяє навести всі виявлені тогочасні каталоги, тому обмежимося тільки окремими назвами видань з ілюстративною метою. Наприклад, детальну бібліографію тогочасних каталогів та описів на слов'яно-руські рукописи наведено у покажчику-довіднику 1962 р. [34].

виступає в якості облікового документа писемних пам'яток, концентрує наукові дані, виявлені в результаті їхнього всебічного вивчення, надає науково-довідкову інформацію про пам'ятки та ступінь їх дослідження на момент опису.

Отже, на нашу думку, поняття «науковий каталог» не обмежується тільки визначенням «каталог», яке наводиться в ДСТУ 3017-95. Фактично сучасний науковий каталог – це комплексний довідник багаточільового призначення, що надає комплексну інформацію про кожну занесену до нього пам'ятку.

Створення наукового каталогу – це копітка багаторічна робота, яка ґрунтується на всебічному дослідженні колекцій писемних пам'яток за темою каталогу, високому рівні аналізу і синтезу наукової інформації, що вводиться в науковий обіг. При його укладанні одночасно вирішуються питання описування, систематизації та атрибуції пам'яток, що досліджуються. У наукових каталогах відбивається не тільки склад, зміст документів. За ними можна вивчати історію надходження існуючих або втрачених колекційних зібрань, комплектування особових фондів, а також зародження та зміни в практиці наукового описування писемних пам'яток.

Процес укладання наукового каталогу можна поділити на кілька основних етапів:

- підготовчий етап, головним завданням якого є наукове та організаційно-методичне забезпечення роботи, а саме – визначення цільового призначення видання, його назви, складу джерел, хронологічних рамок, обсягу (в друкованих аркушах), термінів підготовки та виходу видання; затвердження наукового редактора та складу авторського колективу; написання та затвердження плану-проспекту, розроблення методики описування та систематизації інформації;
- виявлення загального складу джерел, що плануються до внесення в каталог, складання наукової характеристики даного корпусу джерел з оцінкою ступеня повноти складу, рівня наукової атрибуції джерел та їхнього опису; складання бібліографії;
- підготовка вступної статті, яка має складатися з історичної довідки про колекцію або фонд, представлений в каталозі, з основних відомостей стосовно структури та змісту каталогу, з означення проблем, пов'язаних з вивченням та каталогізацією того чи іншого типу пам'яток;
- здійснення каталожного опису писемних

пам'яток; визначення обсягу представленої інформації, елементів опису та структури описової статті каталогу; затвердження єдиного зразка (типової схеми) описання, який створюється за єдиною методикою з урахуванням складу та характеру опублікованих матеріалів;

- визначення загальної структури каталогу і проведення систематизації описань (описових статей каталогу);
- складання науково-довідкового апарату видання – передмови / вступної наукової статті, покажчиків, змісту, додатків, списку скорочень, бібліографії використаних джерел. Крім обов'язкових (іменного, хронологічного та географічного покажчиків), у каталозі, залежно від його змісту та призначення, можуть наводитися й інші спеціальні покажчики (наклейок, інципітів, клейм, старих шифрів, штампів тощо);
- ілюстрації можуть входити до складу додатків або становити самостійний розділ каталогу.

Зазвичай у додатках до наукових каталогів писемних пам'яток публікуються палеографічні альбоми та альбоми філіграней, що є важливим допоміжним джерелом для атрибуції аналогічних писемних пам'яток в інших зібраннях. Можуть також наводитися: термінологічні словники; хроніки подій; різні анотовані покажчики (переліки).

Як різновид музейних каталогів, каталоги писемних пам'яток можуть бути віднесені до наукових або науково-довідкових типів видань.

Сучасні каталоги писемних пам'яток з урахуванням складу і змісту матеріалів, що актуалізуються, їх фондової або іншої приналежності, а також мети та напрямів їхнього дослідження можна умовно розділити на такі основні види:

1) зведені каталоги – об'єднують пам'ятки одного типу, створені в межах окремої території (однієї країни [31; 12; 40], області [24] або міста [2]);

2) пофондові або поколекційні каталоги – об'єднують пам'ятки, що зберігаються в межах окремого фонду або надійшли до сховища як цілісний фонд чи колекція [15; 39];

3) каталоги окремих писемних пам'яток¹¹, що зберігаються в одному книгосховищі або колекції і характеризуються певними спільними ознаками (наприклад, рукописних книг [14; 8], грамот, ста-

¹¹ За музейною класифікацією, подібний вид каталогів називають предметним. Музейні предмети в них можуть розміщуватися за типами і видами предметів, матеріалом і технікою виготовлення, формою і змістом, іншими ознаками.

родруків, колекцій документів [11] тощо), що створені в певний хронологічний період;

4) спеціальні каталоги присвячені окремим складовим писемних пам'яток – філіграням [5; 17], оправам, окладам, книжковим знакам (екслібрисам), печаткам [18] тощо.

За класифікаційними ознаками останній вид каталогів предсталений каталогами-визначниками, каталогами-довідниками, альбомами-каталогами. Вони можуть виходити як окремі довідкові видання або становити додатки чи складові частини інших видів наукових каталогів (зазначених вище).

Каталоги залежно від кількості представлених у них писемних пам'яток можуть складатися з однієї (окремої) книжки або кількох (частин, випусків або томів). До останнього часу наукові каталоги виходили переважно в книжковій формі. Однак, висока вартість і відносно невеликі тиражі обмежують їх поширення та доступність, а форма друкованої книги не дає змоги оперативної змінити вже опубліковану інформацію, щоб відобразити в ній нові придбання або нові наукові знання, отримані за період після виходу каталогу. Крім того, обмеження за обсягом друку змушують укладачів каталогів скорочувати обсяг матеріалу, що публікується, до стандартних розмірів. Все це стимулює пошук нових, нетрадиційних способів поширення інформації про писемні пам'ятки.

З появою Інтернету, переходом в онлайнове середовище фахівці дедалі частіше звертаються до електронних ресурсів, які стають альтернативою каталогів у друкованій формі.

Віртуальні каталоги набувають різних форм – від простого розміщення PDF версії друкованого каталогу на сайті до створення динамічного електронного документа за допомогою інтегрованої інформаційної системи, яка використовує переваги необмежених можливостей цифрової публікації в Інтернеті. Останній варіант стає дедалі популярнішим, адже з'являється можливість легко оновлювати представлені в каталозі дослідження і додавати до них нові наукові знання, отримані впродовж певного періоду після його виходу; надавати посилання на широкий спектр первинних і вторинних джерел (у т. ч. архівних та аудіо-відео-інтерв'ю). Саме музейники виступили засновниками таких наукових каталогів, які вже отримали назву «віртуальні (он-лайн) наукові каталоги» (on-line scholarly catalogue).

Піонером переходу від друкованої форми наукових музейних каталогів до мультимедіа та веб-публікацій став фонд Гетті. У партнерстві з низкою американських музеїв його фахівці у 2009 р.

розпочали роботи зі створення моделі для онлайн-каталогів на живописні твори (т. зв. каталоги-резоне), яка, по суті, революціонізувала проведення досліджень і представлення музейних колекцій науковому загалові. З 2011р. науковцями активно обговорюються методологічні та методичні засади цієї проблеми [42].

Створення подібних каталогів на писемні пам'ятки поки що не стало на порядок денний, хоча в Інтернеті вже виставлена велика кількість різних БД, присвячених, зокрема, рукописним книгам та стародрукам, які за своєю інформативністю можуть бути віднесені до наукових каталогів. Цілком очевидно, що сьогодні при створенні формату даних на автоматизовані інформаційні системи для обробки писемних пам'яток укладачі повинні враховувати їхнє призначення та обсяг документів, які опрацьовуються. Одні з цих систем ґрунтуються на всебічному науковому описуванні рукописів та стародруків, інші – на описуванні їхніх окремих складових елементів (філіграней, оправ, печаток і т. п.), треті призначаються для зберігання в електронній формі їх повномірних копій (з доданням наукового опису і можливістю дослідження тексту пам'ятки з використанням новітніх технологій).

Створення наукових каталогів – важлива частина науково-дослідної та науково-довідкової діяльності установ-власників (бібліотек, музеїв, архівів), своєрідний підсумок виконаної роботи. Описування і вивчення рукописів, стародруків є складним комплексним дослідницьким процесом, що включає зовнішній опис пам'ятки за певними правилами; характеристику змісту; вивчення образотворчого та палеографічного матеріалу (філіграні, мініатюри, зразки почерків та шрифтів); встановлення авторів і власників; датування пам'ятки і т. п.

До недавнього часу навіть не виникало питання – чи є описування писемних пам'яток та створення на цій основі наукових каталогів науково-дослідною чи тільки довідково-інформаційною роботою. Однак, сьогодні це питання стало вкрай актуальним для вітчизняних науковців, які займаються вивченням та дослідженням пам'яток писемності (рукописними книгами, стародруками, актовими та архівними документами тощо), особливо з огляду на ситуацію, що склалася в сучасній українській науці, коли дедалі частіше лунають голоси про переваги переходу на електронні ресурси. Це дало підставу чиновникам від науки почати перегляд видів наукової продукції, яку готують уста-

нови НАН України, та оголосити створення наукових каталогів на писемні пам'ятки, їхніх електронних аналогів у вигляді різних баз даних не науковою, а суто інформаційною роботою, і відповідно каталоги – вторинною інформацією. А це тягне за собою вилучення їх з переліку видів наукової продукції НАН України. Підставою для цього послужила відсутність терміна «науковий каталог» у ДСТУ 3017-95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення», яким широко послуговуються в науковій та видавничій практиці. При цьому чиновники чомусь забувають, що наукові каталоги писемних пам'яток є різновидом музейних наукових каталогів, а вони якраз і є у названому Держстандарті.

Побуває думка, що створення наукового каталогу на музейні предмети – це наукова діяльність, а створення наукового каталогу на рукописні або стародруковані книги, що зберігаються в спеціалізованих відділах бібліотек, це суто бібліотечна робота, яку може виконувати будь-який фахівець з бібліотечною освітою. На наш погляд, це хибна думка, про що свідчить повсякденна практика відділів рукописів та стародруків¹². Робота з писемними пам'ятками (документами, рукописними книгами та стародруками) вимагає специфічних знань з багатьох галузей історичної та філологічної науки, а подекуди й з мистецтвознавства та техніки¹³.

Отож, науковий каталог є джерелом важливої наукової інформації, отриманої шляхом всебічного науково-дослідного вивчення представлених у каталозі документів.

Список використаних джерел

1. *Востоков А. Х.* Описание русских и славянских рукописей Румянцевского музеума. – СПб. : Тип. Имп. Акад. Наук, 1842. – III, 900, III с.
2. Грецькі рукописи у зібраннях Києва / упоряд. Є. Чернухін. – Київ; Вашингтон, 2000. – 384 с.

¹² У відділах рукописів та рідкісних видань бібліотек співробітники з фаховою бібліотечною освітою завжди становили незначний відсоток від загальної кількості штатних співробітників. Наприклад, за 98 років існування Інституту рукопису НБУВ (створений 1918 р. як відділ рукописів, а 1992 р. його реорганізовано в Інститут) із 121 штатного співробітника інституту тільки 14 мали бібліотечну освіту і тільки троє з них фахово займалися науковим описуванням фондів і навіть захистили кандидатські дисертації, присвячені дослідженню та вивченню фондів ІР НБУВ.

¹³ При відсутності спеціалістів необхідних спеціальностей до описування подібних документів на договірних засадах залучаються фахівці профільних інститутів НАН України.

3. ГОСТ 7.60-2003 : СИБИБД. Издания. Основные виды. Термины и определения. – Минск : Межгосударственный совет по стандартизации, метрологии и сертификации, 2004. – 41 с. – Режим доступа : https://www.google.com.ua/?gfe_rd=cr&ei=ISZVV7r3EIKO6ASroYLABA#q=ГОСТ+7.60+2003 (05.05.2016).

4. Государственная Третьяковская галерея: история и коллекции : изд. 4-е стереотип. / ред. И. И. Никонова. – М. : Искусство, 1986. – 446 с.

5. *Дианова Т. В.* Филигранные XVII века по старопечатным книгам Украины и Литвы : каталог. – М. : ГИМ, 1993. – 192 с.

6. ДСТУ 3017-95. Видання. Основні види. Терміни та визначення. Чинний 1996.01.01. – 47 с. – Режим доступу : http://www.dnaop.com/html/34078/doc-ДСТУ_3017-95 (дата звертання 01.06.2016).

7. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (05.05.2016).

8. *Іванова О. А.* Слов'янська кирилична рукописна книга XVI ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : наук. кат. : палеогр. альбом / О. А. Іванова, О. М. Гальченко, Л. А. Гнатенко – К., 2010. – 791 с.

9. Інструкція про порядок відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань з бібліотечних фондів до Державного реєстру національного культурного надбання. Затверджено Наказом Міністерства культури і мистецтва України від 20. 11. 2001 р. № 708. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1027-01> (05.05.2016).

10. *Калайдович К. Ф., Строев П. М.* Обстоятельное описание славяно-российских рукописей, хранящихся в Москве в библиотеке тайного советника, сенатора, двора е. и. в. действительного камергера и кавалера графа Ф. А. Толстого. Издали К. Калайдович и П. Строев. С палеографическими таблицами почерков с XI по XVIII в. – М. : Тип. Селивановского, 1825. – LXVII, 811 с.

11. Каталог колекції документів Київської археографічної комісії 1369–1899 / упоряд. : Я. Р. Дашкевич, Л. А. Проценко, З. С. Хомуцька. – К. : Наукова думка, 1971. – 184 с.

12. Каталог личных архивных фондов отечественных историков / отв. ред. С. О. Шмидт ; РАН. Археографическая комиссия. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – Вып. 1 : XVIII век / сост. В. Ю. Афиани [и др.]. – М. : [б.и.], 2001. – 365 с.

13. *Киркор А. К.* Перечневый каталог предметов в Виленском музее древностей. – Вильно, 1858. – 21 с.

14. *Клименко Е. С.* Кириличні співочі рукописи мовної традиції XII – початку XX ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: Історико-кодікологічне дослідження : каталог : палеографічний альбом / Е. С. Клименко, О. М. Гальченко. – К., 2011. – 305 с.

15. *Клименко І. В.* Архів українського мистецтвознавця Б. С. Бутника-Сіверського (1901–1983) у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки імені

В. І. Вернадського: біографічне дослідження : науковий каталог. – К., 2015. – 464 с.

16. Колесса О. Лаврівські пергамініві листки XII–XII ст. // Записки НТШ. – Львів, 1903. – Т. 53, кн. 3. – С. 19–26 (наведено опис 3 рукописів Лаврівського монастиря).

17. Мацюк О. Я. Філіграні архівних документів України XVIII–XX ст. / О. Я. Мацюк. – К. : Наукова думка, 1992. – 352 с.

18. Миські печатки Лівобережної України 17–18 ст. зі збірки Чернігівського історичного музею ім. В. В. Тарновського : каталог / укл. І. Ситий. – Чернігів ; Львів : УГТ, 1995. – 24 с.

19. Мищук С. М. Зародження наукового опису рукописних пам'яток та стародруків як напрям українського книгознавства: друга половина XIX – початок XX ст. // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2007. – Вип. 11. – С. 16–34.

20. Мищук С. М. Збирання та наукове описування рукописно-книжкової спадщини України (друга половина XIX – 30-ті роки XX ст.). – К., 2009. – 380 с.

21. Мищук С. М. Наукове описування рукописних книг та стародруків в Україні (друга половина XIX – 30-ті роки XX ст.) : історіографія : бібліографія. – Житомир : Полісся, 2011. – 184 с.

22. Описание памятников древности церковного и гражданского быта Русского музея П. Коробанова / сост. Георгием Филимоновым. – М. : Унив. тип., 1849. – [8], 32 с.

23. Опись рукописей, перенесенных из библиотеки Иосифова монастыря в библиотеку Московской духовной академии / сост. иеромонах Иосиф. – М. : Имп. О-во истории и древностей российских при Московском ун-те, 1882. – 2, II, 316, XIV с.

24. Письменные памятники в музеях Вологодской области : каталог-путеводитель. – Вологда, 1987. – Ч. 1, вып. 2. – 431 л.

25. Петров Н. И. Описание рукописей Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. – К., 1875–1879. – Вып. 1–4. – 683, LVII с.

26. Петров Н. И. Описание рукописных собраний, находящихся в г. Киеве. – К. ; М., 1891–1905. – Вып. 1–3 ; К., 1891. – Вып. 1. – VIII, 321 с. ; М., 1896. – Вып. 2. – 4, 294 с. ; М., 1905. – Вып. 3. – IV, 308, LVIII с.

27. Положення про Державний реєстр національного культурного надбання. Затверджено Постановою Кабміну України від 12 серпня 1992 р., № 466. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/466-92-p> (01.06.2016).

28. Поправко Е. А. Музееведение / в авторской ред. [Электронный ресурс] // Учебные материалы ВГУЭС. (Владивостокский государственный университет экономики и сервиса) – URL : <http://abc.vvsu.ru/books/muzeebed/page0007>. (05.05.2016).

29. Свенцицкий И. Опись музея Ставропигийского института во Львове. – Львов, 1908. – XII, 248 с.

30. Свенцицкий И. С. Опис рукописів Народного дому з колекції А. Петрушевича. – Львів, 1906–1911. –

Ч. 1–3; 1906. – Ч.1. – XIV, 242 с.; 1911. – Ч. 2. – IX, 294 с.; 1911. – Ч. 3. – IV, 193 с.

31. Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР: XI–XIII вв. – М. : Наука, 1984. – 407 с.

32. Скиада Афанасий. Два каталога рукописных книг греческих в Синодальной библиотеке в Москве обретающихся / сост. Аф. Скиада. – М., 1723.– XI. 8°. [13, с. 86, № 690]. – Рус. и лат. яз. В першому томі описано 50 рукописів, у другому 304 рукописи. В 1841 р. каталог був передрукований у XVI томі «Отечественных записок».

33. Словник української мови : в 11 томах. – К. : Наукова думка, 1975. – Т. 6.– 832 с. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/pysemnyj> (05.05.2016).

34. Справочник-указатель печатных описаний славяно-русских рукописей / сост. Н. Ф. Бельчиков, Ю. К. Бегунов, Н. П. Рождественский. – М.; Л., 1963. – 360 с.

35. Сонцов Д. П. Роспись древней русской утвари из церковного и домашнего быта до XVIII в., находящейся в архитектурно-нумизматическом музее Д. Сонцова : Вып. 1–2. – М. : Тип. В. Готье, лит. Бахмана. 1857–1858 г. – Вып. 1. – 28 с. ; Вып. 2. – 34 с.

36. Стоян Ф. В. Археографія актових документів та бібліографія рукописних книг як камеральні методи в XIX – 30-х роках XX століття / Ф. Стоян // Бібл. вісн. – 1999. – № 4. – С. 37–43.

37. Франко І. Карпато-руське письменство XVII–XVIII вв. // Записки НТШ. – Львів, 1900. – Т. 27. – С. 1–91 (наведено опис 25 рукописів).

38. Храпова Т. Д. Основні принципи створення наукових каталогів // Обласний семінар «Особливості функціонування музеїв художнього профілю» / Кіровоградський обласний художній музей, 28 квітня 2005 р. – Режим доступу: <http://artmuzeum.kr.ua/pro-muzej/konferenczii/oblasnij-seminar-osoblivosti-funkcionuvannya-muzeiv-xudozhnogo-profilju/xrapova-t.-d.-osnovni-princzipi-stvorennja-naukovix-katalogiv.html> (01.06.2016)

39. Чернухін К. Є. Архів філологів А. О. Білецького і Т. М. Чернишової в фондах ІР НБУВ. Біографічне дослідження. Науковий каталог / К. Є. Чернухін, Т. С. Горбач, О. М. Купченко-Гринчук, В. Е. Лось. – К., 2014 – 304 с.

40. Чуба Г. Українські рукописні учительні Євангелія: дослідження, каталог, описи. – Київ; Львів : Свічадо, 2011. – 223 с.

41. Шляпкин И. Опись рукописей и книг музея Археологической Комиссии при Псковском губернском статистическом комитете. – Псков : Типография губернского правления, 1879. – 55 с.

42. Honeysett Nik. The Transition to Online Scholarly Catalogues // Museum and the Web 2011 (April 6–9 2011, Philadelphia, PA, USA) : An annual conference exploring the social, cultural, design, technological, economic, and organizational issues of culture, science and heritage on-line – http://www.museumsandtheweb.com/mw2011/papers/transition_to_online_scholarly_catalogues

UDC 003:091:017

Olena Halchenko,

PhD, Senior Researcher Fellow of the Institute of Manuscript, Vernadsky National Library of Ukraine

SCHOLARLY CATALOGUE OF WRITTEN RECORDS AS A SOURCE AND A FORM OF SCIENTIFIC RESEARCH

In the article we consider the definition of the term «scholarly catalogue»; characterize the types and kinds of scholarly catalogues based on their intended purpose, submit the reasoning concerning the classification of scholarly catalogues of written records into the category of scientific publications; define the purpose of a scholarly catalogue as a publication in accordance with the classification features.

К е у о р д с: catalogue, scholarly catalogue, classification features of scholarly catalogues of written records, written records, manuscripts, old printed books.

УДК 003:091:017

Елена Гальченко,

канд. ист. наук, старший научный сотрудник Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

НАУЧНЫЙ КАТАЛОГ ПАМЯТНИКОВ ПИСЬМЕННОСТИ КАК ИСТОЧНИК И РАЗНОВИДНОСТЬ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Уточняется содержание термина «научный каталог»; охарактеризованы типы и виды научных каталогов по их предназначению; предложена аргументация относительно отнесения научных каталогов письменных памятников к категории научных изданий.

К л ю ч е в ы е с л о в а: каталог, научный каталог, классификационные признаки научного каталога памятников письменности, памятники письменности, рукописи, старопечатные книги.

УДК 01:025.5]:027.7

Олена Дікунова,

завідувачка відділу Наукової бібліотеки Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет»

Олена Лебедюк,

завідувачка відділу Наукової бібліотеки Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет»

Створення бібліографічних показників – складник інформаційно-бібліографічної діяльності бібліотеки вишу

Визначено сутність науково-допоміжної бібліографії, розкрито дослідницькі аспекти діяльності фахівця-бібліографа при створенні вторинних інформаційно-бібліографічних ресурсів. Висвітлюється досвід Наукової бібліотеки Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет» з підготовки та видання біобібліографічних, тематичних, краєзнавчих показників.

К л ю ч о в і с л о в а: Наукова бібліотека КПІ ДВНЗ «КНУ», науково-допоміжна бібліографія, бібліографічні показники, наукова інформаційно-бібліографічна діяльність, біобібліографія, краєзнавча бібліографія.

Глобальна інформатизація, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій докорінно змінюють організацію та структуру бібліографічної діяльності, технологію бібліографічних процесів. Тому одним із пріоритетних завдань, які висуває сьогодення перед професійною бібліографічною спільнотою, є визна-

чення стратегічного напрямку розвитку наукової інформаційно-бібліографічної діяльності.

Відомо, що бібліографія є невід'ємним складником інформаційного середовища, інформаційна парадигма якої проголошує вторинно-допоміжну, посередницьку сутність у системі документних комунікацій.

Питанням удосконалення методів бібліографування, бібліографічного пошуку, якості бібліографічної продукції та організації оптимальної структури вторинних бібліографічних ресурсів в умовах активного впровадження інформаційно-комунікаційних технологій присвячено дослідження багатьох провідних науковців та фахівців-практиків. Основні аспекти бібліографування як аналітико-інтелектуального процесу, спрямованого на організацію ефективного доступу до джерел інформації, висвітлено у роботах Т. Добко, В. Леонова, К. Лобузінної, Л. Пономаренко, А. Соколова, Л. Трачук, Г. Швецової-Водки та ін.

Незважаючи на поширення і розвиток нових інформаційних технологій, створення різних баз даних (бібліографічних, реферативних, повнотекстових) як тематичних, галузевих, так і універсального змісту, які, безперечно, виконують провідну роль у науково-інформаційному задоволенні потреб науки, освіти, бібліографічні покажчики не втратили своєї актуальності і залишаються важливим джерелом у системі науково-інформаційного обслуговування. Саме комплексне використання електронних і друкованих джерел інформації дає змогу повноцінно задовольняти постійно зростаючі інформаційні запити користувачів інформації [1, с. 49].

На нашу думку, бібліографія за своєю суттю – діяльність інформаційна. А якщо говорити конкретно – документно-інформаційна, тобто діяльність з підготовки, організації та доведення до споживачів бібліографічної інформації. Професійні вміння аналізувати, оцінювати й синтезувати інформацію надають бібліографам можливість забезпечувати якісне довідкове та інформаційно-бібліографічне обслуговування користувачів.

Науково-допоміжна бібліографія – професійна діяльність, орієнтована головним чином на вирішення двох основних завдань: максимально повне представлення всіх документних ресурсів; диференційоване відображення документів з урахуванням потреб різних категорій користувачів. З огляду на визначені завдання, формуються структура і зміст як науково-бібліографічного покажчика загалом, так і його складових – передмови, анотацій, рефератів, оглядів, допоміжного апарату. Текст начерку, написаний бібліографом, – це не додаток до бібліографічного покажчика, а основний змістовий, смисловий компонент, де створюється своєрідний алгоритм висвітлення проблеми. Бібліограф бере на себе відповідальність,

яким чином найбільш оптимально донести інформацію до користувача, щоб вона сприяла його освітньо-науковій, професійній діяльності. Зрозуміло, бібліограф має бути відповідальним за надання максимально повної й достовірної інформації.

Фахівці-бібліографи виконують завдання якісно-змістовного перетворення інформації, що дає змогу поетапного переходу до синтезу нового знання. Створення різних вторинних інформаційно-бібліографічних ресурсів та доведення їх до користувачів взаємопов'язані. Вони ґрунтуються на знанні інформаційних потреб користувачів та на якісних показниках інформаційних продуктів і послуг.

Готуючи той чи інший бібліографічний покажчик, бібліограф зобов'язаний задіяти весь свій професіоналізм, інтелектуально-творчий потенціал для створення і реконструювання нового знання. Бібліограф повинен виступати інтерпретатором, котрий осмислює бібліографічну інформацію, встановлює її смисловий компонент. Як фахівець своєї справи, бібліограф мусить володіти спеціальними знаннями, аналітичним та креативним мисленням, професійною інтуїцією і на їх основі здійснювати пошук, відбирати й систематизувати матеріал, а також формувати свій особливий стиль його подання. Як наголошує відомий бібліографознавець В. Леонов, бібліографічна інтерпретація є особливим видом мистецтва. Це – професійне реагування на інформацію, в якому відображається психологічна особливість свідомості бібліографа [2, с. 69].

Бібліограф входить в інформаційне середовище в якості не тільки оглядача, а й співучасника. Продукти діяльності бібліографа – нові знання, отримані ним у результаті дослідницької діяльності, копійкою роботи з відбору, аналізу і синтезу, систематизації, а також інтерпретації інформації, яка у подальшому інтерпретуватиметься ще й користувачем. Як вдячний користувач, академік Д. Ліхачов слушно зауважував: «Хорошо составленный научно-вспомогательный указатель заменяет огромнейшие библиотеки... Трудно узнать о существовании нужной книги... Один хороший указатель... ценнее тысячи томов...» [3].

Отже, бібліографічну трансформацію знань можна визначити як взаємоперетворення особистісних знань бібліографа і користувача, як смисловий процес, як інтелектуальне завдання, що вирішується під час бібліографічної діяльності. Саме у цьому контексті можна говорити про

співтворчість бібліографа і користувача. Сутність бібліографічної трансляції знань – уміння правильно сприймати, розпізнавати й створювати нові знання.

Отже, сьогодні і користувач стає активним співучасником бібліографічного процесу. Така активність важлива для формування інформаційної культури в освітньо-науковому середовищі бібліотеки вишу.

Складання науково-допоміжних показників в останні роки стало пріоритетним напрямом наукової інформаційно-бібліографічної діяльності Наукової бібліотеки Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет» (КПІ ДВНЗ «КНУ»).

Наша бібліотека має потужну ресурсну базу і чітко організований довідково-бібліографічний апарат для створення якісних бібліографічних показників: електронний каталог, власні й придбані електронні бази даних, традиційні (карткові): систематичний каталог і систематична картотека статей, тематичні картотеки, а також доступ до наукових і освітніх ресурсів мережі Інтернет.

Визначення тематики науково-бібліографічних, біобібліографічних показників ґрунтується на дослідженнях інформаційних потреб викладачів, аспірантів і студентів вишу. Наукова інформаційно-бібліографічна діяльність орієнтована на виконання навчально-виховних та науково-дослідних завдань. Наукова бібліотека КПІ ДВНЗ «КНУ» прагне забезпечувати всіх учасників навчального і наукового процесів повною, оперативною і актуальною інформацією.

У Бібліотеці вже багато років займаються підготовкою бібліографічних показників різних видів і жанрів. Ця робота постійно удосконалюється. Усі наявні бібліографічні показники представлені у друкованому та електронному вигляді (з повними текстами показників можна ознайомитися на веб-сайті Наукової бібліотеки КПІ ДВНЗ «КНУ» за посиланням: http://kdpu-library.ucoz.ru/index/bibliografichni_pokazhchiki/0-27). Показники різні за змістом, за обсягом, хронологічним охопленням, стилем оформлення. Але всі вони забезпечують якісну інформаційну підтримку навчально-методичної та науково-дослідної діяльності вишу.

Тематичні, проблемно орієнтовані бібліографічні показники, адресовані конкретним групам користувачів згідно з їх інформаційними потребами. Вони сприяють професійному вдосконаленню, самоосвіті, науково-дослідній роботі вик-

ладачів і студентів. Зокрема, це бібліографічні показники з педагогічної тематики: «Менеджмент і маркетинг у педагогіці та освіті», «Особистісно орієнтоване навчання та виховання», «Інноваційні методи навчання математики»; психологічної – «Терапевтична та консультативна психологія», «Ефективні методи роботи практичного психолога», «Особистість у кризових та екстремальних життєвих ситуаціях»; мовознавчої – «Лексикологія та лексикографія української мови», «Словотвір української мови», «Мова та стиль українських письменників»; бібліотекознавчої – «Бібліотеки навчальних закладів – світ нових можливостей і нові можливості світу»; управлінсько-економічної: «Організаційна та корпоративна культура», «Менеджмент – сучасна наука про управління», «Сучасна реклама та рекламна діяльність».

Бібліографічні показники праць наших викладачів сприяють рекламуванню інтелектуального капіталу вищого навчального закладу, розкривають результати наукової та навчально-педагогічної діяльності професорсько-викладацького складу.

Фахівцями бібліотеки створено низку бібліографічних показників друкованих праць викладачів КПІ ДВНЗ «КНУ», що демонструють науковий та навчально-методичний доробок професорсько-викладацького складу вишу за 2010–2012, 2013, 2014, 2015 рр. У цих показниках представлено монографії, дисертації, науково-методичні, довідкові видання, підручники та навчальні посібники, публікації в наукових збірниках, матеріалах наукових конференцій, статті у періодичних фахових виданнях. На окремі друковані праці є посилання на електронні версії, представлені у відкритому доступі на сайті КПІ ДВНЗ «КНУ» (Open Journal Systems) і електронному архіві (репозитарії КПІ), що дає змогу безпосередньо перейти від бібліографічного опису до повного тексту. Посібники містять відомості про щорічні наукові конференції, проведені в КПІ, та збірники наукових і науково-методичних праць, видані кафедрами вишу. Кожне бібліографічне видання оснащено іменним показником викладачів (авторів, співавторів, редакторів, укладачів), що полегшує їх практичне використання.

До 85-річчя заснування Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет» нами підготовлено бібліографічний показник «Освітньо-інтелекту-

альний центр Дніпропетровщини». Це ґрунтовне видання створювалося з метою максимально повного виявлення та аналізу друкованих джерел і ресурсів Інтернету з історії вишу, становлення й розвитку факультетів, кафедр, наукових шкіл і лабораторій, вивчення науково-педагогічної спадщини наших учених. У покажчику вміщено матеріали, в яких висвітлюється історичний шлях вишу від інституту професійної освіти до національного університету; публікації про всіх його очільників – директорів, ректорів; відомих викладачів і випускників; знаних учених, засновників наукових шкіл. Представлено також основні творчі здобутки професорів, докторів наук, починаючи з 30-х років ХХ ст.; наукові та науково-методичні видання, засновниками й видавцями яких є кафедри КПІ ДВНЗ «КНУ». В іменному покажчику наведено прізвища всіх авторів, співавторів, упорядників, редакторів, згаданих у цьому бібліографічному виданні.

У сучасних умовах одним із засобів представлення наукової діяльності вищого навчального закладу та просування на інформаційний ринок наукових досліджень як окремих провідних учених, так і наукових колективів, є біобібліографія.

Науковою бібліотекою КПІ ДВНЗ «КНУ» започатковано видання біобібліографічних покажчиків, присвячених діяльності на ниві освіти та педагогічної науки вчених вишу. Зокрема, це серія «Пам'яті професорів Криворізького педагогічного», представлена такими покажчиками: «Володимир Костянтинович Буряк: життя, віддане педагогічній науці: до 70-річчя від дня народження ректора (2000–2010 рр.) Криворізького державного педагогічного університету»; «Фундатор педагогічної освіти Кривбасу Павло Іванович Шевченко (до 85-річчя від дня народження ректора (1979–2010 рр.) Криворізького державного педагогічного інституту / університету»; «Відкритий Всесвіт Валерії Семенівни Пікельної (на пошану пам'яті доктора педагогічних наук, професора Криворізького державного педагогічного інституту / університету»); «Видатний геоботанік України (до 100-річчя від дня народження професора І. А. Добровольського)». Інша серія «Вчені-ювіляри Криворізького педагогічного» презентує біобібліографічні покажчики: «Берегиня української історії Валентина Олексіївна Шайкан (до ювілею доктора історичних наук, професора, завідувача кафедри історії України та правозна-

вства Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет»)» і «Професор Алла Лобанова: шлях у соціологічній науці (до ювілею доктора соціологічних наук, професора, завідувача кафедри соціології та економіки Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет»)».

У наведених вище працях подається біографічний нарис, що містить характеристику найважливіших напрямів професійної, педагогічної та громадської діяльності відомого вченого; хронологію основних дат його життя та діяльності; бібліографію творчої спадщини; матеріали про життєвий шлях і науково-педагогічну та громадську діяльність, про наукову школу, засновником якої був вчений; спогади колег, учнів. Іменний покажчик як складова допоміжного апарату дає змогу відшукати всіх осіб, згаданих у біобібліографічному посібнику.

Біобібліографічні покажчики дають змогу відтворити реальний образ ученого, відстежити формування, розвиток його наукових ідей, розкрити внесок у наукові дослідження. Наш досвід доводить, що якість біобібліографічних покажчиків великою мірою залежить від ретельного попереднього дослідження фахівця-бібліографа. Саме така робота дає змогу максимально повно виявити публікації вченого та літературу про нього. У нашій установі вона здійснюється в тісному контакті з ученими, адже тільки плідна співпраця бібліографів і науковців забезпечує якісний фаховий рівень покажчика.

Укладені за науково-обґрунтованою методикою біобібліографічні покажчики та покажчики праць викладачів, їх видання та презентації слугують рекламою потужного інтелектуального потенціалу науковців, сприяють формуванню позитивного іміджу вищого навчального закладу.

Велику увагу наші фахівці приділяють створенню краєзнавчих бібліографічних покажчиків, адже бібліотечне краєзнавство стає одним із пріоритетних напрямів бібліотечної науки, теорії, практики, освіти і воно потребує системного бібліотечно-інформаційного забезпечення й обслуговування. Центрами краєзнавчої бібліографії є, як правило, обласні наукові бібліотеки, але до створення і розповсюдження краєзнавчих бібліографічних ресурсів останнім часом дедалі активніше долучаються й бібліотеки вишів.

Формування та постійне вдосконалення науково-бібліографічної бази з питань краєзнавства є

одним із важливих завдань Наукової бібліотеки КПІ ДВНЗ «КНУ». У такий спосіб ми істотно підносимо якість інформаційно-бібліографічного сервісу, досягаємо максимально повного задоволення краєзнавчих потреб користувачів.

У 2013 р. Бібліотекою було підготовлено фундаментальний бібліографічний покажчик «Моє славетне Криворіжжя». Його мета – привернути увагу до досліджень історії міста, проблем сьогодення Кривбасу, активізувати культурно-історичні традиції, спрямувати наукові краєзнавчі здобутки на розв'язання соціально-економічних, екологічних, культурно-мистецьких та освітніх питань. Створенню покажчика передувала копітка робота з пошуку, відбору, систематизації та аналізу документів, присвячених Кривому Рогу.

Джерельна база покажчика розкриває весь спектр наявної інформації про Криворіжжя, яка зберігається в фондах Наукової бібліотеки КПІ ДВНЗ «КНУ». Хронологічні рамки відбору документів 1956–2012 рр. Видання складається з 12 тематичних розділів, у яких представлено матеріали з історії, природних ресурсів, екологічних проблем міста, політичного, соціально-економічного, спортивного життя та медичного обслуговування населення Кривого Рогу. Належне місце посідають праці, присвячені питанням освіти та культурно-мистецькому розвитку регіону. В окремий розділ винесено джерела з методики викладання різних шкільних предметів із застосуванням краєзнавчих матеріалів. Вони сприятимуть піднесенню рівня навчально-методичної роботи педагогів.

За кілька місяців покажчик «Моє славетне Криворіжжя» став бестселером, привернув увагу усієї краєзнавчої спільноти міста. Наукова бібліотека КПІ ДВНЗ «КНУ» має намір підготувати друге, доопрацьоване і доповнене, видання покажчика, яке включатиме не тільки нові джерела, що надійшли до фонду бібліотеки, а й Інтернет-ресурси.

На наше переконання, у царині формування та використання власних друкованих і електронних інформаційно-бібліографічних ресурсів книгозбірні вишів мають віддавати перевагу бібліографіям провідних вчених, краєзнавчим бібліографічним посібникам з метою розкриття наукового потенціалу ВНЗ, подальшого нарощування наукових досліджень, що сприятиме формуванню позитивного іміджу освітянської й культурно-просвітницької діяльності регіону. Особливе

значення краєзнавчі покажчики мають для вивчення історії розвитку регіональної науки.

Сучасне інформаційне середовище, в якому функціонують бібліотеки, характеризується стрімким розвитком новітніх технологій. Саме вони істотно оновлюють інформаційно-бібліографічну діяльність. В останні роки дедалі актуальнішою для бібліотек вишів стає проблема трансформації інформаційно-бібліографічного обслуговування своїх користувачів відповідно до вимог інформаційного суспільства. Йдеться про електронні покажчики, які містять повнотекстові й бібліографічні ресурси, а також професійно відібрані й систематизовані веббібліографічні ресурси, що дає змогу користувачам оперативно отримувати актуальну інформацію. Адже вони не тільки здатні замінити першоджерела, але й скоротити час на пошук необхідної інформації. Електронні технології дозволяють здійснити комплексний підхід до отримання користувачами різноманітних інформаційних матеріалів, зокрема, й наукових ресурсів відкритого доступу. Бібліографічна інформація, будучи основою інформаційної діяльності, у сучасних умовах стає ще й інструментом орієнтації в мережевих ресурсах, слугує переходом до кінцевого результату інформаційно-бібліографічного обслуговування – повнотекстового документа.

Електронна довідково-бібліографічна діяльність є найбільш перспективною формою обслуговування віддалених користувачів в інформаційному середовищі.

Звичайно, з розвитком комп'ютеризації інформаційно-бібліографічної роботи істотно зростатимуть вимоги до бібліографів, до їх кваліфікації, їх творчого, інтелектуального потенціалу, здатності витримувати динамічно зростаючі навантаження. Постійно високий попит на електронну бібліографічну продукцію потребуватиме, у першу чергу, бібліографів-професіоналів, а саме, адміністраторів бібліографічної системи, експертів бібліографічних знань, бібліографів-навігаторів тощо. Слід наголосити, що цей тренд максимально враховується у корпоративних проектах бібліотек вищих навчальних закладів.

Отже, підготовка й видання бібліографічних покажчиків – комплексна науково-інформаційна допомога користувачам бібліотек. Книгозбірні вишів, формуючи власні інформаційно-бібліографічні ресурси, створюють свої сторінки в бібліографічному репертуарі регіону, країни, світу.

Список використаних джерел

1. Добко Т. Бібліографічний покажчик у системі науково-інформаційного обслуговування користувачів / Т. Добко, В. Шаріна // Бібліотечний вісник. – 2015. – № 6. – С. 48–49.

2. Леонов В. П. Библиография как профессия : монография / В. П. Леонов. – Москва : Наука, 2005. – 128 с.

3. Лихачёв Д. Поэзия труда библиографа [Электронный ресурс] / Д. Лихачёв. – Режим доступа : http://www.lihachev.ru/pic/site/files/fulltext/poezia_truda_bibliografa_1980.pdf

4. Лобузін К. Електронне середовище як засіб формування комплексних бібліографічних ресурсів Національної бібліотеки [Електронний ресурс] / К. Лобузін // Вісник Львів. ун-ту. Серія «Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології». – Львів, 2012. – Вип. 7. – С. 254–260. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vlukbit_2012_7_18.pdf

5. Остапчук Ю. А. Інформаційно-бібліографічна система університетської бібліотеки: зміст, організація, використання / Ю. А. Остапчук. – Рівне, 2011. – 289 с.

6. Скорик І. О. Трансформація системи довідково-бібліографічного та інформаційного обслуговування наукової бібліотеки університету в умовах впровадження інформаційних технологій / І. О. Скорик // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 21–23 травня 2007 р. – К., 2007. – С. 124–126.

7. Трачук Л. Ф. Классификация электронной библиографической продукции / Л. Ф. Трачук, Г. Н. Швецова-Водка // Научные и технические библиотеки. – 2009. – № 8. – С. 33–46.

8. Щитинська Г. Методика укладання біобібліографічних покажчиків / Г. Щитинська // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства : матер. Четвертої міжнар. наук.-практ. конф. (Нац. ун-т «Львівська політехніка», 25 жовтня 2012 р.). – Львів, 2012. – С. 482–490.

Стаття надійшла до редакції 14.07.2016 р.

UDC 01:025.5]:027.7

Olena Dikunova,

head of information-bibliographical department, Scientific Library of Kryvyi Rih Pedagogical Institute of State Higher Education Institution «Kryvyi Rih National University»

Olena Lebediuk,

head of scientific-methodical department, Scientific Library of Kryvyi Rih Pedagogical Institute of State Higher Education Institution «Kryvyi Rih National University»

CREATING BIBLIOGRAPHIC INDEXES AS A PART OF SCIENTIFIC INFORMATIONAL-BIBLIOGRAPHICAL WORK OF A UNIVERSITY LIBRARY

The essence of auxiliary scientific bibliography is defined. Research-based aspects of professional bibliographer's work in the course of production of secondary information-bibliographic resources are revealed. Paper dwells upon the priority aspect of scientific bibliographic work of Scientific Library of Kryvyi Rih Pedagogical Institute of State Higher Education Institution «Kryvyi Rih National University», which comprises creating and publishing biobibliographic, thematic, and regional studies indexes.

К е у в о р д с: auxiliary scientific bibliography, bibliographic indexes, scientific information-bibliographic activity, biobibliography, regional bibliography, university library.

УДК 01:025.5]:027.7

Елена Дікунова,

заведующая отделом Научной библиотеки Криворожского педагогического института ГВУЗ «Криворожский национальный университет»

Елена Лебедюк,

заведующая отделом Научной библиотеки Криворожского педагогического института ГВУЗ «Криворожский национальный университет»

СОЗДАНИЕ БИБЛИОГРАФИЧЕСКИХ УКАЗАТЕЛЕЙ – СОСТАВЛЯЮЩАЯ ИНФОРМАЦИОННО-БИБЛИОГРАФИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БИБЛИОТЕКИ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

Определена суть научно-вспомогательной библиографии. Раскрыты исследовательские аспекты деятельности специалиста-библиографа при создании вторичных информационно-библиографических ресурсов. Рассмотрен опыт Научной библиотеки Криворожского педагогического института ГВУЗ «Криворожский национальный университет» по подготовке биобиблиографических, тематических, краеведческих указателей.

К л ю ч е в ы е с л о в а: научная библиотека КПИ ГВУЗ «КНУ», научно-вспомогательная библиография, библиографические указатели, научная информационно-библиографическая деятельность, биобиблиография, краеведческая библиография.

УДК 027.021(477-25)НБУВ ВЗУ

Тетяна Антонюк,

д-р іст. наук, зав. відділу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Відділ зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: пріоритети діяльності та перспективи розвитку

У статті розглядаються пріоритети діяльності та перспективи розвитку відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ВЗУ ІК НБУВ). Акцентується увага на таких важливих напрямках діяльності підрозділу, як створення електронних інформаційних ресурсів, наукове й інформаційно-бібліотечне співробітництво з вітчизняними та закордонними центрами дослідження діаспори.

К л ю ч о в і с л о в а: зарубіжна україніка, відділ зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, книжковий фонд ВЗУ, періодика фонду ВЗУ, колекція Ярослава Рудницького, бібліотека Українського Народного Дому, електронний інформаційний ресурс ВЗУ.

Відділ зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ВЗУ ІК НБУВ) у вересні 2016 р. відзначив своє 25-річчя. Цілком логічно, що в такий момент виникає потреба і обов'язок підбити підсумки його діяльності та окреслити перспективи подальшого розвитку.

Утворенню відділу передувало чимало важливих подій. Вони висвітлені в багатьох працях дослідників і працівників НБУВ [1, с. 78–89, 102, 168–186; 2, с. 273–283; 5, с. 20–22, 58–59]. Історію становлення та розвитку ВЗУ упродовж усього періоду його функціонування аналізували фахівці відділу, котрі багато років працювали над формуванням і вивченням його фондів [3, с. 36–39; 7, с. 12–15; 8, с. 245–254; 9, с. 43–51].

Мета статті – охарактеризувати діяльність ВЗУ впродовж 1991–2016 рр. та окреслити головні напрями його розвитку у найближчому майбутньому.

Фонд відділу зарубіжної україніки на сьогодні укомплектований оригінальними працями авторів-українців діаспори, а також творами про Україну, написаними іноземними мовами, виданими поза її межами. Призначення фонду – надати читачам якомога повнішу інформацію про різні аспекти життя діаспори (суспільно-політичне, культурне, релігійне, мистецьке тощо), розкрити роль українства в світовій культурі, показати життя українського слова, української думки в світовому співтоваристві. У ВЗУ зберігається наукова продукція найбільших закордонних наукових українознавчих центрів, таких як Українська вільна академія наук у США, Канадський інститут ук-

раїнських студій Альбертського університету, Українські наукові інститути Гарвардського і Торонтського університетів, Наукове товариство імені Шевченка, Український вільний університет у Празі, Мюнхені та ін.

На момент створення відділу зарубіжної україніки у вересні 1991 р. його фонд нараховував близько 1500 книг і 4300 номерів журналів. У 1997 р. фонд відділу становив близько 6 тис. книг (4445 назв, з них 3840 – українською і 605 іншими мовами) та 6 тис. примірників (у неповних комплектах) періодичних видань (263 назви, крім газет, які з початку 90-х років ХХ ст. було вилучено і передано на зберігання до відділу газетних фондів). З 263 назв часописів 228 були видані українською, а 35 – іншими мовами. Що стосується книжкових видань, то тут переважали книги колишнього спецфонду, який до 1991 р. був доступний лише вузькому колу фахівців [7, с. 13].

Упродовж 25 років фонди ВЗУ постійно доукомплектовувалися. Їх поповнення за цей час відбувалося різними способами: купівля, подарунки, передплата, книгообмін. Переважна більшість літератури надійшла як дари від приватних осіб та інституцій [8, с. 253].

Певні масиви видань зберігаються в складі окремих колекцій. Однією з таких колекцій відділу є фонд бібліотеки Українського Народного Дому (далі – УНД) в Торонто (Канада), організованої в 1918 р. і подарованої в середині 1990-х рр. НБУВ. Ця колекція упродовж ХХ ст. комплектувалася українознавчими виданнями. Станом на липень 2016 р. вона нараховує 3962 одиниці зберігання (далі – од. зб.) і складається з книжко-

вих видань та періодики. Серед них багато раритетних і рідкісних видань, тих, що були відсутні у фонді ВЗУ.

У відділі також зберігається колекція Ярослава Рудницького, присвячена переважно дослідженню української мови, славістики загалом та канадської україніки.

Підручний фонд відділу – книги, які видавалися в Україні і за кордоном. Вони допомагають вивчати, досліджувати зарубіжну україніку переважно суспільно-політичного змісту.

Періодичні видання (часописи) ВЗУ налічують 467 назв. Вони надруковані у різних куточках світу. Сюди входять журнали, видані як у діаспорі, так і в Україні у 20–30-х роках ХХ ст.

Загалом, станом на липень 2016 р. у відділі зберігається 34 520 документів, із них книжкові видання становлять 16 508 од. зб., а періодика – 18 012 од. зб. Книжковий фонд складається з окремих книжкових видань (14 066 од. зб.), книжок з колекції УНД (1188 од. зб.), колекції Ярослава Рудницького (225 од. зб.), підручного фонду (1029 од. зб.).

Періодика фонду – це, перш за все, журнали, які видавалися в діаспорі, – 13 899 од. зб., а також зібрання Служби безпеки України (СБУ) – 1339 од. зб. періодичних видань, які до 1991 р. вилучалися з вільного доступу, а 2005 р. були передані на постійне зберігання до ВЗУ. Періодика із колекції УНД становить 2774 од. зб.

Більшу частину фонду ВЗУ становить друкована продукція гуманітарного профілю: з історії, філософії, релігієзнавства, мовознавства, економіки, художньої літератури тощо. Природничі та технічні науки представлені значно меншою кількістю публікацій. Більшість видань побачила світ у 40–90-ті роки ХХ ст. Приблизно 10 % фонду – це дореволюційні видання та видання 20–30-х років ХХ ст. Майже 30 % од. зб. – видання іноземними мовами [9, с. 45].

Безпосередньо комплектування ВЗУ нині здійснює відділ комплексного формування бібліотечних фондів. Співробітники ВЗУ сприяють надходженню нових документів до НБУВ через налагодження і встановлення нових зв'язків з науково-освітніми осередками діаспори в країнах далекого та ближнього зарубіжжя. Література, що надходить до ВЗУ від приватних осіб з діаспори, які персонально або через своїх рідних і знайомих передають книги, спрямовується до відділу комплексного формування бібліотечних фондів НБУВ та до відділу бібліотечно-бібліографічного опра-

цювання документів і лише після відповідного бібліотечно-бібліографічного опрацювання потрапляє до наших фондів. У 2016 р. до відділу зарубіжної україніки з діаспори надійшло 2 книги від Анатолія Житкевича (Торонто, Канада), 6 книг від Емми Андієвської (Мюнхен, Німеччина), 16 книг від Марсели Доменової і Марії Няхай (Пряшів, Словаччина). Книги надходили також від дарувальників із України: Сергія Шумила, Дмитра Розовика, Олесі Розовик.

ВЗУ як локальний підрозділ-фондоутримувач прагне максимально залучати читачів до вивчення фондів, якісно їх обслуговувати, надавати інформаційні послуги (консультації, усні і письмові довідки).

Одразу після відкриття відділу зарубіжної україніки наукова і освітня громадськість досить активно вивчала його фонди. І це цілком зрозуміло, адже багато років заборон на зарубіжну україніку викликали у читачів бажання дізнатися про її зміст, мотивували на досягнення проблематики, пов'язаної з українознавством, українською діаспорою. Протягом 1992 р. новоутворений читальний зал підрозділу відвідало майже 10 тисяч читачів, а за подальші п'ять років – понад 35 тис. [3, с. 39.]. З часом, коли відкритість і доступність інформації стала повсякденною нормою нашого життя, а також зі створенням електронних каталогів та розширенням можливостей електронних ресурсів НБУВ, інших бібліотек та установ, кількість відвідувачів читального залу зменшилася. Протягом 2015 р. його відвідали 2325 читачів, а з січня по червень 2016-го – 1044 читачі. У січні – червні 2016 р. користувачам за їх вимогами було видано 4882 од. зб. книжкових і періодичних видань.

Останнім часом зростає кількість дистанційних користувачів НБУВ, у т. ч. і відділу зарубіжної україніки. З 2012-го по липень 2016 р. за інформацією до електронної бази ВЗУ звернулося 20 569 користувачів, котрі направили 256 193 інформаційні запити. Географія дистанційних користувачів така: 90 % усіх звернень до фондів ВЗУ зафіксовано з України; 10 % звернень припадає на користувачів з різних куточків світу. До першої десятки країн, користувачі яких звертаються із запитом до електронної бази відділу, входять Росія, США, Канада, Польща, Білорусь, Велика Британія, Німеччина, Естонія, Литва, Угорщина.

Електронна база відділу «Україномовна зарубіжна книга у фондах відділу зарубіжної україніки» НБУВ (UZK) – це каталог, що дає змогу

користувачам швидко зорієнтуватися у наявності необхідного для опрацювання видання. Станом на липень 2016 р. у цій базі описано і розміщено 6616 книг кирилицею (українською мовою). У 2003 р. було створено імідж-каталоги відділу зарубіжної україніки. Це відскановані карткові каталоги на фонд відділу: алфавітний книжкових та періодичних видань, у т. ч. видань латинським шрифтом; алфавітний і систематичний каталоги колекцій (Українського Народного Дому і Ярослава Рудницького); картотека персоналій.

Упродовж усього періоду діяльності відділу його співробітники активно вивчали фонди та публікували свої дослідження. Зокрема, старший науковий співробітник О. К. Супронюк ґрунтовно розкрила такі теми: «Книгознавець Ярослав-Богдан Рудницький», «Інформаційні ресурси відділу зарубіжної україніки Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського у 2013 р.: здобутки і підсумки», «Бібліографознавчі та книгознавчі публікації на сторінках журналу «Українська книга», «Богдан Романенчук – редактор українських часописів у США (друга половина ХХ ст.) (Філадельфія, 1971–1982)», «З історії розвитку українського книгознавства: журнал «Українська книга» (США, 1971–1982)», «З матеріалів до історії українського еміграційного шевченкознавства», «Діяльність Союзу Визволення України та його часопису «Вісник Союзу визволення України» як етап змагань за державність України (до 100-річчя виникнення)», «До історії еміграційного шевченкознавства», «Еміграційне шевченкознавство ХХ ст. (за матеріалами відділу зарубіжної україніки Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського)», «До історії книгознавства української діаспори: шевченкознавчі видання ХХ століття», «Збірники «Шевченко» (Нью-Йорк, 1952–1964) як явище української еміграційної науки: книгознавчий аналіз», «Науковий збірник «Шевченко»: Річники I–X (Нью-Йорк, 1952–1964 / УВАН у США)» як етап розвитку еміграційного шевченкознавства», «Електронні ресурси еміграційної шевченкіани колекції зарубіжної україніки Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського: стан та перспективи опрацювання», «Фонд еміграційних часописів відділу зарубіжної україніки Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського: проблеми збереження», «Дарчі написи в бібліотеці Віктора Дудка», «Часопис «Вісник Союзу визволення України» (Відень, 1914–1918) як чинник становлення державності України» та ін.

Старший науковий співробітник Н. Г. Солонська досліджувала проблеми: «Адаптационный потенциал религии и её роль в сохранении украинской культуры в канадской диаспоре (период переселения)», «Мовні проблеми у наукових та науково-публіцистичних журналах українського зарубіжжя (за фондами відділу зарубіжної україніки НБУВ)», «Українська канадіана та бібліографічне забезпечення її досліджень (за фондами відділу зарубіжної україніки НБУВ)», «Типологія та види журналів наукового спрямування української діаспори (за фондами відділу зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського)», «Бібліографічний покажчик «Канада та українці: історія, сучасність і перспективи (до 125-річчя поселення): екстеріоріка», «Канадський православний журнал «Віра й культура» 1953–1960 рр. і проблеми науки», «Книга как исторический источник времени первого поселения украинцев в Канаде», «Українки в історії і культурі Канади: журнал «Жіночий світ» як джерельна база дослідження», «Слов'янська окремішність та акультурація перших українських переселенців до Канади», «Діяльність Української Греко-Православної Церкви під час першої хвилі переселення українців до Канади (на сторінках православних календарів із фондів НБУВ)» та ін.

Молодший науковий співробітник В. В. Безрезкіна також опублікувала низку статей: «Библиографические источники украинского зарубежья: история, результаты исследований», «Библиографические центры украинского зарубежья: история, результаты исследований», «Бібліографічні студії українців Канади», «Культурно-мистецькі набутки української діаспори у відділі зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», «Бібліографічні джерела зарубіжної україніки», «Видавнича діяльність Канадського інституту українських студій», «Документальна спадщина видань української діаспори у фондах відділу зарубіжної україніки», «Коллекция Анны Фигус-Ралько, издателя-мецената украинской диаспоры», «Матеріали до Франкіани в зарубіжній україніці з фондів відділу зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», «Основні осередки бібліографічної діяльності української діаспори», «Періодичні видання української еміграції як джерело дослідження зарубіжної бібліографічної Шевченкіани», «Бібліотеки світу очима українців», «Каталоги видавництва української діаспори: метабібліографічний аспект», «Реєстраційно-

аналітичний каталог україномовних періодичних видань відділу зарубіжної україніки НБУВ як складова українського бібліографічного репертуару».

Нині планова робота відділу передбачає вироблення наукових та інформаційних продуктів великих форматів (монографій, бібліографічних покажчиків), внесення до електронної бази нових книжкових видань із фондів відділу. Станом на середину 2016 р. описано (разом з описаними латиницею) 1961 од. зб. Також формується каталог періодичних видань відділу. Описів журнальних статей вже набрано 34 400. Укладання бібліографічного покажчика «Українська канадіана: до 125-річчя першого поселення українців у Канаді : науково-допоміжний покажчик» (укладачі: старш. наук. співробітник Н. Г. Солонська, провідний бібліотекар Г. О. Борисович) започаткувало створення електронного каталогу – «Українська канадіана», який охоплює вже 394 од. зб. Загалом електронні каталоги відділу зарубіжної україніки (відкритий для користувачів і робочі) сумарно охоплюють 43 371 опис книг і статей. Старший науковий співробітник О. К. Супронюк веде рубрику українознавства в тематичному інтернет-навігаторі НБУВ (<http://www.nbuv.gov.ua/webnavigator>), де висвітлюються важливі для вивчення фонду та наукової роботи користувачів інтернет-ресурси.

Триває робота з підготовки науково-допоміжного метабібліографічного покажчика «Бібліографічні джерела зарубіжної україніки» (укладач мол. наук. співробітник В. В. Березкіна), який згодом також поповнить електронні ресурси фонду зарубіжної україніки.

До 2016 р. перевага у науковому опрацюванні фонду віддавалася вивченню зарубіжної україномовної книги: наукової, освітньої, художньої (це більше 11 тисяч од. зб.). На сьогодні пріоритетом стає вивчення і розкриття українознавчої літератури іноземними мовами, якої у фонді налічується близько 5 тисяч од. зб. І таку роботу вже розпочали науковий співробітник О. І. Дзира, бібліотекар І категорії А. І. Шевченко.

Отже, одним із пріоритетів розвитку ВЗУ є підготовка електронних інформаційних ресурсів, які дають змогу дистанційно знайомитися з наявними документами фонду та сприяють користувачам у його вивченні. Гальмівним чинником на цьому шляху виступає недостатня забезпеченість відділу комп'ютерами.

Важливими завданнями ВЗУ ІК НБУВ залиша-

ються організація систематичного поточного й ретроспективного обліку зарубіжної україніки, робота над бібліографією української книги в еміграції. Тут вкрай важливим є налагодження дієвих зв'язків зі створеними в Україні науковими та громадськими інституціями, які займаються дослідженням діаспори та співпрацюють з нею. До таких установ належать: Центр українознавства Київського національного університету ім. Т. Шевченка (директор М. Обушний); Наукове Товариство ім. Т. Шевченка в Україні (голова О. Купчинський); Бібліотека ім. О. Ольжича (директор О. Кучерук); Інститут дослідження української діаспори Національного університету «Острозька академія» (директор А. Атаманенко), Центральний державний архів зарубіжної україніки (директор І. Мага); Музей української діаспори м. Києва (завідувач О. Підсуха); канадсько-українські бібліотечні центри в багатьох містах України тощо. Координація зусиль установ, що опікуються діаспорою, на нашу думку, сприятиме підвищенню результативності роботи всіх суб'єктів взаємодії щодо реалізації завдань з вивчення і пропаганди надбань наших співвітчизників за кордоном, активізуватиме наукову, науково-організаційну та інформаційно-бібліотечну роботу відділу.

Визначені головні напрями діяльності підрозділу на найближчу перспективу. Насамперед, значного посилення потребує науково-дослідна діяльність відділу у галузі зарубіжної україніки, українського книгознавства, українознавства, книжкової культури української діаспори, співпраця з зарубіжним українством у видавничих та інших проектах.

Колектив відділу й надалі розроблятиме основні напрями формування бібліографічних баз даних (далі – ББД) українських книжкових і періодичних видань діаспори. Особлива увага приділятиметься популяризації книжкових, періодичних видань, творів української літератури, наукових українознавчих праць, навчальних видань шляхом підготовки монографій, статей, друкованих каталогів і покажчиків. Актуальним завданням на перспективу залишається створення електронних публікацій та організація книжкових виставок.

Згідно з новим Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність», одним із пріоритетів держави є підвищення ефективності діяльності наукових установ у контексті інтеграції національного дослідницького простору в європейський та світовий, налагодження активного

міжнародного співробітництва як умови піднесення результативності, інтенсифікації та інноваційного розвитку наукових установ, їх структурних підрозділів [6]. Тому необхідно планувати і здійснювати, спільно з закордонними центрами діаспори, їх бібліотечними, науково-культурними і освітніми установами, заходи щодо вивчення вітчизняної історії, українознавства та української діаспори як їх інтегральної складової. Такий підхід сприятиме формуванню об'єктивного розуміння вітчизняної історії, ролі діаспори у становленні та розвитку Української держави.

Таким чином, завдання першої черги – налагодження наукових зв'язків з вітчизняними та зарубіжними бібліотеками, бібліотечними асоціаціями, науковими інституціями, школами українознавства, видавництвами з метою збирання інформації про документи, які стосуються України і зберігаються як у нашій країні, так і поза її межами. Спільними зусиллями з зарубіжними партнерами необхідно організувати наукові дослідження книжкових, періодичних видань зарубіжної україніки з фондів НБУВ. Пріоритетом тут залишаються планові дослідження, пов'язані з профілем ВЗУ та основними напрямками діяльності Інституту книгознавства НБУВ. Таку роботу відділ уже здійснює. Зокрема, цього року налагоджено зв'язки з кафедрою української мови та літератури Бельцького державного університету ім. А. Руссо (м. Бельці, Республіка Молдова). Сподіваємося, що це дасть змогу встановити пряму співпрацю з освітньо-культурними та науковими осередками української діаспори в Молдові.

Працівники ВЗУ мають намір активно працювати з електронними каталогами видавництва, зарубіжних наукових центрів українознавства, що дасть змогу оперативної і цілеспрямовано виявляти найновішу інформацію, а також дезидерати, формувати пропозиції для відділу комплексного формування бібліотечних фондів НБУВ.

Звичайно, виконання передбачених обсягів робіт потребує істотного удосконалення професійної кваліфікації бібліотекарів і науковців ВЗУ шляхом подальшого навчання. Зокрема, завідділу Т. Д. Антонюк у січні 2016 р. захистила докторську дисертацію «Міжнародне співробітництво вищих навчальних закладів в умовах незалежності України (1991–2012 рр.): досвід університетів міста Києва» зі спеціальності 07.00.01 – історія України. Науковий співробітник О. І. Дзира завершує підготовку кандидатської дисертації «Формування суспільно-політичного статусу українців в умовах

еміграційної політики Канади 1918–1939 рр.». Велика увага приділяється участі співробітників у навчальних семінарах, майстер-класах, відвідуванню ними книжкових та документальних виставок, центрів, бібліотек, установ зарубіжної україніки, організації відряджень до закордонних центрів україніки. Перші кроки у цьому напрямі вже зроблені. У березні 2016 р. співробітники відділу взяли участь у відкритті документальної виставки «Українське жіноцтво за кордоном», підготовленої Центральним державним архівом зарубіжної україніки. Не залишаються поза нашою увагою заходи, які проводяться на базі НБУВ, Інституту книгознавства. У липні 2016 р. під час візиту до нашої бібліотеки фотографа Роберта Доусона (Стенфордський університет, США), було організовано виставку з фондів відділу та інформацію про історію, сучасну діяльність підрозділу. Високий фаховий рівень співробітників відділу забезпечує неухильне виконання ними обов'язків, визначених посадовими інструкціями, положеннями про відділ та правилами користування читальним залом і фондом ВЗУ.

Важливою формою науково-дослідної роботи співробітників ВЗУ є їх участь у наукових конференціях (міжнародних, всеукраїнських, регіональних), присвячених актуальним питанням бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства. Така діяльність дає змогу нашим фахівцям оприлюднювати результати своїх досліджень. А це, як правило, опрацювання фонду ВЗУ, наукові розвідки у галузі українознавства, історії культури, історії української діаспори, висвітлення різних аспектів діяльності українців в еміграції. На таких конференціях, зазвичай, присутні вчені з України й діаспори, що дає змогу налагоджувати зв'язки і поглиблювати співпрацю. У березні 2016 р. завідділу зарубіжної україніки, д-р іст. наук Т. Д. Антонюк виступила з доповіддю «Науково-освітня діяльність української діаспори США у виданнях зарубіжної україніки» на Міжнародній науковій конференції «Україна і США: досвід та перспективи співпраці (присвячена пам'яті професора Б. М. Гончара)», організованій історичним факультетом Київського національного університету імені Тараса Шевченка. У квітні 2016 р. Н. Г. Солонська, О. К. Супронюк, О. І. Дзира, Т. Д. Антонюк взяли участь у Міжнародній науковій конференції «Українська жінка в інонаціональному середовищі: побутовий та громадянський вияви», яку організував Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН

України. У травні 2016 р. співробітники відділу долучилися до роботи Міжнародної наукової конференції «Глобалізація / європеїзація і розвиток національних слов'янських культур» з нагоди Дня слов'янської писемності і культури, яка була проведена Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського. Їх виступи були підготовлені, переважно, на основі документів відділу: «Слов'янська емігрантологія та бібліографія українського поселення в Канаді»; «Діяльність гетьманців-державників в українській діаспорі Канади (1918–1939 рр.)»; «Афон як духовно-культурний центр слов'янства: значення для утвердження міжнародної суб'єктності України».

У найближчій перспективі плануємо посилення участі співробітників відділу у конференціях зарубіжжя, що сприятиме розширенню контактів з закордонними центрами діаспори та підтриманню наукових контактів з українськими науковими установами за межами України. Передбачені аналітичні дослідження видавничої діяльності основних наукових центрів української діаспори: Української вільної академії наук у США й Канаді, Наукового товариства ім. Тараса Шевченка, Канадського інституту українських студій, Українського наукового інституту Гарвардського університету, Українського вільного університету, Українського технічно-господарського інституту, вихідним пунктом яких стануть існуючі бібліографії їхньої книжкової та журнальної продукції.

Актуальним напрямом наукових досліджень працівників ВЗУ є вивчення історії книжкової культури України. Співробітники відділу Т. Д. Антонюк, О. К. Супрунюк працюють над підготовкою розділів «Навчальна книжка в українському зарубіжжі: традиційне і модерне» та «Книжкова культура української діаспори повоєнного періоду» колективної монографії «Історія книжкової культури України». У розділі про навчальну книжку в українському зарубіжжі заплановано здійснити аналіз процесу видання навчальної книги в країнах розселення українців, особливостей змісту і оформлення, ролі навчальної книги у збереженні та розвитку національної ідентичності молодого покоління українців діаспори, у розбудові держави Україна. Значну увагу буде приділено традиційним підходам до змісту освітньої книги діаспори до 1991 р., а також розкриттю особливостей підручників діаспори, виданих після 1991 р. Підготовка розділів колективної монографії вимагає ретельного вивчення фондів, виявлення навчальної книги, яка є у фондах, дослідження її

історії, центрів видання навчальної книги, біографій її авторів, а також видань, що стосуються книжкової культури діаспори, інституцій та видавців, котрі займалися виданням української книги в країнах проживання.

У розділі про книжкову культуру української діаспори повоєнного періоду передбачено розкрити роль еміграції у збереженні та піднесенні на новий рівень культурних надбань українського народу, зокрема книговидання, книгорозповсюдження. Планується приділити належну увагу книговидавничій діяльності товариств українців у німецьких та австрійських таборах для полонених; мистецькому українському руху; дискусійним збірникам та альманахам (Німеччина, Австрія); виданням нью-йоркської групи та інших українських творчих об'єднань і асоціацій у США; розвиткові видавничої справи в період протистояння двох систем – вільного світу й тоталітаризму (українські видавництва та їх видання у США і Європі).

Важливим напрямом нашої діяльності мають стати презентації як власних, так і підготовлених вченими діаспори книжкових видань. Зокрема, після виходу бібліографічного покажчика «Українська канадіана: до 125-річчя першого поселення українців у Канаді : науково-допоміжний покажчик» плануємо його презентацію із запрошенням до участі представників від центрів вивчення української діаспори в Україні і за її межами.

Обов'язковою нормою кожного наукового співробітника стає підготовка і проведення тематичних виставок, інших культурно-просвітницьких заходів, які сприяють поширенню інформації про роль діаспори в розвитку української культури, науки та громадського життя в Україні. Відділ й далі працюватиме над поширенням знань про українську діаспору, створенням виставкових експозицій, пов'язаних з певними подіями і річницями, які дають змогу глибше ознайомитися з життям і діяльністю зарубіжних українців. У 2016 р. в читальному залі ВЗУ експонувалися книжкові і журнальні експозиції: «Творчість Віри Вовк (До 90-річчя з дня народження)»; «Софія Русова – педагог, прозаїк, літературознавець (До 160-річчя з дня народження)»; видання діаспори, присвячені І. Франкові з нагоди 160-річчя від дня народження славетного Каменяря; книжки і картини Емми Андіївської з нагоди 85-річчя мисткині; виставка книжкових та періодичних видань до Всеукраїнського дня вишиванки; книжкова виставка до

125-річчя від дня народження Євгена Коновальця. На сайті ВЗУ розміщено електронну виставку «Українська канадіана (до 125-річчя першого поселення українців у Канаді)».

Співробітники відділу великого значення надають зустрічам з науковцями, які працюють над важливими українознавчими проблемами. Так, у березні 2016 р. дослідник української спадщини Афоню С. В. Шумило у відділі зарубіжної україніки прочитав лекцію «Українська спадщина Афоню», презентував власні видання і науковий альманах «Афонська спадщина». До 25-річчя утворення відділу, 14 вересня 2016 р. відбулася зустріч працівників ВЗУ з представниками Центрального державного архіву зарубіжної україніки, Музею української діаспори м. Києва, Бібліотеки імені О. Ольжича, науковцями, які активно вивчають фонди відділу. Зокрема, в читальному залі зарубіжної україніки за круглим столом були обговорені важливі питання щодо ролі і значення відділу зарубіжної україніки НБУВ, інших інформаційних центрів м. Києва, України і зарубіжжя у вивченні української діаспори, розбудові Української держави, утвердженні суб'єктності України в світі. Висловлювалися побажання щодо негайного оцифрування унікальних документів діаспори, які через свій незадовільний фізичний стан можуть бути втрачені, а також йшлося про конкретні заходи щодо об'єднання зусиль всіх зацікавлених суб'єктів науково-інформаційної діяльності у вивченні документів, які висвітлюють діяльність закордонних українців. У науково-просвітницькому заході взяли участь генеральний директор НБУВ, чл.-кор. НАН України В. І. Попик, директор Інституту книгознавства, д-р іст. наук Г. І. Ковальчук, директор Центрального державного архіву зарубіжної україніки України, канд. іст. наук І. М. Мага, в. о. директора Музею української діаспори м. Києва, канд. філол. наук Н. В. Білоус, в. о. директора Інституту енциклопедичних досліджень НАН України, канд. філол. наук М. Г. Желізняк, директор бібліотеки ім. О. Ольжича О. С. Кучерук, акад. Академії наук вищої школи України, д-р іст. наук, професор КНУ імені Тараса Шевченка В. І. Сергійчук, заввідділу Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, д-р іст. наук, ст. наук. співробітник В. М. Піскун, ст. наук. співробітник Інституту історії України НАН України, д-р іст. наук С. І. Білокінь, канд. філол. наук, ст. наук. співробітник відділу рукописних фондів і тексто-

логії Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ад'юнкт Університету Монаша О. О. Федорук, канд. філол. наук, завідувач відділу української філології Науково-дослідного інституту українознавства МОН України А. В. Ціпко, д-р пед. наук Т. П. Усатенко, читачі та співробітники НБУВ. Учасники зустрічі оглянули книжкові виставки з фондів ВЗУ, розгорнуті в читальному залі до ювілею відділу: «Наукові публікації співробітників відділу зарубіжної україніки»; «Фонд відділу зарубіжної україніки як джерельна база наукових досліджень»; «125-річчя першого поселення українців у Канаді».

Отже, цілком очевидні значні напрацювання відділу зарубіжної україніки за 25-річний період його функціонування. Проте, попереду ще дуже багато роботи. Постають нові важливі завдання, які необхідно вирішувати: посилення зв'язків з вітчизняними і закордонними центрами україніки; налагодження наукового, бібліотечно-інформаційного, книговидавничого співробітництва; подальше комплектування фонду і його дбайливе збереження, культурно-просвітницька діяльність, наукове опрацювання фонду і широке висвітлення результатів наукових досліджень у фахових виданнях, якісне обслуговування читачів, створення електронних інформаційних продуктів фонду ВЗУ і публікація їх на сайті НБУВ. Колектив відділу усвідомлює свою відповідальну місію щодо вивчення і розкриття фондів, їх постійного поповнення та належного збереження і прагне результативно працювати на перспективу. Від спільних зусиль усіх заінтересованих сторін у розвитку ВЗУ буде залежати збільшення його внеску у дослідження феномена зарубіжного українства.

Список використаних джерел

1. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–1941 / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко. – Київ, 1998. – 337 с. – С. 78–89, 102, 168–186.
2. Дубровіна Л. А., Степченко О. П. Концепція книжкового фонду україніки П. Я. Стебницького / Л. А. Дубровіна, О. П. Степченко. // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2003. – Вип. 8. – С. 273–283.
3. Дідківська Г., Дегтяренко Л. Фонд відділу зарубіжної україніки : [до 80-річчя НБУВ] / Галина Дідківська, Лариса Дегтяренко // Бібліотечний вісник. – 1998. – № 2. – С. 36–39.
4. Омельчук В. Національна бібліографія України: тенденції розвитку, проблеми розробки / Володимир Омельчук // Бібліотечний вісник. – 1995. – № 5. – С. 1–13.
5. Постернак С. Всенародня бібліотека України при

Всеукраїнській Академії Наук у м. Києві / С. Постернак. – Київ : Друкарня Всеукраїнської Академії Наук, 1923. – 64 с.

6. Про наукову і науково-технічну діяльність // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2016. – № 3, ст.25 : Закон від 26.11.2015 № 848-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/848-19/page> (дата звернення: 13.06.2016). – Назва з екрана.

7. Супронюк О. Зарубіжна україніка: проблеми вивчення / Оксана Супронюк // Бібліотечний вісник. – 1997. – № 2. – С. 12–15.

8. Супронюк О. Відділ зарубіжної україніки Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського: організація та становлення / Оксана Супронюк // Український історик. – 2006. – № 1–3 (169–171). – С. 245–254.

9. Супронюк О. Відділ зарубіжної україніки НБУВ (1991–2011): історія, здобутки, завдання / Оксана Супронюк // Бібліотечний вісник. – 2012. – № 2. – С. 43–51.

Стаття надійшла до редакції 9.09.2016 р.

UDC 027.021(477-25)НБУВ ВЗУ

Tetiana Antoniuk,

Doctor of Historical Sciences, Head of department of foreign Ukrainica, Vernadsky National Library of Ukraine

DEPARTMENT OF FOREIGN UKRAINICA OF THE VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE: PRIORITIES OF ACTIVITY AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

In the article the priorities and prospects of the foreign Ukrainistics department of the Book Science Institute of the Vernadsky National Library of Ukraine are scrutinized. Attention is focused on improving such important activities as scientific and information-library cooperation with native and foreign research centers of Diaspora that will strengthen the effectiveness of the branch.

An important priority for the near term employees of the department is to create electronic resources, their publication and thus provide new opportunities for remote users, enhance scientific work by preparing articles, monographs, participation in conferences at various levels: regional, national and international.

Special attention will be given to the description, study and disclosure of Ukrainian studies literature in foreign languages, which the fund holds about five thousand units.

Among the priorities of the department research – the study of the history of book culture in Ukraine and its organic component – book culture diaspora. Presentations as their own and trained scientists Diaspora book editions have become traditional in the activities of the department and to promote research and information and library relations with all interested in studying the Ukrainian diaspora in Ukraine and outside partners.

An important problem is the spread of knowledge about the Ukrainian diaspora through the systematic creation of exhibits related to certain events and anniversaries in the history of Ukrainian diaspora and its prominent figures.

К е у о р д с: foreign Ukrainica, Department of Foreign Ukrainica of the Book Science Institute of the Vernadsky National Library of Ukraine, the HEU book fund, the HEU Periodicals fund, Yaroslav Rudnytsky collection, the Ukrainian National Home library, the HEU electronic information resource.

УДК 027.021(477-25)НБУВ ВЗУ

Татьяна Антонюк,

д-р ист. наук, зав. отделом Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

ОТДЕЛ ЗАРУБЕЖНОЙ УКРАИНИКИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ УКРАИНЫ ИМЕНИ В. И. ВЕРНАДСКОГО: ПРИОРИТЕТЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

В статье рассматриваются приоритеты деятельности и перспективы развития отдела зарубежной украиники Института книговедения Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского (ОЗУ ИК НБУВ). Акцентируется внимание на усилении таких важных направлений деятельности, как создание электронных информационных ресурсов, научное и информационно-библиотечное сотрудничество с отечественными и зарубежными центрами исследования диаспоры.

К л ю ч е в ы е с л о в а: зарубежная украиника, отдел зарубежной украиники Института книговедения Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского, книжный фонд ОЗУ, периодика фонда ОЗУ, коллекция Ярослава Рудницкого, библиотека Украинского Народного Дома, электронный информационный ресурс ОЗУ.

УДК 572.026:061.22:021.2:026.072:027.9 (477-25)«1896/1918»

Віктор Соколов,

канд. іст. наук, головний бібліотекар Національної парламентської бібліотеки України

Бібліотечна діяльність комітетів піклування про народну тверезість у Київській губернії наприкінці XIX – початку XX ст.

Розкривається досвід комітетів піклування про народну тверезість з організації роботи бібліотек Київської губернії наприкінці XIX – початку XX ст.; аналізуються особливості функціонування таких книгозбірень, показано їх роль у забезпеченні найбільш вразливих верств населення друкованою продукцією, у піднесенні освітнього і культурного рівня.

К л ю ч о в і с л о в а: бібліотечна діяльність, історія бібліотечної справи, комітет піклування про народну тверезість, бібліотека-читальня, чайна-читальня, народні доми, народні читання.

Бібліотечна діяльність комітетів піклування про народну тверезість (КПНТ) й досі залишається маловивченою сторінкою історії бібліотечної справи України. Зокрема, недослідженими є питання розвитку бібліотек-читалень КПНТ Київської губернії. Певним чином окремі аспекти діяльності бібліотек КПНТ в Україні окреслено в працях Г. Бородіної, А. Волинець, З. Гімальдінової, О. Григоренка, Л. Дубровіної, Л. Лучки, О. Онищенко, В. Пупченка, Ю. Хоптяр та ін. Більш ґрунтовно діяльність бібліотек КПНТ розглядається у статтях О. Айвазян, Л. Лучки, І. Міляевич, Т. Соломонової.

Мета статті – висвітлити діяльність бібліотек-читалень КПНТ Київської губернії наприкінці XIX – початку XX ст., дослідити особливості їхнього функціонування, вивчити динаміку основних показників бібліотечної роботи та показати роль зазначених книгозбірень у розвитку читання, просвітництва, у піднесенні духовної культури регіону.

Товариство піклування про народну тверезість (ТПНТ), яке було створено в Російській імперії у 1894 р., його виконавчі органи – комітети піклування про народну тверезість – розповсюджували серед населення знання про шкідливість спиртних напоїв шляхом організації лекційних курсів, народних читань, співбесід, створення народних бібліотек-читалень, зокрема, чайних-читалень, бібліотек народних домів та ін. Провідною структурою Товариства був Київський губернський комітет піклування про народну тверезість, створений у липні 1896 р. На потреби цього комітету протягом перших шести місяців його діяльності Міністерство фінансів виділило 13 300 руб., крім того 650 руб. – на утримання канцелярії та 12 повітових комітетів (за кількістю повітів). Одночасно були утворені Київський повітовий та Київський міський комітети піклування про народну тверезість. Надалі вони утримували

мережу «народних чайних», більшість з яких мали читальні або бібліотеки-читальні.

У березні 1897 р. зусиллями Київського повітового КПНТ, стараннями шанованих городян К. Радкевича, С. Жучковського, І. Соколова, В. Ертеля, Є. Алексєєва на Деміївці (передмістя Києва) у будинку німецького підприємця Карла Генриха Шульца, у присутності міського і губернського начальства, освятили першу у Києві народну чайну, де, разом із дешевим чаєм, публіка мала змогу безоплатно користуватися послугами читальні [7].

У Київській губернії кількість бібліотек-читалень КПНТ у перше десятиліття діяльності Товариства, загалом, зростала, хоча й нестабільно: у 1897 р. їх було 27; у 1900 – 65; у 1901 – приблизно 150; у 1905 – 113. Зростала й кількість відвідувачів: у 1903 р. – 188 тис. осіб скористувалися послугами бібліотек, у 1906-му – 420 тис. У Києві у 1900 р. було п'ять бібліотек-читалень КПНТ, які щодня відвідувало до 600 осіб; у 1910 р. їх діяло вже 25 [2, арк. 20]. Бібліотеки-читальні КПНТ поступово набули неабиякої популярності у селах та містечках Київської губернії. Так, у Київському повіті у 1900 р. функціонувало 13 бібліотек-читалень та шість читалень, що виписували тільки періодику; у Бердичівському повіті – 10 і 15, відповідно; Канівському – 8 і 6; Васильківському – 4 і 10; Чигиринському – 1 і 18; Сквирському – 6 і 5; Таращанському – 1 і 13; Радомисльському – 5 і 12; в Уманському – 2 бібліотеки-читальні; Черкаському – 6 читалень, що виписували тільки періодику; у Липовецькому та у Звенигородському повітах було 8 книгозбірень [18, с. 10]. Більшість із зазначених бібліотек-читалень розміщувалася в орендованих приміщеннях.

У 1900 р. Київський губернський КПНТ витратив на діяльність 165 бібліотек, читалень 8697 руб. 48 коп. [18, с. 24–25]. Розглянувши звіти повітових

комітетів Київської губернії за 1900 р., члени Київського губернського КПНТ дійшли висновку, що внаслідок обмеженого фінансування культурно-освітня та бібліотечна діяльність в установах розвивається недостатньо. Вони зокрема зазначали, що бібліотеки-читальні діяли майже при кожній чайній лише у Київському повіті, а в Уманському, Звенигородському, Таращанському, Липовецькому, Черкаському та Канівському повітах їх було набагато менше. У чайнях-читальнях згаданих повітів навіть журнали та газети виписувалися в обмеженій кількості, а видавалися читачам лише «в комнате для чистої публіки» (тобто не всім) [8, арк. 103–104]. Київський губернський КПНТ визначив, що головним засобом залучення селян до чайних й надалі має бути заснування безкоштовних бібліотек-читалень. Обов'язки бібліотекарів Комітет покладав на працівників чайних за невелику додаткову плату (зарплата становила приблизно 15–20 руб. на місяць).

У 1901 р. кількість бібліотек-читалень КПНТ Київської губернії за рік зросла на декілька установ (наприклад, у Києві – на дві, а у Бердичівському повіті – на одну). Всього на той час тут діяло трохи більше 70 бібліотек-читалень з правом видавати книги для домашнього користування та 78 читалень, котрі виписували тільки періодику [19, с. 101]. Як свідчать матеріали звітів, незважаючи на зростання асигнувань (у 1901 р. Київський губернський КПНТ на бібліотеки-читальні і книжкові склади витратив 16407 руб.), фонди бібліотек не поповнювалися новими виданнями, тому користувачі «прекращают посещение библиотек, т.к. ими перечитаны все находящиеся в библиотеке книги по интересующему их отделу» [19, с. 10]. У звіті також вказувалося на недостатню кількість примірників видань, які користувалися підвищеним попитом (здебільшого, це були твори класиків російської літератури). Проте, бібліотеки-читальні Київського міського КПНТ щороку виписували приблизно 20 примірників газет та до 40 – журналів [19, с. 9]. Загалом, кошти та книги, які КПНТ надсилали до різних книгозбірень, сприяли стабілізації обслуговування книгою населення певного району (регіону). Так, від Київського губернського КПНТ на початку 1904 р. у бібліотеку-читальню с. Ташлика було надіслано книг на суму 11 руб. (164 книги), у чайну-читальню м. Трипілля – на суму 100 руб. [17, с. 4]. Звичайно, бібліотеки повітових міст володіли більшими можливостями, ніж сільські та містечкові книгозбірні. Однак, через недостатнє фінансування і жорсткий контроль з боку влади, у міських книгозбірнях хронічно не виста-

чало коштів для відповідного комплектування та задоволення зростаючих читацьких потреб. Надалі фонди бібліотек КПНТ поповнювалися дуже повільно, що не сприяло припливу нових читачів та забезпеченню їх книгами з різних галузей знання. У бібліотеках КПНТ читачі цікавилися, у першу чергу, белетристикою (50–60 % від усієї кількості запитів), релігійно-моральною літературою (20–25 %), працями з історії та географії (5–10 %). Певним попитом користувалися газети та журнали (до 30 %). Кількість періодичних видань у книгозбірнях повітових та волосних КПНТ коливалася від 1–2 назв до 20. Читачам пропонувалися не тільки антиалкогольні видання, а й художня література, ілюстровані та пізнавальні журнали, особливо «Нива» і «Вокруг света». Великою популярністю серед відвідувачів користувалися романи Ж. Верна, Г. Емара та ін. Загалом, у книжкових фондах бібліотек КПНТ переважала белетристика (приблизно 60 %); релігійно-моральна література становила 7–15 %; історична – 3–6 %; по кілька відсотків припадало на праці з географії, природознавства, сільського господарства, медицини, права.

Загальна кількість абонентів бібліотек КПНТ Київської губернії за 1902–1909 рр. перевищувала 200 тис. осіб (у середньому 24 тис. на рік) [5, с. 44]. Значний відсоток відвідувачів бібліотек КПНТ становили діти (учні земських, міських і церковно-парафіяльних шкіл та ін.) (приблизно 30 %). Вони виявляли інтерес, здебільшого, до белетристики. Підлітки захоплювалися творами класиків російської літератури, пригодницькими, історичними романами та оповіданнями, працями з військового життя. Жінок серед користувачів бібліотек КПНТ було, у середньому, 15–20 %. У книгозбірнях міських КПНТ селяни становили менший відсоток (приблизно 30 %), ніж у волосних бібліотеках (до 60–70 %).

У багатьох містечках і селах України чайни-читальні КПНТ були єдиними освітніми установами і їх не вистачало для задоволення інформаційних потреб населення. Наприклад, у чайній с. Кирилівка Київської губернії діяла єдина бібліотека імені Т. Г. Шевченка (приблизно 400 томів станом на 1904 р.), яку відвідували від 10 до 40 читачів на день. Так само одна книгозбірня функціонувала у м. Ольшани [17, с. 8–10].

За даними В. Шпілевича, у 1902–1903 рр. Київське товариство грамотності за дорученням київського губернатора Ф. Ф. Трепова та при фінансовій допомозі Київського губернського КПНТ було організовано у сільській місцевості губернії 700 невеликих бібліотек, у т. ч. багато різноманітних пересувних

книгозбірень з фондом на суму 5–10 руб. [26, с. 225]. У звіті Київського товариства грамотності за 1902 р. зазначалося, що вищеназваним товариством «...летом 1902 года были пополнены на 1050 руб. 700 библиотек в Киевской губернии, открытыя в 1901 г. на средства Киевского губернского комитета трезвости» [40, с. 70]. Київський губернський КПНТ, облаштуваючи невеликі (на 100–300 книг) пересувні бібліотеки, розділяв їхні фонди на дві частини (за двома різними каталогами), щоб їх можна було легко обмінювати між книгозбірнями [27, с. 165]. Організація різних пересувних форм обслуговування читачів була характерною особливістю бібліотечної діяльності Київського губернського КПНТ. Значну частину заснованих Київським товариством грамотності бібліотек становили так звані «павленківські бібліотеки» (ініціатива їх організації належала російському книговидавцю Ф. Павленкову, з фінансової спадщини якого покривалася половина коштів на їх заснування). Наприклад, у 1902 р. з 30 «павленківських бібліотек» (бібліотеки ім. Ф. Ф. Павленкова), заснованих Київським товариством грамотності, вісім було започатковано за фінансової підтримки КПНТ, три з яких розмістили в чайних-читальнях [40, с. 71–72]. У 1903 р. Київське товариство грамотності звернулося до Київського губернського КПНТ з проханням: виділити 3000 руб. на відкриття 30-ти бібліотек у чайнах, відвідування яких у той час набуло значної популярності. Проте, керівництво Київського губернського КПНТ відмовило у проханні, посилаючись на те, що у Київському повіті у приміщеннях 19 чайних вже діють бібліотеки [41, с. 76].

У бібліотеках-читальнях Київського губернського КПНТ велика увага приділялася організації народних читань. Наприклад, у бібліотеках-читальнях Києва лише за 1900 р. було проведено 109 народних читань, у книгозбірнях Київського повіту – 112, в інших повітах Київської губернії – від 17 до 70. Народні читання стали однією з найважливіших складових культурно-просвітницької та бібліотечної діяльності КПНТ. Вони відбувалися, здебільшого, у приміщеннях чайних-читалень, читальних залах народних домів та книгозбірень інших установ. У Києві на рубежі XIX–XX ст. народні читання організовувалися у приміщеннях Товариства підтримки початкової освіти, Товариства грамотності, у Контрактовому будинку, Лук'янівському народному домі, чайній Південно-Західного товариства тверезості на Львівській площі, у лікарні Благодійного товариства, у Києво-Галицькій, Києво-Куренівській, Со-

лом'янській та інших чайнах-читальнях [23, с. 274–277].

Народні читання проводилися переважно у недільні та святкові дні і складалися з 2–3 відділень. У першому відділенні проводилися бесіди з «священної історії», медицини, географії, історії; у другому – читалася художня література. Тематика читань була різноманітною, але рідко систематизованою. Найбільший інтерес викликала історична тематика, оповідання з військового та народного побуту. Заходи проводили священники, податкові інспектори, акцизні чиновники, лісничі, сільські лікарі, ревізори, судові слідчі, вчителі та інші представники освіченої частини суспільства. Призначений для публічних читань матеріал, згідно з правилами, читався без жодних змін і доповнень. Якщо читання супроводжувалося дослідом чи ілюстрацією, то допускалися коментарі без права відступу від змісту тексту. Після читань слухачам часто безкоштовно роздавали популярні брошури релігійно-морального, історичного або природничого змісту. Народні читання інколи супроводжувалися «світловими картинками». За допомогою «чарівного ліхтаря»* (щось на зразок сучасних діафільмів) вдавалося формувати у неписьменних стійкий інтерес до читання, справляти позитивний вплив на культурний розвиток найбільш відсталих верств населення, для яких книга, друковане слово були взагалі недоступні. Особливо велике просвітницьке значення народні читання мали для сільського населення, адже саме у селах був великий відсоток зовсім неграмотних або недостатньо грамотних людей, які не могли самостійно прочитати книгу. Основну групу лекторів тут становили вчителі і священники.

Організатори народних читань стикалися, здебільшого, з трьома проблемами: вузька програма читань, відсутність осіб, готових безкоштовно проводити читання, тісні аудиторії, де проходили заходи. Були навіть випадки, коли, внаслідок нестачі місць у приміщенні, багато бажаючих послухати лекцію влаштовувалися поза стінами аудиторії. Не меншою популярністю серед народу користувалися театральні вистави та вокально-інструментальні вечори, організовані КПНТ (музичні інструменти і костюми зберігались часто у чайних та бібліотеках).

Наприкінці XIX – початку XX ст. КПНТ опікувалися не тільки чайнами-читальнями, «бібліотеками-ідальянями», бібліотеками-читальнями, бібліотеками

* Пристрій «чарівного ліхтаря» коштував відповідно до якості оптичної системи від 40 до 240 руб.

при школах, робітничими клубами, а й народними домами, недільними школами, навчальними закладами для дорослих та дітей, музеями тощо [4, с. 12–13]. Київським губернським КПНТ досить часто виділялися кошти на відкриття і подальше функціонування бібліотек народних домів, що організовувалися земствами, різними громадськими та релігійними структурами. Бібліотеки народних домів, які почали з'являтися у другій половині XIX ст. з ініціативи різних товариств, земств, комітетів грамотності, приватних осіб, на початку XX ст. стали найбільш популярними центрами культурно-просвітницької діяльності серед населення.

Народні дома як загальнодоступні культурно-просвітницькі заклади масово почали з'являтися у Росії наприкінці 1880-х рр. В Україні перший народний дім запрацював у 1849 р. у Львові за ініціативою Головної Руської Ради. Згодом він став однією з найбільших культурно-освітніх установ Галичини [3]. Масово народні дома почали виникати після революції 1905 р. Вони намагалися об'єднати всі форми культурно-освітньої та розважальної діяльності. Керівництво народних домів, організовуючи культурне дозвілля населення, ставило перед собою завдання розвивати позашкільну освіту, боротися з неписьменністю, здійснювати лекційну та культурно-просвітницьку роботу. Як правило, при таких установах функціонувала бібліотека з читальнею, театральньо-лекційний зал зі сценічним майданчиком, недільна школа, вечірні класи для дорослих, хор, чайна, книжкова лавка. При деяких народних домах облаштовували музеї, де зосереджувалися різні наочні посібники, що використовувалися при читанні лекцій, організації пересувних та постійнодіючих виставок. Ідея народного дому приваблювала тим, що основними принципами його створення були: благодійність; ставка на приватну ініціативу; загальнодоступність; демократизм; заохочення і підтримка будь-яких творчих ініціатив населення, організацій і підприємств; сприяння вихованню дітей через активну культурну діяльність; орієнтація на групи соціально незахищених осіб. Народні дома відкривали, здебільшого, для незаможних. Вони могли тут безкоштовно відпочити, почитати газети, журнали, художні твори, популярні книги з різних галузей знань, підвищити свій освітній рівень, послухати музику або лекцію, насолодитися грою артистів, долучитися до якогось ремесла чи мистецтва, знайти, у разі потреби, допомогу юриста. На початку XX ст. народні дома та бібліотеки при них відкривалися саме за ініціативою КПНТ. Безкоштовні народні бібліотеки записували до складу чи-

тачів усіх бажаючих віком з 12 років [15, с. 33]. Не дивно, що молодь становила значну частку їхніх відвідувачів (приблизно до 40–60 %).

Важливу роль у культурно-просвітницькій роботі Київського міського КПНТ відігравав Лук'янівський народний дім, історія якого почалась ще у 1897 р. Саме тоді у приватному будинку селянина А. Калини на Лук'янівській площі були відкриті чайна і бібліотека, де проводилися народні читання, літературні, танцювальні вечори. Бібліотека-читальня працювала з 9:00 до 21:00. Читальня зала обслуговувала відвідувачів безкоштовно, абонемент коштував 5коп. на місяць (для порівняння – склянка чаю коштувала в середньому 3 коп.). Для читальної зали був знайдений чотирикімнатний дерев'яний будинок, де одночасно могли розміститися близько 80 осіб.

Лук'янівський народний дім відразу ж завоював популярність. Вже за перший рік його існування бібліотеку-читальню відвідало 30 тис. чоловіків, 3 тис. жінок, 900 хлопчиків, 200 дівчаток [6]. Кількість відвідувань бібліотеки-читальні значно зросла після спорудження у 1902 р. нової будівлі Лук'янівського народного дому. Новобудова у псевдоруському стилі коштувала понад 100 тис. руб. На верхньому її поверсі обладнали театральний зал майже на 600 місць, де по неділях і святкових днях відбувалися вистави та концерти для народу, проводилися народні читання з історії, географії, російської літератури тощо. Тут репрезентували матеріали, пов'язані з сільським господарством, народними ремеслами, бджільництвом, шовківництвом, садівництвом, городництвом, раціональним землеробством та ін. У 1910 р. у Лук'янівському народному домі влаштували перший у Києві кінематограф. Крім того, тут продавалися художні твори і навчальні посібники. На сцені народного дому виступали театральні корифеї П. Саксаганський, М. Садовський, І. Ільїнський, тут співав О. Вертинський інші майстри естради. У Лук'янівському народному домі було створено музей, де читалися лекції, проводилися концерти духовної музики. Для піднесення рівня освіти незаможних людей у народному домі згодом відкрилися вечірні класи для чоловіків і жінок. Зазвичай, навчання, лекції, читання книг у читальній залі були безкоштовними, проте квиток на виставу коштував від 15 коп. до 1,5 руб. У такий спосіб збиралися чималі, на той час, суми. Наприклад, у 1912 р. бюджет Лук'янівського народного дому становив 65 607 руб., з яких від держави надійшло лише 4077 руб. [24].

У бурхливій революційній 1905–1907 рр. народні дома, бібліотеки-читальні КПНТ нерідко потрапляли у

поле зору різних політичних сил. Досить часто бібліотеки та читальні КПНТ були осередками «чорної сотні» та російських шовіністичних організацій. Іноді під їхнім дахом збиралися представники демократичних та революційних сил. У бібліотеках та читальнях КПНТ проводилися нелегальні зібрання, після виявлення яких читальні, як правило, закривали за спеціальними рішеннями місцевої влади, як це, наприклад, трапилося з однією з читалень Одеського особливого КПНТ, «из-за собраний, устраиваемых в ней мещанами, принадлежащими к нелегальным партиям» [28].

У 1905–1907 рр. приміщення Троїцького народного дому, який опікувався Київським товариством грамотності та на будівництво якого Київське губернське КПНТ надало 10 тис. руб. (всього було витрачено більше 100 тис. руб.), використовувалися соціал-демократами для ведення революційної пропаганди. У жовтні 1905 р. тут були організовані перші у Києві профспілки робітників, а у 1906 р. працювало Центральне профспілкове бюро [29].

У 1905–1907 рр. до фондів бібліотек-читалень стали потрапляти заборонені для народних бібліотек видання, що, звичайно, не могло не викликати занепокоєння у влади. У післяреволюційний період діяльність бібліотек ще більше привертала увагу поліцейських, адже саме в цей час почастишали випадки створення нелегальних народних бібліотек, як, наприклад, у м. Брусилів Київської губернії [10]. У 1907–1914 рр. почастишали перевірки книжкових фондів з метою вилучення заборонених видань [30; 31]. Наприклад, у 1907 р. у Троїцькому народному домі у Києві жандарми провели обшук, під час якого на центральному книжковому складі було виявлено 764 примірники заборонених політичних видань (праці В. Леніна, Г. Плеханова, О. Герцена, Максима Горького та ін.). Наприкінці 1907 р. Київське товариство грамотності влада закрила, його власність і сам народний дім перейшли у муніципальну власність, у відання спеціальної комісії Київської міської управи [29].

Приводом для ревізії фондів книгозбірень КПНТ часто ставала участь бібліотекарів у революційній діяльності, їх приналежність до політичних партій [32–34; 37]. Загалом, події 1905–1907 рр. справили негативний вплив на діяльність бібліотек-читалень КПНТ, що й призвело згодом до їхнього занепаду. Нерідко чайничальні та бібліотеки-читальні, особливо у великих містах, як наприклад у м. Острозі, закривали, а їхні книжкові фонди передавалися до інших бібліотечних установ [38, арк. 1–2].

У роки Першої російської революції 1905–1907 рр. КПНТ з огляду на їх «охранительний характер» повинні були тлумачити і коментувати події в країні відповідно до офіційного політичного курсу, у доступній формі доводити кожному сенс реформ і механізми їх проведення. Для здійснення таких заходів до бібліотек надсилалися видання, що були попередньо схвалені Міністерством фінансів та Міністерством народної освіти: «Что дал Император Николай Второй русскому народу?», «О Государственной Думе», «Беседа о неприкосновенности личности и свободе совести, слова, собраний и союзов», «Царство толпы», «Довольно насиллий», «Революционная смута и городская милиция», «Слово к народу о выборах членов Государственной Думы из крестьянского населения», «Чего хотят люди, которые ходят с красными флагами» та ін. Зазначені видання мали служити ідеї налаштування народу в дусі відрази до революційного насильства [35, с. 126]. Книги подібної тематики надходили до бібліотек КПНТ як пожертвування від приватних осіб, громадських, релігійних організацій та державних установ. Іноді бібліотекам-читальням спеціальним циркуляром Міністерства народної освіти наполегливо пропонувалося придбати певні видання, зокрема працю російського військового історика, генерал-лейтенанта О. Петрушевського «Генералиссимус князь Суворов», що витримала багато перевидань [36, арк. 13].

У 1907–1910 рр., незважаючи на розвиток окремих бібліотек-читалень та народних домів, стан справ з комплектуванням та фінансуванням більшості книгозбірень Київського губернського КПНТ, загалом, погіршувався. У листі-проханні голови Київського повітового комітету до члена-змагальника комітету О. Черткової від 13 квітня 1909 р. йшлося про необхідність виділення коштів на комплектування бібліотечних фондів [9, арк. 163]. Адже із 70 бібліотек-читалень та «библиотек-ящичков упрощенного типа», декілька книгозбірень довелося закрити, а у тих, що залишилися – зупинилося комплектування фондів. Автор листа повідомляв, що внаслідок революції 1905–1907 рр., неврожаїв, кризи виробництва, епідемій холери та тифу у Київській губернії Державна Дума скоротила асигнування КПНТ губернії на 500 тис. руб. [9, арк. 164–169].

Якщо раніше приблизно половина бібліотек КПНТ мала фонди до 1000 томів, то у післяреволюційний період (1907–1914) досить часто на одну книгозбірню припадало, у середньому, 400–600 книг (така кількість книжкового фонду була характерна для приблизно 30 % бібліотек КПНТ). Тому й не дивно,

що склад читачів у цих книгозбірнях був дуже нестійкий. Багато читачів через декілька місяців залишали бібліотеку, пояснюючи це тим, що вони вже прочитали ті книги, що їх цікавили [1, с. 46]. Недостатнє комплектування (оновлення) фондів негативно позначалося і на роботі бібліотекарів, на їх ініціативності, заінтересованості, мотивації. У зазначений період істотно знижується професійний рівень бібліотечних працівників. У майже половині книгозбірень КПНТ бібліотекарями за сумісництвом працюють на безоплатній основі робітники тих установ, де розміщувалися бібліотеки, тобто працівники чайних, їдалень, волосних правлінь тощо. У кращому випадку, посаду бібліотекаря у книгозбірнях КПНТ обіймали вчителі або священики (зрідка ними були жінки). Однак, навіть у період занепаду (1907–1914) бібліотеки КПНТ, у середньому, відвідувало 55–60 читачів щоденно. Як і раніше, найбільше літератури видавалося з відділу белетристики (60–65 %) та періодики (15–30 %) [21, с. 172].

Значної руїни бібліотеки КПНТ Київської губернії зазнали під час Першої світової війни (1914–1918). У цей період істотно скоротилося фінансування КПНТ, тому їхня культурно-просвітницька діяльність поступово згорталася. Звичайно, були і успішно діючі книгозбірні, але це, зазвичай, відбувалося тоді, коли турботу про їхню роботу брав на себе один із впливових членів КПНТ. Певна частина бібліотек продовжувала отримувати асигнування від КПНТ, тому вони працювали аж до революційних подій 1917 р. Навесні – влітку 1918 р. майже всі товариства тверезості, у т. ч. губернські та повітові КПНТ, були ліквідовані більшовиками.

Висновки. Бібліотеки КПНТ Київської губернії за своїм охопленням різних прошарків «робітничого люду», за своєю популярністю та за своїм суспільним значенням не поступалися земським книгозбірням. Діяльність народних бібліотек КПНТ була орієнтована на ліквідацію неписьменності соціальних низів, прилучення до читання широких мас населення, підтримку та розвиток освітнього і просвітницького процесів, зменшення культурних відмінностей між центром і провінцією, між вищими та нижчими верствами суспільства.

Функціонування бібліотек КПНТ Київської губернії залежало від цілої низки чинників, а саме: рівня освіти населення і наявності шкіл у певній місцевості; фінансової можливості КПНТ; характеру ставлення до бібліотек (та й до самих КПНТ) місцевої адміністрації; особливостей соціально-економічного районування; чинних правил відкриття та утримання бібліотек, які найбільшою мірою позна-

чалися на їх роботі; міграції населення, розселення та інших демографічних особливостей; потреб окремих професійних, етнічних, конфесійних, станових та інших соціальних груп; режиму роботи бібліотеки; релігійних особливостей місцевого населення.

У більшості бібліотек КПНТ Київської губернії виникали постійні труднощі з фінансуванням, комплектацією книжкових фондів, що відразу відбивалося на кількості користувачів та відвідувань. Певна складність у вивченні діяльності бібліотек і читальень КПНТ пояснюється короткочасністю їх існування, певними недоліками звітності, наявністю суперечливих статистичних даних. Рідко коли книгозбірні працювали більше 5–10 років. Одні книгозбірні виникали, інші припиняли своє існування, передаючи фонди до інших бібліотек. Тому статистичні дані можуть бути тільки приблизними. Загалом, асигнування на бібліотеки, на відміну від багатьох інших починань КПНТ, виділялися за залишковим принципом. Так, на початку XX ст. книжкові фонди бібліотек КПНТ зростали (за рік могли збільшуватися на десятки відсотків). Найвищого рівня темпи зростання кількості бібліотек КПНТ досягли у 1904–1906 рр. На рубежі XIX–XX ст. фонди бібліотек КПНТ Київської губернії хоча й поповнювалися, але не задовольняли постійно зростаючих потреб читачів. У початковий період свого розвитку (1896–1906) бібліотеки КПНТ Київської губернії постійно отримували нові видання, що сприяло певному притоку читачів та забезпеченню їх книгами з різних галузей знання. Після Першої російської революції, у період так званої «третьочервневої монархії» (1907–1914), відбулося значне скорочення державного фінансування КПНТ, що змушувало комітети закривати культурно-просвітницькі установи, зокрема і бібліотеки-читальні. Скорочення фінансування призвело не тільки до закриття багатьох книгозбірень, а й до припинення поповнення книжкових фондів тих бібліотек, що залишалися. Навіть періодичні видання виписувалися в обмеженій кількості. Праця бібліотекарів, лекторів дуже часто не оплачувалася. Неможливість задовольняти читацькі запити, застарілість бібліотечних фондів, відсутність матеріальних стимулів до ефективної роботи бібліотекарів неминуче знижували інтерес до роботи бібліотек, негативно позначалися на їх відвідуваності. Книжкові фонди книгозбірень КПНТ доводилося об'єднувати з бібліотеками міської управи, сільських та міських громад тощо.

Взаємодія КПНТ Київської губернії з органами місцевого самоврядування та громадськими ор-

ганізаціями вибудовувалася навколо питань надання матеріальної допомоги народним бібліотекам різних видів та приналежності, виділення коштів на придбання книг для шкільних бібліотек, будівництва народних домів, окремих приміщень для бібліотек-читалень при сільських училищах та ін. Книжковими фондами бібліотек КПНТ Київської губернії користувалися представники всіх станів тогочасного суспільства: робітники, селяни, духовенство, дворяни, міщани. Особливою популярністю бібліотеки КПНТ користувались у малозабезпечених читачів. Загалом, бібліотечна діяльність Київського губерньського КПНТ сприяла формуванню читацьких інтересів відвідувачів чайних-читалень, народних домів, бібліотек-читалень тощо; вона позитивно впливала на залучення малограмотних людей до читання, стимулювала розвиток освіти, підвищення грамотності та духовної культури широких верств населення, допомагала розбудовувати мережу народних бібліотек губернії.

Список використаних джерел

1. *Абрамов Я.* Хроника народных библиотек / Я. Абрамов // Русская школа. – 1903. – № 12. – С. 41–47; Русская школа. – 1904. – № 7/8. – С. 46 (2-я паг.).
2. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 641, спр. 392: Алфавитный список киевских типографий, литографий и т. п. заведений, а также книжных магазинов, лавок, библиотек для чтения и проч., состоящих на лицо к 1-му января 1911 года // Отчёт о состоянии типографий, литографий и др. заведений за 1911 год.
3. *Барвінський О.* Историчний огляд засновин Народного Дому у Львові / О. Барвінський. – Львів, 1908. – 65 с.
4. *Букреева О. Г.* Библиотечно-просветительная деятельность попечительств о народной трезвости в России в конце XIX – начале XX вв. : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 05.25.03 / Оксана Геннадьевна Букреева. – Москва, 2008. – 18 с.
5. *Булгаковский Д. Г.* Очерк деятельности Попечительств о народной трезвости за всё время их существования (1895–1909 г.) : В двух частях / Д. Г. Булгаковский. – СПб. : Отечественная типография, 1910. – 240 с.
6. В Киеве отремонтируют Лукьяновский народный дом Попечительства о народной трезвости // Официальный сайт Всеукраинского общественного движения «Трезвая Украина» <http://tvereza.info/news/news.php?id=2015-03-21-kiev&lang=ru>
7. Вольному – воля, пьяному – рай // Сайт газеты «Зеркало недели» от 20. 06. 2013. – Режим доступа : http://dt.ua/columnists/volnomu-volya-p-yanomu-ray-123895_.html
8. ДАКО, ф. 354, оп. 1, спр. 48, арк. 1–195.
9. ДАКО, ф. 354, оп. 1, спр. 84, арк. 1–251.
10. ЦДІАК України, ф. 274, оп. 1, спр. 1919, арк. 1–316: Дело по обвинению жителей м. Брусилова Куна Г., Ваксман М. и др. в организации нелегальной «Брусиловской народной библиотеки» (9 ноября 1907 г. – 24 мая 1908 г.).
11. ЦДІАК України, ф. 707, оп. 227, спр. 16, арк. 1–314: Дело Управления Киевского учебного округа об открытии бесплатных народных библиотек-читален.
12. *Дубровіна Л. А.* Бібліотечна справа в Україні в XX столітті : монографія / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського НАН України. – К., 2009. – 530 с.
13. *Ив-ко Н.* Попечительства о народной трезвости (дополнение к статье) // Энциклопедический словарь. Доп. том 3 / под ред. И. Е. Андреевского, К. К. Арсеньева, Ф. Ф. Петрушевского; изд. Ф. А. Брокгауз [Лейпциг], И. А. Ефрон [Санкт-Петербург]. – СПб., 1906. – С. 451–452.
14. *Ковалинский В.* Забота о трезвости / Виталий Ковалинский // Киев, экскурсии в прошлое : Киевские зарисовки. – Режим доступа : <http://starovina.livejournal.com/94161.html>
15. *Кунанець Н.* Організаційно-управлінська документація бібліотеки Народного Дому / Н. Кунанець // Бібліотечний вісник. – 2007. – № 1. – С. 32–35.
16. *Міляевич І.* Бібліотеки Волинського Опікунства про народну трезвість (кінець XIX – початок XX ст.) / І. Міляевич // Бібл. планета. – 2007. – № 4. – С. 21–24.
17. Отчёт о деятельности библиотек Юго-Западного края в 1904 году. – К. : Тип. Импер. Ун-та Св. Владимира, 1905. – 18 с.
18. Отчёт о деятельности Киевского Попечительства о народной трезвости за 1900 год. – К. : Тип. Губерн. Правления, 1902. – 82 с.
19. Отчёт о деятельности Киевского Попечительства о народной трезвости за 1901 год. – К. : Тип. С. В. Кульженко, 1903. – 102 с.
20. ДАКО, ф. 354, оп. 1, спр. 19, арк. 1–112: Отчёты о деятельности уездных Попечительств о народной трезвости.
21. *Соловьев А. А.* Просветительная деятельность библиотек Попечительств о народной трезвости в городах Владимирской и Костромской губерний в конце XIX – начале XX века / А. А. Соловьев // Научные ведомости Белгородского государственного университета (История. Политология. Экономика. Информатика). – 2012. – № 7 (126). – Вып. 22. – С. 168–175.
22. *Соломонова Т. Р.* Народні бібліотеки та читальні комітети піклування про народну трезвість (на прикладі Вінницького повіту Подільської губернії) / Т. Р. Соломонова // Наук. праці Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2010. – С. 180–190. – (Серія : Бібліотекознавство. Книгознавство ; вип. 2).
23. *Тимошенко А.* Меценатство і благодійність Г. П. Галагана / А. Тимошенко // Скарбниця української культури: збірник наук. праць / Чернігів. історичний музей ім. В. В. Тарновського, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – Чернігів, 2007. – Вип. 8. – С. 274–277.
24. Трезвая жизнь за «пьяные деньги» // Деловая столи-

ца. – 2010. – 2 сент. – Режим доступа : <http://www.dsnews.ua/politics/vdart15066>.

25. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 631, спр. 474, арк. 1–79: Циркуляр Киевского губернатора от 24 января 1901 г. о порядке назначения библиотекарей в библиотеки-читальни Комитета попечительства о народной трезвости.

26. Шпілевич В. Матеріали до історії земських народних бібліотек на Україні / В. Шпілевич // Бібліотека і читач на Україні / УНІК, Секція соціології; ред. Д. А. Балика. – Х.; К. : Держ. видав. України, 1930. – С. 208–240. – (Труди УНІК; т. II. Праці кабінету вивчення книги і читача / за ред. Д. Балики; зб. 1).

27. Чарнолуський В. И. Настольная книга по внешкольному образованию. – СПб. : Тип. Б. М. Вольфа, 1913. – Т. 1. – 503 с.

28. ЦДІАК України, ф. 335, оп. 1, спр. 132, арк. 162–168: Постановление от 31 октября 1907 г. о закрытии на всё время военного положения читальни Попечительства о народной трезвости в г. Одессе из-за собраний, устраиваемых в ней мешанами, принадлежащими к нелегальным партиям.

29. Народные дома в царской России и революционное движение. – Режим доступа : <http://www.liveinternet.ru/users/3946981/post279467364/>

30. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 858, спр. 351, арк. 1–31: Справа про проведення ревізії бібліотек, книгарень і типографій у Київській губернії, з метою виявлення у них нелегальної літератури (10 вересня 1908 р. – 28 листопада 1910 р.).

31. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 859, спр. 267, арк. 1–17: Справа про проведення київським інспектором О. Нікольським ревізій книгарень і бібліотек у Звенигородському і Уманському повітах [Київської губернії] (3 вересня 1909 р. – 29 листопада 1909 р.).

32. ЦДІАК України, ф. 336, оп. 1, спр. 2566, арк. 1–39: Дело об обыске в 4-й Харьковской народной бесплатной библиотеке-читальне в связи с полученными сведениями о принадлежности некоторых сотрудников библиотеки к социал-демократической партии и партии эсеров (2 декабря 1907 г. – 13 октября 1910 г.).

33. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 858, спр. 140: Справа про закриття книгарень і читальень через їх політичну неблагонадійність і поширення революційних видань [Київської, Волинської і Подільської губерній] (1908 р.).

34. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 859, спр. 87, арк. 1–52: Дело о закрытии «Киевской гражданской библиотеки» за проведение нелегальных собраний, сбережение и распространение социалистической литературы и участие в библиотечном управлении лиц, подозреваемых в принадлежности к социал-демократической рабочей партии (20 марта 1909 г. – 2 июля 1909 г.).

35. Шуклина С. А. Государственные и общественные инициативы в деятельности комитета попечительства о народной трезвости в Таврической губернии (1894–1914) / С. А. Шуклина // Культура народов Причерноморья. – 2013. – № 265. – С. 119–127.

36. ЦДІАК України, ф. 707, оп. 227 (1902), спр. 31, арк. 13: Циркуляр Министерства народного просвещения от 14 марта 1902 г. о приобретении народными читальнями и библиотеками, а также библиотеками средних учебных заведений книги Петрушевского А. «Генералиссимус князь Суворов».

37. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 861, спр. 307, арк. 5–52: О ревизии библиотек в Киевской и Подольской губерниях [Из рапорта инспектора типографий и литографий в г. Киеве А. Никольского за 1912 г.].

38. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 856, спр. 69, арк. 1–2: Сообщение Департамента общих дел от 4-го февраля 1906 г. о закрытии библиотеки-читальни в г. Остроге Волынской губернии.

39. Матвеев М. Ю. Типология народных библиотек в дореволюционной России (вторая половина XIX – начало XX века) / М. Ю. Матвеев // Библиотековедение. – 2000. – № 6. – С. 101–108.

40. Отчёт о деятельности Киевского общества грамотности в 1902 году. – К. : Тип. Н. А. Гирич, 1903. – 108 с., XXII с.

41. Отчёт о деятельности Киевского общества грамотности в 1903 году. – К. : Тип. Н. А. Гирич, 1904. – 126 с., XVIII с.

Стаття надійшла до редакції 5.09.2016 р.

УДК 572.026:061.22:021.2:026.072:027.9 (477-25)«1896/1918»

Viktor Sokolov,

PhD, Chief Librarian, National Parliamentary Library of Ukraine

LIBRARY ACTIVITY COMMITTEES CARE ABOUT PEOPLE'S SOBRIETY IN KYIV PROVINCE THE LATE XIXth – THE BEGINNING OF THE XXth CENTURY

Experience reveals committees of people's sobriety care of the organization of libraries Kiev province late XIX – early XX century; analyzes the peculiarities of these libraries, we show their importance in providing the poor editorial in the rise of educational and cultural level.

К е у о р д с: library activities, story library, board care of people's sobriety, library, reading room, tea-reading, people's homes, people's reading.

УДК 572.026:061.22:021.2:026.072:027.9 (477-25)«1896/1918»

Виктор Соколов,

канд. ист. наук, главный библиотекарь Национальной парламентской библиотеки Украины

БИБЛИОТЕЧНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КОМИТЕТОВ ПОПЕЧИТЕЛЬСТВА О НАРОДНОЙ ТРЕЗВОСТИ В КИЕВСКОЙ ГУБЕРНИИ В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX вв.

Раскрывается опыт комитетов попечительства о народной трезвости по организации работы библиотек Киевской губернии в конце XIX – начале XX вв.; анализируются особенности функционирования таких библиотек, показана их роль в обеспечении беднейших слоев населения печатной продукцией, в повышении их образовательного и культурного уровня.

К л ю ч е в ы е с л о в а: библиотечная деятельность, история библиотечного дела, комитет попечительства о народной трезвости, библиотека-читальня, чайная-читальня, народные дома, народные чтения.

УДК 027.63-355.43

Катарина Тодорцев-Хлача,

завідувачка Центральної бібліотеки русинів і українців Республіки Хорватія

Модель центральної бібліотеки національної меншини у Хорватії: досвід функціонування та стратегія розвитку

У статті розглядається хорватська модель центральної бібліотеки національної меншини, аналізуються особливості діяльності мережі ЦБНМ, обґрунтовується необхідність розроблення та впровадження стратегії розвитку таких установ у рамках мережі публічних бібліотек.

К л ю ч о в і с л о в а: мультикультурність, публічні бібліотеки Хорватії, центральна бібліотека національної меншини, мережа ЦБНМ, стратегія розвитку центральних бібліотек нацменшин.

Мultiкультурність нині притаманна багатьом країнам. Можна сказати, що вона характеризує сучасне суспільство загалом. Бібліотеки у глобалізованому соціумі також стикаються з проблемою мультикультурності і стимулюються до створення фондів іноземними мовами. Це адекватне і логічне реагування на потреби представників національних меншин, науковців, які опікуються відповідною тематикою, ділових людей та їх сімей, котрі відвідують країну, всіх тих, хто хотів би познайомитися з іншою культурою.

Республіка Хорватія 1 липня 2013 р. офіційно стала 28-ю державою-членом Євросоюзу, тобто частиною процесу економічної та політичної інтеграції, визначальною характеристикою якого є взаємопроникнення культур. Численні міжнародні документи, починаючи з Загальної декларації прав людини від 1948 р., національні конституції, закони про права національних меншин у різних країнах засвідчують зростаючу необхідність визначення умов співіснування різних культур у рамках сучасного співтовариства. На провідній ролі культурної політики в житті держави наголошується у підсумковій декларації конференції ЮНЕСКО, що відбулася 1998 р. у Стокгольмі. Її учасники запропонували всім державам-членам зробити культурну політику основою стратегії розвитку країни. Саме з цих позицій розглядається стратегія розвитку європейської культурної політики – як продовження національної політики, а одним з головних її пріоритетів названо збереження національної самобутності [1].

Говорячи про права національних меншин на європейських теренах, слід згадати два основних

документи: Європейську хартію регіональних мов або мов меншин (ЄХРМ) — (European Charter for Regional or Minority Languages), ухвалену у Страсбурзі 5 листопада 1992 року [2] та Рамкову конвенцію про захист національних меншин, проголошовану Радою Європи у Страсбурзі 1 лютого 1995 р. [3]. Республіка Хорватія, ратифікувавши обидва ці документи у 1997 р. [4], зробила істотний крок на шляху забезпечення прав національних меншин. Конституційний закон про права національних меншин Хорватії від 2002 р. [5] став законодавчою базою вирішення цілої низки питань, зокрема, щодо забезпечення права національних меншин на богослужіння своєю мовою і письмом, на виховання і освіту мовою, якою вони користуються, на підтримку, розвиток і вияв власної культури, на доступ до засобів масової інформації рідною мовою та ін. Перераховані права національних меншин Хорватії забезпечують різні установи та організації, серед яких бібліотеки посідають особливе місце.

Народження проекту. Розмови про необхідність створення окремих бібліотек для представників національних меншин, згідно з рекомендаціями міжнародної організації ІФЛА, велися в Хорватії давно – з кінця 80-х рр. минулого століття. Зокрема, у 1988 р. на 9-й конференції Координаційної ради працівників публічних бібліотек були детально проаналізовані потреби представників національних меншин в інформації рідною мовою. Учасники зібрання запропонували створити три бібліотеки: для угорців, чехів, італійців. Цю пропозицію активно відстоювала доктор наук Джурджі Месич, яка згодом і стала ініціатором та керівником проекту зі створення мережі бібліотек національних меншин у Хорватії [6].

Проект мав розбудовуватися у повній відповідності з європейськими принципами. Такі бібліотеки планувалися як незалежні установи в інформаційному суспільстві, що сприяють охороні культурної спадщини та виконують суспільну функцію забезпечення вільного доступу до інформації, допомагають своїм користувачам вирішувати проблеми, пов'язані з освітою, збереженням рідної мови та культури, розвитком особистості, формуванням самосвідомості та ідентичності.

Спочатку цей проект не отримав підтримки влади. Про нього згадали як про досить елегантний вихід із ситуації, коли у розпал громадянської війни потрібно було терміново щось робити з тотально пануючою сербськомовною друкованою продукцією. Так народилася унікальна в Європі модель центральних бібліотек для національних меншин у рамках мережі публічних бібліотек Хорватії. Нині вона дедалі більше привертає увагу фахівців. Лише підкреслимо, що Конституційний закон про права національних меншин був ухвалений у Хорватії лише в 2002 р., а перші бібліотеки відкрилися у 1991 р. [7].

Центральна бібліотека національної меншини. На практиці центральна бібліотека національної меншини (ЦБНМ) – це відділ у міській публічній (базовій) книгозбірні, який збирає, обробляє і зберігає літературу мовою національної меншини. Розміщення такого відділу в одній з публічних бібліотек і перетворення її на інформаційно-методичний центр для всіх книгозбірень, які обслуговують представників певного етносу, давало змогу, по-перше, ефективно використовувати наявні інфраструктурні ресурси у зв'язку з браком коштів, по-друге – уникнути геттоїзації (відокремлення) ЦБНМ [8].

Створювати повністю автономну систему ЦБНМ було не вигідно з різних причин. По-перше, кількісний склад національних меншин, якщо брати до уваги лише офіційно визнані етнічні спільноти, яких у Хорватії 22, істотно варіюється: від 300 осіб (австрійці) і до 186 тисяч (серби). За Законом про бібліотеки, книгозбірня національної меншини може бути заснована, якщо «в окремо взятій місцевості компактно проживає не менше 1000 представників національної меншини» (йдеться винятково про громадян Хорватії).

По-друге, у разі створення мережі бібліотек для національних меншин передбачалося, що лише одна бібліотека-відділ має відігравати роль центральної. Адже важко сподіватися, що всі представ-

ники національної меншини, яких нараховується 180 або кілька тисяч, проживають компактно. Тому було вирішено: центральну бібліотеку розташовувати в одному з місць компактного проживання. А це, як правило, великі міста. Інших користувачів передбачалося обслуговувати за допомогою філій у публічних бібліотеках інших міст і селищ, міжбібліотечного абонементу, налагодження дистанційного обслуговування користувачів, а також йдучи шляхом створення бібліотечних фондів при аматорських товариствах культури національних меншин.

Фінансування діяльності центральних бібліотек нацменшин взяла на себе держава. Спочатку необхідні кошти виділялися через Національну бібліотеку Хорватії, а з 2000 р. – Міністерство культури. Завдяки тому, що центральні бібліотеки меншин фінансуються з держбюджету, а публічні книгозбірні – з бюджету міста або області, утворився життєздатний симбіоз, який дає змогу бібліотекам-відділам якісно виконувати свою функцію. Міністерство виділяє гроші на поповнення фонду, на підготовку та проведення заходів (виставок, літературних вечорів, презентацій творчої діяльності представників національної меншини), на зарплату. Бібліотека, в якій розміщений відділ літератури нацменшини, бере на себе комунальні витрати, витрати на оплату обладнання, поштових та бухгалтерських послуг, інтернет-обслуговування, тобто всього того, що необхідно для роботи відділу або бібліотеки загалом [9].

Робота завідувача центральної бібліотеки національної меншини також виходить за традиційні рамки роботи бібліотекаря.

По-перше, завідувач центральної бібліотеки (як правило, це представник меншини) повинен досконало володіти обома мовами – рідною і хорватською, а перевагу при влаштуванні на роботу має той, у кого є свідоцтво про закінчення мовного факультету або відповідних курсів. Звичайно, мається на увазі мова національної меншини.

По-друге, завідувач мусить мати вищу гуманітарну освіту – в ідеалі бібліотечно-інформаційний факультет університету. В крайньому разі він повинен протягом одного року вступити на заочне відділення бібліотечно-інформаційного факультету з навчанням за скороченою дворічною програмою. Тільки після цього претендент на посаду може отримати постійну роботу.

По-третє, обов'язки завідувача ЦБНМ охоплю-

ють абсолютно все, що входить до складу бібліотечного циклу: від комплектування фонду відповідно до запитів користувачів (з цією метою регулярно проводяться анкетування), каталогізації, класифікації фонду, його інвентаризації, збереження, видачі, списання, роботи з користувачами, підготовки до виставок і літературних вечорів. Але найголовніше, завідувач центральної бібліотеки повинен добре знати друковану продукцію на прабатьківщині національної меншини, щоб зі знанням справи комплектувати фонд, який би відповідав запитам усіх категорій користувачів.

Унікальність ситуації полягає в тому, що відділ перебуває у структурі публічної бібліотеки, і частина необхідної роботи виконується спільно з іншими працівниками установи. Враховуючи, що бібліотеки у великих містах працюють з 8:00 до 20:00, у суботу, і навіть у неділю, одна людина просто не в змозі забезпечити безперебійну роботу відділу. Фонд ЦБНМ фактично «вбудований» у фонд публічної бібліотеки. Тому користувач може взяти книгу або аудіо-, відеоматеріал у будь-якому з відділів, навіть якщо завідувача у цей час немає на робочому місці. Користувач може замовити потрібний йому матеріал у публічній бібліотеці в своєму місті, а колеги передадуть запит до центральної бібліотеки за допомогою міжбібліотечного абонементу.

Однією з причин того, що ЦБНМ працюють у системі публічних бібліотек, є те, що такі утворення виконують функцію не тільки класичної бібліотеки, яка надає користувачам потрібні їм матеріали, а й інформаційного центру.

Одним із важливих напрямів інформаційної роботи ЦБНМ є презентація та пропаганда в країні культури, традицій національної меншини. Особливу роль тут відіграють тематичні виставки, перекладені на хорватську мову. Вони презентують усім відвідувачам бібліотеки традиції, культурну спадщину історичної батьківщини у рамках національного проекту «Представники національних меншин – наші співгромадяни». Виставки, літературні та музичні вечори, презентації книг і мультимедійного матеріалу, навіть театралізовані вистави на тему звичаїв, традицій національної меншини, а також міні-спектаклі сучасних авторів завідувач бібліотеки організовує, тісно співпрацюючи з різними культурно-просвітницькими товариствами.

Налагоджуючи роботу з аматорськими товариствами, потрібно звертати увагу на бібліотечні фон-

ди при товариствах національних меншин, стихійно сформовані з матеріалів, які привозяться з поїздок або передаються в дар від споріднених організацій на історичній батьківщині. Завдання завідувача ЦБНМ – навчити одного або кількох волонтерів – членів товариства елементарним навичкам бібліотечної роботи, таким як записи в інвентарній книзі, збереження фонду, облік і ревізія, видача та повернення одиниць зберігання. При необхідності волонтери завжди можуть отримати консультацію у завідувача електронною поштою або телефоном.

Фонд центральної бібліотеки, як правило, поповнюється з різних джерел. Завідувач постійно стежить за видавничою діяльністю країни – історичної батьківщини національної меншини. Він відвідує книжкові ярмарки, відбирає книги і аудіо-, відеоматеріали для комплектування фонду, налагоджує контакти з публічними бібліотеками на предмет подальшого співробітництва, видавцями, письменниками з метою видання творів у Хорватії хорватською мовою та організації там їх творчих вечорів.

ЦБНМ як краєзнавчий відділ етносу. Центральна бібліотека меншини значною мірою виконує роль краєзнавчого відділу. Фонд місцевих видань поповнюється за рахунок творів авторів – представників національної меншини, які пишуть рідною мовою або мовою країни проживання. Така література відіграє велику роль у формуванні та збереженні культурної спадщини. Це, як правило, монографії, брошури, аудіовізуальні документи, мапи з описами етнічних спільнот національної меншини, об'єднаних територією, звичаями, віруваннями, мовою та іншими чинниками. Такі документи відіграють важливу роль у розвитку етнічної самосвідомості, поглибленні уявлень про спільність походження, історію, традиції, звичаї, обряди, котрі передаються з покоління в покоління, утворюють специфічну етнічну культуру в надрах культури титульної нації.

Більшість таких видань фінансує держава через Раду у справах національних меншин, представників національних меншин на рівні міста чи області або представників національних меншин у Хорватському Саборі. Указ про обов'язковий примірник зобов'язує видавців окрім Національної бібліотеки передавати три примірники видання до бібліотеки національної меншини безкоштовно.

На сьогоднішній день у Хорватії відкрито 10 центральних бібліотек національних меншин:

угорців, чехів, словаків, німців та австрійців (спільна), італійців, албанців, русинів і українців (спільна), сербів, словенців і боснійців. Вони є ключовою ланкою у створенні інформаційного та культурного простору кожної окремої національної меншини. Водночас ці інституції забезпечують реалізацію конституційних прав на інформацію громадян – представників національних меншин, на доступ до культурних цінностей інших народів представникам більшості. У Хорватії бібліотеки нацменшин працюють на єдиний простір Євросоюзу, адже більшість національних меншин, для яких створені бібліотеки, є вихідцями з держав – членів Євросоюзу (чехи, італійці, словенці, словаки, угорці, німці та австрійці, а в недалекому майбутньому, сподіваємося, і українці). За 25 років свого існування ЦБНМ накопичили певний досвід роботи, сформувалася стійка модель бібліотеки-відділу, яка професійно виконує свою місію.

Модель центральної бібліотеки національної меншини, розроблена і впроваджена в Хорватії, викликає підвищений інтерес у фахівців Європейського континенту. Вже у 2005 р. (через 15 років після заснування першої бібліотеки) NAPLE (National Authorities on Public Libraries in Europe) організувала міжнародну конференцію, на яку зібралися фахівці з Англії, Данії, Ірландії, Нідерландів і Хорватії [10].

Стратегія розвитку ЦБНМ. Цілком природно, що в результаті застосування моделі на практиці проявилася і низка проблем. Насамперед, складність полягає в тому, що хорватський Закон про бібліотеки, хоча й ґрунтується на Законі про права національних меншин, не містить положень, які б закріплювали існування бібліотек національних меншин. За такої законодавчої невизначеності діяльність обраної моделі позначена певною суперечністю.

По-перше, це обмеженість території, яку має обслуговувати ЦБНМ. За такої ситуації ускладнюється надання користувачам послуг за межами локації, яку покриває центральна бібліотека.

По-друге, залишається невизначеним статус бібліотеки. Вона на сьогодні не є самостійною одиницею, а працює за критеріями відділу, а це істотно обмежує можливості застосування стратегічних принципів з метою її якісного розвитку.

По-третє, діючи як відділ, ЦБНМ зобов'язана надавати різні послуги, зокрема і ті, що належать до компетенції публічної бібліотеки, шкільної і навіть бібліотеки вишу.

Отже, напрями та обсяги роботи бібліотеки-відділу більше відповідають установі, що має статус самостійної одиниці і досить широкі повноваження, а ось сфера надання нею послуг обмежується певною територією, яка до того ж перебуває під юрисдикцією різних типів бібліотек за призначенням і змістом.

У ситуації, коли необхідно синхронізувати роботу бібліотеки національної меншини як мультифункціонального координаційного центру, вкрай важливо мати чітку стратегію її розвитку. Науковці стратегію тлумачать як загальний (не деталізований) план будь-якого виду чи сфери діяльності, що охоплює великий проміжок часу та орієнтований на досягнення головної мети. Якщо говорити про стратегію розвитку мережі центральних бібліотек нацменшин у Хорватії, то наші фахівці великою мірою поділяють принципи концептуальної моделі модернізаційного розвитку, розробленої О. В. Воскобойніковою-Гузевою [11]. Наприклад, В. Л. Плєскач пропонує таку конкретизовану дефініцію: «Стратегію можна розглядати як довгостроковий, послідовний, конструктивний, підкріплений ідеологією, стійкий до невизначеності умов середовища план, який супроводжується постійним аналізом і моніторингом у процесі реалізації та спрямований на досягнення успіху в кінцевому результаті» [12]. Для того, щоб з'ясувати, чи має це стосунок до моделі, яка ґрунтується на суперечливих підвалинах, більш детально розглянемо окремі складники цього визначення.

«Довгостроковий і послідовний...» – бібліотеки нацменшин у Хорватії – це проект, який не має обмежень за часом.

«Конструктивний...» – робота кожної такої бібліотеки хоча й досить специфічна, але продуктивна, корисна, планова, постійна. Вона передбачає мінімізацію часових і фінансових витрат.

«Підкріплений ідеологією...» – стратегічний план цілком і повністю ґрунтується на Конституційному законі про права національних меншин.

«Стійкий до невизначеності умов середовища...» – модель вбудована в мережу публічних бібліотек, але не залежить від змін у цій мережі.

«Супроводжується постійним аналізом і моніторингом...» – передбачається оцінка програм і послуг.

«Спрямований з певною метою на досягнення успіху в кінцевому результаті...» – діяльність таких бібліотек орієнтована на користувача, починаючи від закупівлі та обробки матеріалів і до надання широкого спектра інформаційно-консультаційних послуг.

Аналіз діяльності мережі ЦБНМ, зроблений на основі двох проведених анкетних опитувань (поміж завідувачів ЦБНМ та колег-працівників з публічних бібліотек) дав змогу сформулювати такі основні висновки: по-перше, мережа ЦБНМ – прогресивний європейський проект зупинився у своєму розвитку на певному етапі; по-друге, організаційна структура публічних бібліотек ефективно функціонує на рівні інфраструктури, але вона не дає результатів у процесі обслуговування та надання потрібної інформації різним категоріям користувачів; по-третє, структура взаємин з громадськими організаціями не завжди відповідає діючій моделі і потребує суттєвої реорганізації.

Розроблена стратегія розвитку ЦБНМ ґрунтується на двох основних принципах. Перший: організація бібліотечного обслуговування національних меншин – одна з форм реалізації Конституційного закону про права національних меншин у Республіці Хорватія, тобто їх діяльність вважається важливим державним завданням.

Другий: представнику етносу, котрий проживає за межами історичної батьківщини, необхідне усвідомлення своєї національної самобутності, йому важливо зберегти свою мову та звичаї в країні проживання, не втратити зв'язок з національною культурою. У вирішенні цієї проблеми Хорватія відводить бібліотеці одну з головних ролей [13]. Пріоритетними напрямками вважаються:

- сприяння збереженню і розвитку культури, мови та традицій національної меншини;
- задоволення інформаційних, освітніх та загальнокультурних потреб різних категорій користувачів;
- залучення користувачів усіх вікових категорій до читання національної літератури (передусім сучасної!);
- співпраця з громадськими організаціями;
- створення інформаційної бази даних, механізмів взаємодії і форм співпраці у мережі публічних бібліотек.

Перший напрям передбачає акцентування уваги на стратегії розвитку фондів. Перехід від кількості до якості забезпечується за допомогою редукції джерел комплектування фонду. Придбання видань здійснюється, у першу чергу, відповідно до потреб користувачів, адже комплектування фондів ЦБНМ за рахунок дотації Міністерства культури, установ чи приватних осіб становить незначний відсоток. Документи епізодичного попиту мають вилучати-

ся з фонду основного зберігання і передаватися на репозитарне зберігання. Це автоматично вирішує завдання розміщення фонду в умовах нестачі площ для розташування фондів ЦБНМ у базовій бібліотеці. Сприяння збереженню мови і культури національної меншини вирішується шляхом більш інтенсивного використання мережі публічних бібліотек Хорватії згідно з запровадженою моделлю. Інформаційно-довідкова література та дублетні видання розміщуються в тих публічних бібліотеках, де спостерігається максимальна концентрація представників етносу. Решті користувачів фонд базової бібліотеки доступний у режимі віддаленого доступу або через міжбібліотечний абонемент.

Пріоритетом другого напрямку має стати розвиток обслуговування користувачів у режимі віддаленого доступу за допомогою розміщення документів на інтернет-сторінці бібліотеки, онлайн-ової довідкової служби та міжбібліотечного абонементу. Показниками поліпшення обслуговування користувачів тут виступають:

- оперативне виконання вимог за попередніми замовленнями;
- орієнтація на потреби цільових груп користувачів;
- надання допомоги в навчальному процесі – вчителям, студентам, учням шкіл національної мови і культури;
- видання розширеного інформаційного бюлетеня нових надходжень з максимально повним каталожним описом в єдиному електронному каталозі;
- забезпечення доступу до періодичних видань шляхом мережевих електронних ресурсів з метою зменшення обсягів комплектування друкованих джерел, які не популярні серед молодого покоління користувачів.

За третім напрямом ЦБНМ мають вирішувати такі завдання:

- проведення анкетних опитувань серед читачів та членів товариств національної культури;
- популяризація творчості сучасних письменників, чиї твори, на відміну від класиків національної літератури, мало відомі в середовищі представників національної меншини;
- формування стійкого інтересу до читання за допомогою літературних гуртків, «відкритих» читань і майстер-класів;
- формування інформаційної культури користувачів.

Четвертий напрям пов'язаний із взаємовигідним використанням ресурсів, коли кожна з організацій, чи то професійна (бібліотека), чи то громадська (культурно-просвітницька), діє виключно в межах своєї компетенції, не намагаючись нав'язати свою лідируючу роль. Такий підхід дає змогу піднести на новий якісний рівень культурно-просвітницьку діяльність бібліотеки, максимально повно задовольняти інформаційні потреби щодо вивчення історичних коренів народу, його звичаїв, традицій, фольклору, виробів народного промислу та різноманітні прояви сьогодення історичної батьківщини.

Для покращення співробітництва ЦБНМ як методичний центр готує волонтерів з числа членів тих культурно-просвітницьких організацій, які оформили (або мають намір оформити) підручну бібліотеку. По закінченню едукативної бібліотекар-волонтер може отримати консультацію або професійну допомогу в режимі віддаленого доступу через телекомунікаційні канали.

П'ятий напрям – це видання орієнтаційної інформації стосовно мережі ЦБНМ, її інформаційних ресурсів і послуг. Діяльність ЦБНМ цілком і повністю вписується в розроблену Міністерством культури Республіки Хорватія Стратегію культурної політики [14] і може вважатися повноправним складником загальнонаціональної стратегії розвитку культури. Реалізація передбачених розробленою Стратегією заходів неодмінно стане додатковим імпульсом розвитку мережі ЦБНМ, піднесення ролі культури як каталізатора творчості у середовищі національних меншин Хорватії, а це, в свою чергу, посилить вплив культурного чинника на суспільне життя, приведе до міжкультурного діалогу.

Отже, як бачимо, хорватська модель бібліотек для національних меншин цілком життєздатна, вирізняється значними перевагами перед бібліотеками, котрі просто мають книги іноземними мовами. Вона повністю відповідає міжнародним вимогам, зокрема «Декларації про права осіб, котрі належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин», ухваленій резолюцією 47/135 Генеральної Асамблеї ООН від 18 грудня 1992 р. У параграфі 4 цього документа записано: «Держави вживають заходів щодо створення сприятливих умов, які дають змогу особам, котрі належать до меншин, виражати свої особливості та розвивати свою культуру, мову, релігію, традиції і звичаї» [15].

Список використаних джерел

1. UNESCO Convention on the protection and promotion of the diversity of cultural expressions. Dostupno na : <http://unesdoc.unesco.org/imag-es/0014/001429/142919e>.
2. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин (ЄХРМ). – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_014.
3. Рамкова конвенція про захист національних меншин. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_055.
4. Zakon o potvrđivanju Europske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima, koji je donio Zastupnički dom Sabora Republike Hrvatske na sjednici 17. listopada 1997(NN–MU 018/1997).
5. Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina. (NN 155/2002). – Режим доступу : <http://www.zakon.hr/z/295/Ustavni-zakon-o-pravima-nacionalnih-manjina>.
6. Mesić, Đurđa. Potrebe narodnosti za knjigom i informacijama i uloga narodne knjižnice : usporedba stanja u Hrvatskoj s modelom u Mađarskoj // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 30, 1/4(1987).
7. Središnje knjižnice nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj : vodič / uredile Liana Diković i Ljiljana Črnjar. – Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2010.
8. Todorčev Hlaša K. Strategija razvoja središnjih knjižnica nacionalnih manjina unutar mreže narodnih knjižnica // Vjesnik bibliotekara Hrvatske. – 58, 1/2(2015).
9. Ministarstvo kulture RH – Kulturne djelatnosti – Knjižnična djelatnost – Središnje knjižnice nacionalnih manjina. – Режим доступу : <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=200>.
10. Okrugli stol Strategija razvoja središnjih knjižnica nacionalnih manjina unutar mreže narodnih knjižnica prema prihvaćenom modelu. – Режим доступу : <http://www.hkdrustvo.hr/hr/skupovi/skup/289/>.
11. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України: генезис, концепції, модернізація / О. В. Воскобойнікова-Гузєва. – Київ : Видавничий дім «Академперіодика», 2014. – 362 с.
12. Плескач В. Л. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні / В. Л. Плескач // Міжнародний науковий конгрес «Інформаційне суспільство в Україні» : тези доп., 25–26 жовт. 2012 р. – Київ, 2012. – С. 53–57.
13. Bezugloff Natalja. «Library Services to Non – English – Language Ethnic Minorities of the United States» // Graduate School of Library and Information Science. University of Illinois at Urbana-Champaign In; Library Trends 29 (2) 1980 : Library Services to Ethnocultural Minorities : 259–274 (<http://hdl.handle.net/2142/7144>).
14. Nacrt strategije hrvatskog knjižničarstva 2016–2020. – Режим доступу : <https://esavjetovanja.gov.hr/ECon/MainScreen?entityId=1850>.
15. Декларації про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_318.

Стаття надійшла до редакції 13.07.2016 р.

UDC 027.63-355.43

Katarina Todortsev-Khlacha,

Director of the Central Library Ruthenian and Ukrainian Croatian

THE MODEL OF CENTRAL LIBRARIES FOR NATIONAL MINORITIES IN CROATIA: EXPERIENCE AND STRATEGY DEVELOPMENT

The model for the central minority libraries was developed in 1990. It's based on three contradictory components, despite its negative effect; it presents a challenge and provides a creative incentive for an innovative approach to an efficient way of solving the problems which were encountered during the 25 years of the model's development.

The first structural component is a field of work that relates to the whole of Croatia, making it difficult to provide services to customers outside the main library.

The second is the status of the minority library, which isn't an independent organizational unit; this reduces the possibility of implementing strategic proposals with the aim of qualitative development.

The third component is a collection, which is able to provide services of a public library, as well as a school or even university library. All three components are in a controversial conflict in such a way that the work area is more suitable to an institution that has the status of an independent unit, the range of services includes several areas which are in the competency sphere of several different libraries regarding application and content.

In such a situation, when it's necessary to coordinate the work of the central minority libraries in the given conditions, particular importance is given to the valuation of its business with regard to measure the impact of library services to users, minority communities, and society, both at local and national level.

The analysis of the central minority libraries model that is in place from 1990 has potential, as the analysis of gathered data from interviews with head librarians shows.

To achieve qualitative progress, a strategy of development of central minority libraries within the network of public libraries should be developed and applied. One of the fundamental principles of the implementation of the strategic concept at the functional and organisational level is the analysis of the effects and services as well as the evaluation of the central minority libraries services via the gathering of statistical data, with the goal of improving the ability to form and develop central minority libraries collections within the network of national libraries outside of the central library, the management, the usage of allocated fund, the advocacy, the improvement of customer services and the cooperation with the minority and majority communities.

К е у о р д с: multiculturality, public libraries of Croatia, the central minority library, net of CML, strategy of development of central minority libraries.

УДК 027.63-355.43

Катарина Тодорцев-Хлача,

заведующая Центральной библиотекой русинов и украинцев Республики Хорватия

МОДЕЛЬ ЦЕНТРАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ НАЦИОНАЛЬНОГО МЕНЬШИНСТВА В ХОРВАТИИ: ОПЫТ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ И СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ

В статье рассматривается хорватская модель центральной библиотеки национального меньшинства, анализируются особенности деятельности сети ЦБНМ, обосновывается необходимость разработки и внедрения стратегии развития таких учреждений в рамках сети публичных библиотек.

К л ю ч е в ы е с л о в а: мультикультурность, публичные библиотеки Хорватии, центральная библиотека национального меньшинства, сеть ЦБНМ, стратегия развития центральных библиотек наменьшинств.

УДК 002.2:929(477)Ісаєвич

Віра Фрис,

канд. іст. наук, доцент Українського Католицького Університету (м. Львів)

Книгознавчі студії академіка Ярослава Ісаєвича

Стаття присвячена творчому доробку в книгознавчій царині відомого вітчизняного вченого, академіка Ярослава Ісаєвича, а саме – становленню книгознавчих інтересів ученого, його напрацюванням у галузі історії вітчизняної книги та книговидавництва, друкарства загалом і окремих друкарень зокрема.

К л ю ч о в і с л о в а: Ісаєвич Я., книгознавство, книговидавництво, друкарство, каталог стародруків.

Ярослав Дмитрович Ісаєвич (1936–2010) залишив по собі багато наукових розвідок у різних галузях історичного знання, оскільки його спектр зацікавлень був надзвичайно широким. Але при всій багатопрофільності досліджень вченого, чи не найбільш вагомими є його книгознавчі студії. Маємо всі підстави стверджувати, що серце Я. Ісаєвича належало українській книзі, якою, судячи з усього, він захопився, як сам потім зізнався, випадково, ще наприкінці 50-х – початку 1960-х рр. мину-

лого століття. Загалом, творчій спадщині академіка присвячена не одна стаття як у друкованих виданнях, так і в Інтернеті [21–24], однак у пропонованій статті ставиться мета дослідити творчий доробок академіка саме у галузі книгознавчих студій.

Публікацій, присвячених дослідженню книг, друкованих на українських теренах, які проводилися до кінця 50-х років ХХ ст., не бракувало. Але від початків моїх зацікавлень, а згодом і праці над стародруками (ними я займалася, працюючи в Музеї Івана

Федорова) і до більш пізніх часів, у сумнівних випадках чи просто сумнівах, що виникали стосовно певних моментів друкарства в Україні загалом чи якогось епізоду, що стосувався видання конкретного стародруку, для розв'язання суперечки неодмінно хтось та казав: «А що каже з цього приводу Ісаєвич?», і ми починали шукати у публікаціях Ярослава Дмитровича. Коли ж не знаходили відповіді в оприлюднених працях, то телефонували історикю. Він охоче пояснював, розповідав, у крайньому разі, міг дати підказку, де необхідний матеріал висвітлено чи, навпаки, радив зайнятися більш глибоким дослідженням цього питання, оскільки ним ще ніхто не займався. Це був незаперечний авторитет, який чудово орієнтувався практично в усіх питаннях та нюансах історії українського книговидання і друкарства. І не лише в історії друкарства, але й розвитку книги, книгописання на українських теренах від найдавніших часів.

Починав Я. Ісаєвич з ґрунтовних досліджень збереженого джерельного матеріалу і протягом всього життя не оминав нагоди попрацювати в архівах України, Польщі, Росії, результатом чого стала ціла низка публікацій. І чи не першим окремим виданням стала його брошура 1964 р. «Першодрукар Іван Федоров на Україні» [10]. У тому ж році у Москві завершували формування колективної монографії «400 лет руського книгопечатания. Т. 1. Русское книгопечатание до 1917 года. 1564–1917» [20]. У цей збірник Я. Ісаєвичу було запропоновано подати два розділи: «Книгопечатание во Львове XVI–XVII вв.» та «Книгопечатание во Львове XVIII в.» [20, с. 73–78, 218–221].

У 1965 р. молодого вченого запрошують до складу авторського колективу збірника «Книга і друкарство на Україні», до якого він, у співавторстві з відомим дослідником книги Г. Колядою, готує розділ «Друкарська справа на західноукраїнських землях (XVI–XVIII ст.)» [19, с. 42–69].

Наступне видання було результатом не лише роботи в архівах, але й у бібліотеках з колекціями стародруків, які збереглися, – «Львівські видання XVI–XVIII ст. Каталог» [6]. Важливо відзначити, що інформація в цьому посібнику ґрунтується значною мірою на архівних матеріалах, які значно розширюють звичні на той час параметри, присутні в описах видань у каталогах стародруків, а саме – подаються дані з архівних документів про тиражі видань, друкарів та ін.

Продовжуючи тему каталогів, не можна не згадати дійсно титанічну працю, яку Ярослав Ісаєвич проробив спільно з проф. Якимом Запаском, укладаючи фундаментальний ілюстрований каталог у трьох томах – «Пам'ятки книжкового мистецтва. Ка-

талог стародруків, виданих на Україні» [3]. У виданні вперше і з максимальною повнотою подано описи усього масиву книг (кирилицею та латинськими шрифтами), виданих в Україні від початку застосування на наших теренах друкарського верстата і до кінця XVIII ст., і про які було відомо на час роботи над каталогом. Автори описали видання, працюючи у багатьох сховищах, знайомлячись з фондами збережених стародруків у бібліотеках та музеях Радянського Союзу, Польщі, Румунії та інших країн так званого соціалістичного табору. Були враховані й видання, про які дослідники знали лише за публікаціями чи згадками в літературі і які до часу виходу в світ томів каталога їм виявити не вдалося.

Відразу після виходу у світ каталог набув широкої популярності серед фахівців, працівників відділів стародруків у бібліотеках, колекціонерів, краєзнавців, молоді, яка виявляла інтерес до історії свого краю. Сучасне захоплення стародруками у середовищі бібліотечних працівників, своєрідне змагання між бібліотеками та книгосховищами в описуванні скарбів, які є у їхньому розпорядженні, приносять сьогодні надзвичайні результати і є відгуком на появу каталога Запаска – Ісаєвича. Ми повинні погодитися, що, інформуючи громадськість про виявлення якогось, досі невідомого, друку, підкреслюючи вагомість та ексклюзивність своєї знахідки, вказуючи, що «дане видання не зафіксоване в каталозі Запаска – Ісаєвича», дослідник, навіть не усвідомлюючи того, підкреслює значущість цього каталога, визнає його унікальним мірилом дослідженості стародруків. І це цілком справедливо, адже у каталозі Запаска – Ісаєвича представлено десятки видань, які на той час або не були зафіксовані у бібліографії, або про них подибувалися скупі відомості непевного характеру, і при атрибутуванні дослідники не завжди мали на що опертися навіть для порівняння наявних у них дефектних примірників чи фрагментів. І хоч тираж цього видання був досить значним, на сьогодні воно є бібліографічною рідкістю.

Продовженням «каталожної» праці академіка став «Каталог кирилических стародруків Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України». (вип. 1), укладений разом з Вірою Фрис [18].

Повертаючись до публікацій архівних документів, якими опікувався Я. Ісаєвич, не можемо не згадати такий збірник документів, як «Першодрукар Іван Федоров та його послідовники на Україні (XVI – перша половина XVII ст.)» [11]. До нього увійшли унікальні документи, що висвітлюють найдавніші моменти історії українського друкарства до середини XVII ст. і які лягли в основу багатьох подальших досліджень.

Тут бачимо Я. Ісаєвича у складі упорядників як автора передмови, приміток. Він виступає і у ролі укладача переліків друкарень та працівників друкарень.

Визначним етапом книгознавчих студій української друкованої книги Ярослава Дмитровича була праця «Першодрукар Іван Федоров і виникнення друкарства на Україні» [8], в якій Івана Федоровича «вписано» в контекст культурного тогочасного процесу на українських теренах.

Ця книга та консультації Я. Ісаєвича стали основою, на яку фахівці спиралися при побудові Музею Івана Федорова у Львові, а згодом і незамінним матеріалом для укладання текстів екскурсій не лише для працівників музею. Про популярність, затребуваність цього дослідження говорить і те, що дуже скоро його тираж розійшовся, і видавництво вже через вісім років перевидало книгу (з виправленнями та доповненнями, зробленими автором) [9]. Зауважимо, що у радянський період нашої історії таке швидке перевидання наукового історичного дослідження про будь-який аспект ранньомодерного часу в Україні було досить незвичною практикою.

У 1977 р. Я. Ісаєвич успішно захистив докторську дисертацію на тему, підкореговану в Москві в душі «дружби братніх народів»: «История книгопечатания на Украине и его роль в межславянских культурных связях» [14]. Працюючи над дисертацією, вченому доводилося балансувати між офіційною (московською) теорією та наявним фактичним матеріалом, аби і дослідження реальні подати, і не вийти за межі панівної ідеології.

Аналогічно автор діяв і при написанні книги «Премники первопечатника», що вийшла у Москві [15]. Вона стала наступним кроком у дослідженні друкарства в Україні. Тут Я. Ісаєвич аналізує подальший розвиток друкарства в Україні та діяльність основних видавничих осередків після смерті Івана Федоровича. Це вагома праця з послідовним викладом історії книговидання та діяльності друкарень написана на основі багатого архівного матеріалу.

Згодом виходять друком дослідження «Видання Івана Федорова» [4] з детальним описом видань друкаря та «Літературна спадщина Івана Федорова» [5], де автор детально аналізує післямови видань Івана Федоровича як самостійних творів видавця.

Додатковим виданням, що побачило світ на хвилі популяризації інформації про розвиток друкарства на наших теренах та підвищеного інтересу до перебування Івана Федоровича в Україні, можна назвати путівник «Місцями Івана Федорова на Україні» [7]. Співавторами Я. Ісаєвича тут виступили Марія Видашенко, тодішній завідувач Музею Івана Федорова у

Львові, і Орест Мацюк, відомий архівіст, знавець давніх фортифікаційних укріплень та краєзнавець. Цей путівник і дотепер не втратив своєї актуальності.

Про українське книговидання Я. Ісаєвич вміщує розвідки й у розділах, які він готував до п'ятитомного видання «Історія української культури» [16, 17].

Особливе місце у творчій спадщині Я. Ісаєвича займає фундаментальне дослідження «Українське книговидання. Витоки. Розвиток. Проблеми» [12], присвячене розвитку книгописання, книговидання та друкарства на тих землях, де здавна жили предки українців і де на основі інтеграції протоукраїнських етнічних груп сформувалися український народ і українська нація. У цій праці введено в науковий обіг низку досліджень таких авторів, як Дмитро Бучинський, Лев Білас, Любомир Винар, які до того не використовувалися у вітчизняній науці. Водночас Я. Ісаєвич вказує на неточності, поверхові оцінки в оприлюднених розвідках, зокрема у працях Івана Огієнка, але робить це з повагою до дослідників.

Усвідомлюючи, що складно робити виклад про друковану книгу не вказуючи її витоків, вступний розділ Я. Ісаєвич присвятив рукописній книзі, де наголосив на тому, що Остромирове Євангеліє 1056–1057 рр. є найдавнішим датованим рукописом доби Київської Русі, хоча є й збережені фрагменти інших рукописних кодексів, які експерти, аналізуючи кодикологічні особливості цих фрагментів, їх мовні особливості, датують більш раннім часом, ніж згаданий датований переписувачем рукопис.

Особливу увагу у монографії приділено зародженню та становленню українського книговидання, яке бере свій початок не від влаштування друкарні, а від першої друкованої книги українського автора. Належне місце відведено також започаткуванню кириличного друкарства, друкарням у Львові, Острозі, підготовці видань до друку. Вчений доводить, що на початковому етапі видання книг у кожній з друкарень їх закладали енергійні люди, які фінансували створення друкарні, закупували матеріали, необхідні для її урухомлення, а також згуртовували навколо себе інтелектуальні сили для підготовки текстів до друку. Я. Ісаєвич переконливо аргументує легендарний характер тверджень про започаткування друкарства, яке нібито заснував чи то Швайпольт Фіоль у Грушеві, чи то Степан Дропан у Львові, а також про не менш легендарні початки київського книговидання у XVI ст. Заторкує й питання книговидання до приїзду у Львів Івана Федоровича. Це аж ніяк не применшує його значення в історії української книги, особливо, якщо врахувати, що він започаткував безперервне друкування книг на наших теренах.

Автор ретельно досліджує роботу друкарень України на зламі XVI–XVII ст., зокрема книговидавничу діяльність Острозької академії, Святоуспенського Ставропігійського братства у Львові, єпископської друкарні у Стрятині та Крилосі, торкається питань зародження друкування латинським шрифтом в Україні, значення друкування латинським шрифтом латинською та польською мовами на наших теренах, зокрема у Замості. Про друкарів Я. Ісаєвич говорить як про діячів культури, адже вони перебували у тому культурному середовищі, в якому функціонувала книга, вони були його творцями. Велику увагу приділено розвитку друкарства в Україні у першій половині XVII ст. та виникненню нових видавничих та друкарських осередків аж до XVIII ст. включно. Інтерес викликають факти про роботу Тимофія Вербицького в друкарні Кирила Ставровцевого, про Михайла Сльозку, Унівську друкарню.

Дослідники, які перед тим викладали історію книжної справи на українських теренах, подавали матеріал, групуючи його за регіонами – окремими центрами, Я. Ісаєвич же виокремив в історії українського книговидавництва періоди, послідовно прослідкувавши загальні тенденції. Це дало можливість вченому подати широку загальну картину і в межах періодів показати специфіку окремих регіонів. Значний науковий інтерес становлять підрозділи про організацію книговидавництва, поліграфію і оформлення, про тематику видань, у т. ч. німецькою, польською, єврейською мовами, періодику, підручники та про книгорозповсюдження. Автор обґрунтовує правомірність застосування термінів «книговидавництво» і «друкарство», адже саме ці терміни властиві українській мові з XVI ст. і передають суть тих процесів, про які йдеться в книзі. У дослідженні багато говориться про мову книг, робляться переконливі узагальнення. На відміну від дотеперішніх праць, де висновки будуються на окремих, знакових виданнях, Я. Ісаєвич узагальнює дані на підставі аналізу всіх видань, які на той час були взяті на облік у згаданому вже каталозі Запаска – Ісаєвича, та нових уточнень, котрі учений ретельно збирав і брав на облік, і наводить статистику за друкарнями, мовою, тематикою. Надзвичайно важливими є авторські висновки про типологічні подібності українського і західноєвропейського книговидавництва, вплив на російську книжку, а також побіжний огляд тодішнього (на 2002 р.) стану та перспектив українського книговидавництва.

Праця несе в собі відбиток й інших зацікавлень автора, зокрема культурологічних, – книга фактично є нарисом історії культури, в якій висвітлюються релігійна думка, освіта, наука. Загалом, праця

Я. Ісаєвича вийшла у дуже потрібний момент, коли наш інформаційний простір наводнили урапатріотичні публікації, в яких радикальні чи екзотичні твердження побудовані скоріше на основі патріотичного хотіння, а не на реальних фактах. Такі твердження викликають сумнів, легко спростовуються дослідниками, які «сидять» у темі, і, що найбільш прикро, породжують злорадні закиди політичних опонентів у неспроможності якісно дослідити свою історію без патріотичних фантазій. Тому книга Я. Ісаєвича стала в пригоді багатьом дослідникам, студентам та всім, хто виявляє інтерес до історії книги в Україні, і ще довго буде потрібна вченим, оскільки спирається на міцну наукову основу.

Проблеми книговидавництва заторкуються Я. Ісаєвичем не лише у монографіях, присвячених вказаній тематиці. Упродовж усієї своєї наукової діяльності, особливо в галузі української культури ранньомодерного та модерного часу, вивчаючи різні рухи та явища, вчений не уникав можливості приділити увагу і книзі у досліджуваному середовищі. Так, розробляючи таке цікаве явище, як братський рух, він у монографії «Братства та їх роль в розвитку української культури XVI–XVIII ст.» [1] не оминає й питань книговидавництва та книгорозповсюдження братськими організаціями.

У книзі «Джерела з історії української культури доби феодалізму XVI–XVIII ст.» [2], що стала для молодих дослідників орієнтиром у подальших пошуках, Я. Ісаєвич практично пропонує не лише джерела до вивчення історії України ранньомодерного часу, але й окреслює нові напрями історико-культурних досліджень вказаного періоду. Не оминає «книжної» теми науковець і у праці «Юрій Дрогобич» [13], присвяченій діяльності людини, яка, поміж іншим, стала й першим вітчизняним автором друкованої книги.

Величезний масив дослідницьких напрацювань книгознавчого характеру Я. Ісаєвича розпорошений по публікаціях у різних збірниках, у періодичних виданнях, які ми тут не в змозі детально проаналізувати. Можна лише зауважити, що інтерес вченого сягнув найширшого спектра досліджень не тільки з історії книговидавництва, друкарства, становлення та розвитку окремих друкарень на українських теренах. Активно вивчав Я. Ісаєвич і наповненість давніх бібліотек, зокрема братських [21, 22]. Зрештою, останньою працею, яку написав у своєму житті академік, була стаття про Почаївське видавництво та друкарню [23].

Не можна забувати й про довгий перелік рецензій, які не втомлювався писати Я. Ісаєвич на каталоги, статті, монографії, де оприлюднювалися дослідження з історії книги в Україні, про його участь у реда-

гуванні профільних видань, про керівництво науковими дослідженнями своїх учнів. Адже завдяки цій творчій роботі вчений мав змогу справляти вплив на формування перспективних наукових напрямів у книгознавчих дослідженнях в Україні.

Підсумовуючи, можна з впевненістю сказати, що творчий доробок академіка Ярослава Дмитровича Ісаєвича й надалі залишатиметься актуальним для дослідників українського книговидання.

Список використаних джерел

1. *Ісаєвич Я.* Братства та їх роль в розвитку української культури XVI–XVIII ст. – Київ, 1966. – 248 с.
2. *Ісаєвич Я.* Джерела з історії української культури доби феодалізму XVI–XVIII ст. – Київ, 1972. – 144 с.
3. *Запаско Я. П., Ісаєвич Я. Д.* Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні. Кн. 1 (1574–1700). – Львів, 1981. – 136 с.; їх же: Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні. Кн. 2 ч.1 (1701–1764). – Львів, 1984. – 132 с.; їх же: Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні. Кн. 2, ч. 2 (1765–1800). – Львів, 1984. – 128 с.
4. *Ісаєвич Я.* Видання Івана Федорова. – Львів, 1983. – 208 с.
5. *Ісаєвич Я.* Літературна спадщина Івана Федорова. – Львів, 1989. – 192 с.
6. *Ісаєвич Я.* Львівські видання XVI–XVIII ст.: каталог. – Львів, 1970. – 50 с.
7. *Ісаєвич Я.* Місцями Івана Федорова на Україні: путівник. – Львів, 1982. – 124 с.
8. *Ісаєвич Я.* Першодрукар Іван Федоров і виникнення друкарства на Україні. – Львів, 1975. – 152 с.
9. *Ісаєвич Я.* Першодрукар Іван Федоров і виникнення друкарства на Україні. Видання 2-е, доповнене. – Львів, 1983. – 156 с.
10. *Ісаєвич Я.* Першодрукар Іван Федоров на Україні. – Київ, 1964. – 35 с.
11. *Ісаєвич Я.* Першодрукар Іван Федоров та його послідовники на Україні (XVI – перша половина XVII ст.): зб. документів. – Київ, 1975. – 344 с.
12. *Ісаєвич Я.* Українське книговидання. Витоки. Розвиток. Проблеми. – Львів, 2002. – 516 с.
13. *Ісаєвич Я.* Юрій Дрогобич. – Київ, 1972. – 124 с.
14. *Ісаєвич Я.* История книгопечатания на Украине и его роль в межславянских культурных связях (XVI – первая половина XVII в.): автореф. дис. ... д-ра ист. наук. – Москва: Московский государственный университет им. М. Ломоносова, 1977. – 36 с.
15. *Ісаєвич Я.* Преємники первопечатника. – Москва, 1981. – 192 с.
16. *Історія української культури: У 5 тт. – Т. 2: Українська культура XIII – першої половини XVII століть.* – Київ, 2001. – 847 с.
17. *Історія української культури: У 5 тт. – Т. 3: Українська культура другої половини XVII–XVIII століть.* – Київ, 2001. – С. 743–813.
18. Каталог кириличних стародруків Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України. Вип. 1: Видання Івана Федорова / передмова Я. Ісаєвич, упор. Я. Ісаєвич, В. Фрис. – Львів, 1993. – 74 с.
19. *Книга і друкарство на Україні.* – Київ, 1965. – С. 42–69.
20. 400 лет руського книгопечатания. Т. 1. Русское книгопечатание до 1917 года. 1564–1917. – Москва: Наука, 1965. – 664 с.
21. *Ярослав Ісаєвич. Бібліографічний покажчик.* – Львів, 1999. – 195 с.
22. *Ярослав Ісаєвич. Бібліографія 1999–2005 / упор. Л. Горішня, Б. Пікулик.* – Львів, 2006. – 16 с.
23. <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhen-nya/1897-yaroslav-isaievych-knyhovydannia-i-drukarstvo-v-pochaievi-initsiatory-ta-vykonavtsi>
24. <http://historians.in.ua/index.php/en/institutsiji-istorich-noji-nauki-v-ukrajini/1859-volodymyr-pryshliak-yaroslav-isaievych-nomen-est-omen>

Стаття надійшла до редакції 02.06.2016 р.

UDC 002.2:929(477)Ісаєвич

Vira Frys,

Associate Professor, Ukrainian Catholic University

BIBLIOLOGICAL RESEARCH OF ACADEMICIAN YAROSLAV ISAIEVYCH

This article is dedicated to the research of the academical heritage in the field of book publishing of Yaroslav Isaievych: formation his bibliological interests as a scholar, areas he was interested in, especially in genesis of book publishing studies in domestic historical studies of books and publishing, development of printing houses and publishing in general and printing centres in particular. In this article main monographic studies of Yaroslav Isaievych was analyzed, its novations, and great benefit, which they offer as a training material, as well as being a source for new directions in the study of historical and cultural heritage in Ukraine, as well as was given an assessment of the researcher catalogs (also issued as co-author).

К е у о р д с: Yaroslav Isaievych, book publishing, printing, printing houses, research

УДК 002.2:929(477)Ісаєвич

Вера Фрис,

канд. ист. наук, доцент Украинского Католического Университета (г. Львов)

КНИГОВЕДЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ АКАДЕМИКА ЯРОСЛАВА ИСАЕВИЧА

Статья посвящена анализу научного наследия академика Ярослава Исаевича в области изучения книжного дела в Украине. Проанализированы основные монографические работы Я. Исаевича, отмечено их новаторство, их огромная польза как учебного материала, как источника новых направлений в исследовании историко-культурного наследия в Украине. Также дана оценка каталогам исследователя.

К л ю ч е в ы е с л о в а: Исаевич Я., книговедение, книгоиздание, печатное дело, каталог старопечатных изданий.

УДК 016:338.124.4(100)«20»

Олександр Дуднік,

канд. іст. наук, старший науковий співробітник НБУВ

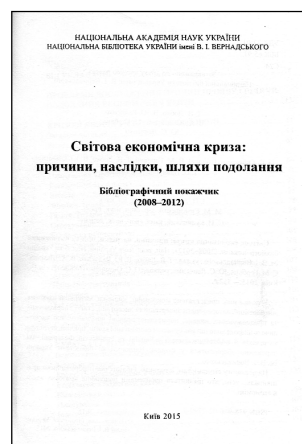
Бібліографічний покажчик літератури з питань світової економічної кризи початку ХХІ ст.

Рец. на книгу: **Світова економічна криза: причини, наслідки, шляхи подолання** : бібліографічний покажчик (2008–2012) / Нац. акад. наук. України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; уклад. : Т. В. Добко, В. А. Шкаріна, С. М. Горбань, Ю. С. Левченко; рекол. : О. С. Онищенко (голова) [та ін.]. – Київ, 2015. – 552 с.

Для економічного процесу, як і для історичного, характерна циклічність розвитку, тобто зміна або чергування періодів економічного зростання, падіння або стагнації. Період економічного падіння ще називають економічною кризою. Кризи періодично супроводжують людство упродовж усієї його історії. У ХХ ст. людство пережило три найбільші глобальні (світові) економічні кризи: 1929–1933-х рр., 1973–1975-х рр. та 1997–1999 рр., а вже на початку ХХІ ст. – нову. Щоправда економічних криз у ХХ ст. було значно більше, але вони відрізнялися за обсягами охоплення країн світу і глибиною враження їх економік. Так, тільки у повоєнний період, крім уже зазначених, економічні кризи відбувалися у 1948–1949, 1953–1954, 1957–1958, 1960–1961, 1969–1970, 1979–1982 та 1990–1991 рр. Що характерно, масштаби і наслідки кожної наступної кризи дедалі сильніше позначалися на добробуті населення країн. Наприклад, криза 1973–1975 рр., яка охопила переважно західну півкулю, за своїми масштабами перевершила усі попередні післявоєнні кризи.

Уряди держав світу завжди були заінтересовані, особливо в новітній період історії, у зменшенні негативного впливу економічних криз на соціально-економічний розвиток своїх країн і, насамперед, на рівень життя населення. Саме тому чимало наукових центрів приділяють значну увагу дослідженням економічних криз, зокрема, їхнім причинам, проявам, характерним особливостям та наслідкам. Як відомо, економічна криза початку ХХІ ст. була передбачена на відміну від попередніх, зокрема кінця 1990-х рр. Проте, уникнути негативного її впливу не вдалося навіть найбільш розвинутих державам світу, хоча в останнє десятиліття міжнародне співтовариство неодноразово декларувало розроблення дієвих механізмів для запобігання глобальним кризам. Історія світових економічних криз демонструє повну неефективність антикризових засобів. На жаль, кризи неможливо ані точно передбачати, ані запобігати їх проявам.

З огляду на це, підготовка покажчиків літератури

зі світової економічної кризи є важливою роботою. Вона вимагає враховувати як процеси глобалізації економіки, так і її регіоналізації.

Підготовкою покажчиків літератури з означеної теми на пострадянському просторі займається ціла низка наукових інститутів і бібліотек. Наприклад, Національна парламентська бібліотека України випустила бібліографічний покажчик «Антикризові заходи» (Київ, 2009), в якому представлена література з проблем світової економічної кризи. Російська Національна бібліотека підготувала бібліографічний посібник «Мировой экономической кризис: литература за 2006–2009 гг.» (Санкт-Петербург, 2010), а Вітебська обласна бібліотека (Білорусь) – «Мировой экономической кризис» (Вітебськ, 2010).

Зважаючи на це, бібліографічний покажчик «Світова економічна криза: причини, наслідки, шляхи подолання», підготовлений фахівцями Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) Т. В. Добко, В. Ю. Радченко, В. А. Шкаріною, С. М. Горбань, Ю. С. Левченко, є безумовно актуальним.

Вихід з кризи та подолання її наслідків – процеси взаємопов'язані. Саме тому найбільш цінними є ті дослідження світових економічних криз, де розкриваються їх глобальні взаємозв'язки в передумовах, причинах, характерних рисах і наслідках, а вже потім дослідження антикризових заходів підприємств тієї

чи іншої галузі економіки окремої держави. Справа у тому, що окреме підприємство може зазнати кризи або збанкрутувати як в умовах світової економічної кризи, так і внаслідок внутрішніх чинників: неефективного управління, неможливості пристосуватися до швидких змін кон'юнктури ринку, технологічних аварій, техногенних катастроф чи стихійних лих. З урахуванням цих чинників й розробляються антикризові заходи.

Показчик, що рецензується, включає дослідження кризових явищ та антикризових заходів як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівнях, впливу і наслідків кризи для міжнародних організацій, низки держав різних континентів світу, окремих галузей, середнього і дрібного бізнесу і навіть соціального становища населення.

Видання може служити джерелом літератури з різних напрямів сучасної економічної теорії, зокрема антикризового, інноваційного, інвестиційного, кадрового, екологічного та інших видів менеджменту транснаціональних корпорацій, підприємств різних галузей економіки і навіть систем життєзабезпечення міст, регіонів у кризових умовах.

Укладачі посібника намагалися всебічно охопити публікації, присвячені даній тематиці. Ними проведена масштабна науково-пошукова та бібліографічна робота.

За своїм обсягом і наповненням літературою показчик НБУВ помітно переважає згадані праці російських та білоруських колег, адже включає понад 3200 бібліографічних записів українською і російською мовами, опублікованих у 2008–2012 рр., переважна більшість яких з шифрами нашої бібліотеки. У них представлено широке коло питань з кризових явищ, насамперед в економіці, а також причин, наслідків та шляхів їх подолання.

Варто відзначити різноплановість: монографії, збірники, матеріали наукових конференцій, автореферати дисертацій та дисертації, статті з періодичних та продовжуваних видань, нормативно-правові документи.

Матеріал посібника викладено у шести основних розділах: «Проблеми дослідження причин прояву і шляхи подолання економічної кризи», «Кризові явища у світовій економіці», «Україна і світова економічна криза», «Міждержавні об'єднання та країни світу в період економічної кризи», «Розвиток антикризового управління в економічній сфері», «Бібліографічні посібники».

Особливою повнотою вирізняється добірка видань, присвячених економічній ситуації в Україні під час світової кризи. Література цього розділу різнопланова, й вона займає понад третину показ-

чика. Тут солідно представлені нормативно-правові документи, зокрема закони України та зміни до деяких з них, схвалені Верховною Радою, укази Президента, постанови і меморандуми уряду, рішення Конституційного Суду країни тощо. Завдяки їм можна простежити заходи вищих державних органів щодо подолання кризи та їх результати.

Позитивом показчика є те, що матеріал у більшості розділів систематизовано за тематичними та географічними рубриками, у межах рубрик – за алфавітом авторів або назв: спочатку окремі видання (монографії, збірники, автореферати дисертацій та дисертації), далі – статті з журналів, збірників.

Посібник містить як теоретичний, так і фактологічний матеріал – видання, в яких аналізуються наслідки кризи для виробничої та невиробничої сфер економіки, а також соціально-економічного становища суспільства. Значну наукову цінність становить література, розміщена у першому розділі та підрозділах під назвою «Загальні питання».

Водночас упорядникам не вдалося уникнути певних недоліків. У виданні доцільно було б вказати хронологічні рамки «світової кризи» – початок ХХІ ст. Крім того, не всі підрозділи (чи параграфи) четвертого розділу «Міждержавні об'єднання та країни світу в період економічної кризи» включають міжнародні організації і мають регіональний поділ частин світу. Так, Європа і Азія подані без регіонального поділу, в Африці виокремлюється тільки Південна Африка, в Америці – Північна та Центральна, Південна і Латинська Америки. Варто було б вказати лише Північну й Латинську Америку, а у підрозділі «Азія» – Центральну (Середню) Азію, Близький і Далекий Схід та Південно-Східну Азію.

На нашу думку, у передмові бракує уточнень стосовно наповнення п'ятого розділу «Розвиток антикризового управління в економічній сфері», адже його зміст дещо ширший теми показчика. Кризові явища і антикризові заходи в роботі окремих підприємств не обов'язково пов'язані зі світовою економічною кризою.

Незважаючи на вказані недоліки, бібліографічний показчик літератури «Світова економічна криза: причини, наслідки, шляхи подолання» має значну наукову й практичну цінність, зокрема, з огляду на складну економічну ситуацію у нашій державі та необхідність пошуку ефективних механізмів виходу з неї.

Посібник є вагомим внеском в українську бібліографію. Безперечно, він посяде гідне місце і в довідково-інформаційному апараті бібліотеки, допоможе студентам, аспірантам і науковцям у подальшому вивченні даної проблематики.